

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
LATİN AMERİKA ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

**IMMANUEL WALLERSTEİN PERSPEKTİFİNDEN VENEZUELA'DA
YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELERİ ANLAMAK**

Yüksek Lisans Tezi

Abdurrahim ACAR

Ankara-2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
LATİN AMERİKA ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

**IMMANUEL WALLERSTEİN PERSPEKTİFİNDEN VENEZUELA'DA
YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELERİ ANLAMAK**

Yüksek Lisans Tezi

Abdurrahim ACAR

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mutlu YILMAZ**

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
LATİN AMERİKA ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI

Abdurrahim ACAR

IMMANUEL WALLERSTEİN PERSPEKTİFİNDEN VENEZUELA'DA
YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELERİ ANLAMAK

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mutlu YILMAZ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- DOÇ.DR. Mutlu YILMAZ
- 2- DOÇ.DR. Mustafa Murat YÜCEŞAHİN
- 3- DOÇ.DR. Salih ŞAHİN

Tez Savunması Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Mutlu YILMAZ danışmanlığında hazırladığım “Immanuel Wallerstein Perspektifinden Venezuela'da Yaşanan Siyasi Gelişmeleri Anlamak (Ankara.2019)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:
Adı-Soyadı ve İmza

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
GRAFİKLER.....	III
TABLolar.....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	5
1.2. ÇALIŞMANIN AMACI	8
1.3. YAKLAŞIM VE YÖNTEM	8
1.4. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ.....	10
2. BÖLÜM: KURAMSAL ARKAPLAN	12
2.1. POZİTİVİZMİN DOĞUŞU: AUGUSTE COMTE.....	12
2.2. POZİTİVİZME BAŞKALDIRI: HERMENEUTİK	14
2.3. GELİŞME YAZINI.....	18
2.3.1. <i>Gelişme yazınının birinci evresi: Evrimci teori ve Karşılaştırmalı Metot</i>	21
2.3.2. <i>Gelişme yazınının ikinci evresi: Modernleşme Okulu</i>	24
2.3.2.1. Ekonomik Yaklaşım.....	25
2.3.2.1.1. W. W. Rostow: İktisadi Gelişmenin Aşamaları Kuramı	26
2.3.2.1.2. Arthur Lewis : Sınırsız Emek Arzı ile İktisadi Kalkınma.....	28
2.3.2.2. Sosyolojik Yaklaşım.....	29
2.3.2.2.1. Daniel Lerner.....	29
2.3.2.2.2. Neil J. Smelser : Yapısal Farklılaşma	31
2.3.2.2.3. Samuel N. Eisenstadt ve Modernleşme	32
3. BÖLÜM: DÜNYA-SİSTEMLERİ	34
3.1. IMMANUEL WALLERSTEİN VE DÜNYA-SİSTEMLERİ ANALİZİ	34
3.1.1. <i>Immanuel Wallerstein'in Hayatı ve Eserleri</i>	34
3.1.2. <i>Immanuel Wallerstein'in Metodolojik Yaklaşımı: Sosyal Bilim Disiplinlerinden Tarihsel Sosyal Bilimlere</i>	37
3.1.3. <i>Kapitalist bir Dünya-Ekonomisi olarak Modern Dünya-Sistemi</i>	43
3.1.4. <i>Kapitalist Dünya-Ekonomisi içinde yaratılmış kurumlar</i>	45
3.1.4.1. Pazarlar	45
3.1.4.2. Firmalar ve Devletler	46
3.1.4.3. Hane halkları ve Sınıflar.....	48
3.1.4.4. Statü grupları.....	49
3.1.5. <i>Egemen Ulus-Devletler, Sömürgeler ve Devletlerarası sistem</i>	49
3.1.5.1. Güçlü devlet- Güçsüz devlet	52
3.1.6. <i>Dünya Sisteminin Jeokültürü</i>	54
3.1.6.1. İdeolojiler	54
3.1.6.2. Sistem-Karşıtı Hareketler.....	57
3.1.6.3. Sosyal Bilimler	58
3.1.7. <i>Dünya-Sisteminin Krizi ve Sistemik krizler</i>	59
4. BÖLÜM: VENEZUELA'YA BAKIŞ	66
4.1. VENEZUELA TARİHİ.....	66

4.1.1.	<i>Venezuela Hakkında Genel Bilgiler</i>	66
4.1.2.	<i>Venezuela'nın Sömürgecilik Sonrası Kısa Tarihi</i>	67
4.1.3.	<i>Partidocracia ya da "3 Cumhuriyet" bir arada</i>	69
4.1.4.	<i>Hugo Chávez'in İktidara Gelişi: 5. Cumhuriyet ve Bolivarcı Devrim</i>	71
4.1.5.	<i>Nicolás Maduro Ve Emperyalist Müdahale</i>	78
4.2.	VENEZUELA EKONOMİSİ	85
4.2.1.	<i>Kamu Maliyesi</i>	85
4.2.2.	<i>Petrol Rezervleri/Üretimi</i>	89
4.2.3.	<i>İhracat/İthalat</i>	94
4.3.	ABD AMBARGOLARININ İÇERİĞİ VE ETKİLERİ	99
4.4.	ABD AMBARGOSUNU DELME GİRİŞİMLERİ	105
4.4.1.	<i>Rusya-Venezuela İlişkileri</i>	105
4.4.2.	<i>Çin-Venezuela İlişkileri</i>	108
4.4.3.	<i>Türkiye-Venezuela İlişkileri</i>	111
4.4.4.	<i>Kripto Para</i>	113
5.	BÖLÜM: WALLERSTEİN'İN YAKLAŞIMIYLA VENEZUELA'NIN KRİTİĞİ	115
5.1.	WALLERSTEİN PERSPEKTİFİNDEN VENEZUELA.....	115
5.1.1.	<i>Avrupa Evrenselciliği</i>	116
5.1.2.	<i>Wallerstein'in Jeopolitik Kavramı</i>	122
5.1.3.	<i>Güçlü Devlet-Güçsüz Devlet Bağlamında Venezuela</i>	128
5.1.4.	<i>Davos Ruhu ile Porto Alegre Ruhu Arasındaki Mücadele</i>	131
5.1.5.	<i>Merkez-Çevre Bağlamında Venezuela</i>	134
5.1.6.	<i>Karizmatik Liderlik</i>	137
5.1.7.	<i>Sokak Gösterileri</i>	141
6.	BÖLÜM: SONUÇ	146
	KAYNAKÇA	153
	ÖZET	162
	ABSTRACT	164

Grafikler

Grafik 1 Venezuela GSYİH 1980-2017 (000.000\$)	86
Grafik 2 Ham Petrol Fiyatları ile Venezuela GSYİH Karşılaştırması (000.000 \$)	87
Grafik 3 Venezuela Varil Cinsinden Günlük Petrol Üretim Miktarı (.000)	91
Grafik 4 Ham Petrol Fiyatları (\$).....	93
Grafik 5 Yıllar İtibariyle ABD ile yapılan ihracat miktarı (.000 \$)	94
Grafik 6 Yıllar İtibariyle En Fazla İhracat Yapılan ABD Dışındaki 4 Ülkenin İhracat Miktarı (.000 \$)	95
Grafik 7 Türkiye ve Venezuela Kişi Başına Düşen GSYİH Karşılaştırması (\$).....	97
Grafik 8 Venezuela-Rusya İthalat-İhracat Miktarları Karşılaştırması (000.000\$)	107
Grafik 9 Venezuela-Çin İthalat-İhracat Miktarları Karşılaştırması (000.000\$)	111
Grafik 10 Venezuela-Türkiye İthalat-İhracat Miktarları Karşılaştırması (000.000\$).....	112

Tablolar

Tablo 1 Venezuela Siyasi Haritası	66
Tablo 2 Venezuela Yakın Tarih Kronolojisi	72
Tablo 3 Toplam Kanıtlanmış Petrol Rezervi (Dünya) 2017	90
Tablo 4 Toplam Petrol Üretimi (Dünya) 2017	91
Tablo 5 ABD Tarafından Venezuela'ya Uygulanan Ambargo İçerikleri.....	100

Kısaltmalar Dizini

ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DB	: Dünya Bankası
ECLAC	: Latin Amerika ve Karayipler Ekonomi Komisyonu
GSYİH	: Gayri Safı Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MIR	: Devrimci Sol Hareket
MIT	: Massacusess Teknoloji Enstitüsü
MS	: Marea Socialista
MUD	: Demokratik Birlik Koalisyonu
MVR	: Beşinci Cumhuriyet Hareketi
NED	: Demokrasi için Ulusal Yardım Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PCV	: Venezuela Komünist Partisi
PDVSA	: Petroleos de Venezuela S.A.
PPS	: İlk Sosyalist Plan
PSUV	: Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
URD	: Cumhuriyetçi Birlik Partisi
WEF	: Dünya Ekonomik Formu
WSF	: Dünya Sosyal Formu

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Immanuel Wallerstein 1970'li yılların başında 'Dünya Sistemleri-Analizi' yaklaşımını geliştirirken temel olarak 'eski yaklaşımların' dünyayı analiz edebilmemizin önünde engeller oluşturduğu varsayımından hareket etmekteydi. Kendinden önceki metodolojik yaklaşımlar tarafından kullanılan kavram setlerinin, içinde yaşamakta olduğumuz dünyayı sistematik bir şekilde anlayabilmemizi zorlaştırdığını ifade eden Wallerstein, eski paradigmaları sorgularken, kaçınılmaz olarak Pozitivizm ile Hermeneutik yaklaşımları ile hesaplaşmaya girmiştir. Kendi metodolojik yaklaşımını oluştururken, doğa bilimleri ile sosyal bilimler disiplinleri arasında yıllardır var olan çekişmenin modern dünya-sistemi içerisinde yeniden yorumlanması gerektiğini ortaya atmıştır. Wallerstein'in geliştirmiş olduğu 'Dünya Sistemler-Analizi' yaklaşımını yerli yerine oturtabilmemiz için kendinden önce var olan metodolojik yaklaşımların ele alınması yerinde olacaktır.

Immanuel Wallerstein'in kendi perspektifini oluştururken eleştiriye tabi tuttuğu metodolojik yaklaşımların en bilineni Pozitivizm'dir. Bu sebeple, çalışmanın ikinci bölümünde 'Pozitivist Yaklaşım' ele alınacaktır. Sosyoloji isminin de isim babası olarak kabul edilen ve Pozitivizmin kurucusu olan Auguste Comte, Avrupa'nın en hareketli yılları olan 1500-1800 yılları arasında yaşanan köklü dönüşümleri Avrupa-merkezli bir bakış açısı ile ele almış/geliştirmiştir. Bilimlerin evrimini teolojik, metafizik ve pozitif olmak üzere 3 ayrı aşama çerçevesinde ele alan Comte, yalnızca Avrupa'nın pozitivist aşamaya geçtiğini belirterek belirlenimci (determinist) bir perspektif geliştirmişti. Pozitif aşamayı mutlaklaştıran Comte, doğa bilimlerine uygulanan yöntemin sosyal bilimlere de uygulanabileceğini belirtmiştir ki Wallerstein'in en köklü eleştirilerinden birisi bu konu üzerinde şekillenmektedir.

Wallerstein'in eleştiri oklarını yönelttiği metodolojik yaklaşımların ikincisi Hermeneutik'tir. Sözlük anlamı 'anlaşılması güç olanı basit hale getirmek' olan Hermeneutik, Wilhelm Dilthey tarafından Comte'un fikirlerine karşı geliştirilen sistematik eleştiriler neticesinde şekillenmiştir. Dilthey'e göre doğa olayları olgulara dayalı olduğu için açıklanabilirler fakat 'tinsel dünya' insan davranışlarını ve toplum yapılarını kapsar ve açıklanmayı değil anlamlandırılmayı beklemektedir. Dilthey'in temel olarak karşı çıktığı şey doğa bilimlerine uygulanan yöntemlerin sosyal bilimlere de uygulanmasıdır. Bu yüzden, bilimler farklı olduğuna göre söz konusu bilimlere uygulanacak olan yöntemlerin de farklılaşması gerekmektedir. Wallerstein'a göre, Pozitivizm ile Hermeneutik'in olgu ile tini ve doğa ile toplumu karşı karşıya getiren metodolojik yaklaşımları; yaşanan gelişmeleri açıklayamamaları bir tarafa, her iki yaklaşımın kullanmış olduğu kavram setleri gerçeği anlamamızın önünde engeller oluşturmaktadır. Yapılması gereken, var olan hali ile 'sosyal bilimleri düşünmemektir.' Diğer bir anlatımla, bu iki yaklaşımı birbirinin karşısına koymaktansa tarihsel bir perspektif ile uzun dönemli çözümler yapılmalıdır.

Immanuel Wallerstein modern dünya-sistemleri analizini merkez, çevre ve yarı çevre kavramları çerçevesinde ele almaktadır. 'Artık sermaye'nin sürekli olarak çevre ve yarı-çevre'den merkeze doğru gitme eğiliminde olduğunu belirten Wallerstein, büyük oranda merkez-Avrupa ülkeleri ile kuzey Amerika'dan oluşan merkezin, çevre ülkeler üzerinde yaratmış olduğu tahribatı gözler önüne sermektedir. Aslına bakılırsa Wallerstein merkez-çevre ayrımı aracılığı ile büyük oranda merkez ülkelerde konumlanmış olan 'gelişme yazını' teorisyenlerinin ortaya atmış olduğu argümanların geçersiz olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Pek çok iktisatçı ve sosyolog tarafından 'modernleşme' ve 'kalkınma' isimleri ile de anılan ve bu çalışmanın ikinci bölümünde tartışılan 'Gelişme Yazını', pek çok düşünür tarafından farklı şekillerde tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Bu çalışma kapsamında gelişme yazını 'Evrimsel teori ve Karşılaştırmalı Metot' ve

'Modernleşme Okulu' olmak üzere iki ayrı kategoride ele alınacaktır. Evrimci teori çerçevesinde değerlendirilebilecek pek çok sosyal bilimci bulunmakla birlikte, bu çalışma kapsamında temel önemde olduğu düşünülen 3 filozof ele alınacaktır: Auguste Comte, Emile Durkheim ve Max Weber. Bahsi geçen üç düşünürün de merkez ülkelerde yaşamış olması ve çevre ülkelerde yaşanan gelişmeleri-çevre ülkelerin gelişmeme nedenlerini- ele alış biçimlerini ortaya koymak Wallerstein'in yıllar sonra geliştirmiş olduğu analiz yöntemini anlamak açısından kritik bir noktada durmaktadır. Diğer taraftan 2. Dünya savaşının ardından yaşanan gelişmelerin dünya-sistemde yaratmış olduğu dönüşümün etkisi ile büyük oranda merkez-Avrupa ülkelerinde konumlanan düşünürlerin bakış açıları da kaymalar meydana gelmiştir. Gelişme yazınının 2. Dünya savaşından sonra yaşamış olduğu dönüşümü anlayabilmek için 'Modernleşme Okulu' içerisindeki iki ayrı yaklaşım ele alınacaktır. İlk olarak Modernleşme Okulu içerisindeki Ekonomik Yaklaşımlar ele alınacak daha sonra Sosyolojik Yaklaşımlar değerlendirilecektir. Fakat her iki yaklaşım içerisinde yer alan düşünürlerin bir takım ortak özelliklerinin olduğu göz önünde bulundurulacaktır. Söz konusu düşünürler genel eğilim olarak kapitalist batı ülkelerinin ekonomik göstergeleri ile çevre ülkelerin göstergeleri arasında karşılaştırma yapma eğilimindedir. İkinci olarak bu düşünürlere göre, çevre ülkelerin gelişmeme nedeni bu ülkelerin içsel dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Son olarak, çevre ülkelerin de merkez ülkeler seviyesinde gelişebileceğine yönelik umut beslenmesidir. Üçüncü bölümde detaylıca irdelenmiş olduğu gibi dünya-sistemleri analizi yaklaşımı bahsi geçen üç değerlendirme biçimine itiraz niteliğindedir.

Çalışmanın 3. Bölümünde 'Immanuel Wallerstein ve ortaya atmış olduğu dünya sistemleri analizi ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. İlk olarak, son yılların en üretken sosyologlarından birisi olan Wallerstein'in hayatı ve içinde büyüdüğü siyasi iklim ile ortaya çıkarmış olduğu eserleri ele alınacaktır. İkinci alt başlıkta kendinden önceki düşünürler ile arasındaki ayrım noktalarını ortaya çıkarmış olduğu metodolojik yaklaşımı

ele alınacaktır. Üçüncü alt başlıkta modern dünya-sistemi ile dünya-ekonomisi ele alınacak ve bu iki kavramın dünya sistemleri analizi içerisindeki konumu tartışılacaktır. Dördüncü ve beşinci başlıklarda, dünya-ekonomisi içerisinde yaratılmış olan kurumlar ile devletler arası sistem incelendikten sonra altıncı alt başlıkta Wallerstein'in analizinin özgün kısmını oluşturan dünya-sisteminin Jeokültürü ele alınacaktır. Bu bölümün sonunda ise dünya sisteminin krizi ve sistemik krizler ele alınacaktır.

Çalışmanın 4. Bölümünde Venezuela ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu bölümde ilk olarak Venezuela hakkında genel bilgilere yer verilmiş ve ülkenin İspanyol sömürgeciliğinden sonraki tarihsel sürecine kısaca değinilecektir. Chavez'in iktidara gelmesinden sonra ülkede yaşanan dönüşümlerin daha iyi anlaşılabilmesi için Chavez'in iktidara gelmesinden önce iktidarda olan hükümetler ile bu hükümetlerin içsel dinamikleri incelenecektir. Chavez'in iktidara gelmesinin ülke siyaseti açısından ne tür değişimlere yol açtığı tartışıldıktan sonra aynı geleneği sürdüren Maduro'nun iktidara gelişi ve iktidarı boyunca yaşanan gerilimler ayrıntılı bir şekilde ele alınacak ve Venezuela ekonomisinin genel eğilimi ortaya konmaya çalışılacaktır. Wallerstein'in uzun dönemlerin tarihçisi olduğu da göz önünde bulundurularak ülke ekonomisine ilişkin göstergelerin yıllar itibariyle aldığı eğilim incelenecektir. Bu bölüm, ABD tarafından Venezuela'ya uygulanan ambargonun içeriklerinin açıklanması ve Maduro hükümetinin ambargoyu delme girişimlerinin detaylıca anlatılması ile son bulacaktır.

5. Bölümde Wallerstein'in analiz yönteminin Venezuela'da yaşanan gelişmeleri açıklayıcılık düzeyi incelenecektir. Bu bölüm 7 alt bölümden oluşmaktadır ve büyük oranda Wallerstein'in kendi internet sitesi (<https://www.iwallerstein.com/>) ile Binghamton University'de (<https://www.binghamton.edu>) yayınlanan güncel gelişmeleri değerlendirdiği yazılarından yararlanılmıştır. Bu bölümün ilk üç alt başlıkları olan 'Avrupa evrenselciliği', 'Wallerstein'in Jeopolitik Kavramı' ve 'Güçlü Devlet Güçsüz Devlet' alt başlıklarında, Venezuela'nın Dünya-sistemi içerisinde

bulunduğu pozisyon incelenecektir. Dördüncü ve beşinci alt başlıklar olan ‘Davos Ruhü’ ile ‘Porto Alegre Ruhü’ arasındaki mücadele’ ile ‘Merkezden kopmak’ alt başlığında ise Wallerstein’in ‘dünya solu’ kavramlaştırması bağlamında Venezuela’nın pozisyonu tartışılacaktır. Venezuela politik tarihinde Chavez’in ortaya koyduğu politikalar ile ‘karizmatik kişiliğinin’ ayrı bir önemi olduğu bilinmektedir. Altıncı alt başlıkta, Chavez’in ölümünün ardından Wallerstein tarafından kaleme alınan “Karizmatik bir liderin ardından, neler bekleniyor?” adlı yazı çerçevesinde Chavez’e ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır. Son olarak, ‘Sokak Gösterileri’ alt başlığında Wallerstein’in protesto hareketlerine yaklaşımı çerçevesinde Venezuela’da yaşanan sokak gösterileri değerlendirme konusu yapılacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma kapsamında bir taraftan Venezuela’da yaşanan gelişmeler teorik bir çerçeve de ele alınmaya çalışılmış, diğer taraftan Wallerstein tarafından geliştirilen ‘Dünya Sistemleri Analizi’ nin ülke de yaşanan gelişmeleri açıklayıcılık düzeyi test edilecektir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Bu çalışma kapsamında Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilen “Dünya-Sistemleri Analizi” yaklaşımı perspektifinden Venezuela’da yaşanmakta olan kriz süreci tartışılacak ve dünya-sistemleri analizi yaklaşımının söz konusu krizi açıklama konusunda yeterli olup olmadığı analiz edilecektir.

Wallerstein’a göre şu an içinde yaşamakta olduğumuz dünya, modern dünya-sistemidir ve kökenleri 16. Yüzyıla kadar uzanmaktadır. 16. Yüzyılda yerkürenin yalnızca bir parçasında (Avrupa ile Amerika Kıtasının bir kısmında) konumlanmış olan dünya-ekonomisi, zamanla yerkürenin büyük kısmını kapsayacak şekilde genişlemiştir (Wallerstein, 2006: 16). Wallerstein’a göre dünya-sistemi şimdi ve geçmişte her zaman kapitalist bir dünya-ekonomisiydi ve dünya sistemi öncelikle kapitalist dünya

ekonomisine dayanmaktadır (Avcıoğlu, 2014: 99). Dünya-ekonomisi ise iki çeşit konjonktürel dalgalanma tarafından şekillenmektedir. Bu dalgalanmalardan birincisi hegemonik döngülerken, bir diğeri Kondratieff dalgalarıdır. 1945 yılından itibaren dünya-sistemi içerisinde hegemonik üstünlüğü elde eden ABD, 1970’li yıllara gelindiğinde, bu üstünlüğünü yitirmiştir. Diğer taraftan iki çeşit Kondratieff dalgalanma evresi vardır. Ekonomik genişleme evresi olan Kondratieff A evresi ile ekonomik daralma evresi olan Kondratieff B evresi. Wallerstein’a göre kapitalizm, 1945 yılında Kondratieff B evresinden çıktı ve A evresine hızlı bir giriş yaptı. 1967 ve 1973 yılları arasında A evresinde maksimum noktaya ulaşan dünya-ekonomisi daha sonra inişe geçti. Wallerstein, içinden geçmekte olduğumuz B evresinin önceki B evrelerine göre oldukça uzun sürdüğünü belirtmektedir(Wallerstein, 2008). Wallerstein, uzun dönemlerin tarihçisidir. Temel önermesi şu şekildedir: “Kapitalizm bir sistemdir ve tüm sistemlerin bir ömrü vardır; hiçbiri ebedi değildir” (Boratav, 2017). Kapitalist dünya-ekonomisinin sonunu sistem-karşıtı hareketler gibi dışsal nedenlere bağlanmaktadır.

Wallerstein’a göre dünya solu içerisinde üç ana akım mevcuttur. Bunlardan birincisi “eski sol” dur ve günümüz dünyasında marjinal olmakla birlikte hala dünya solu içerisinde etkisini sürdürmektedir. İkincisi ise günümüzde Syriza, PODEMOS, Melenchon gibi hareketler tarafından temsil edilen 1968 Dünya devriminin uzantısı niteliğindeki hareketlerdir. Küresel Sol’un bugünkü bileşiminde, Eski Sol ve 1968 Ruhu, *radikal solu* oluşturmaktadır. Eski Sol, bu bileşkeye; dikey örgütlenme, iktidara el koymayı hedefleyen partiler, büyüme, kalkınmacı programlar ile katılırken, Yeni Sol ise; merkezsiz, hiyerarşisiz, yatay örgütlenmeye öncelik veriyor (Boratav, 2017). Wallerstein’a göre dünya solunun içerisinde yer alan üçüncü akım ise cinsiyet, ırk, kimlik ayrımlarına karşı mücadeleleri oluşturan, çok-kültürlüğü, özgün halkları temsil eden tüm akımlardır (Wallerstein, 2017c). Dünya solunun bu üç bileşeni dünya-sistemi içerisinde acı çeken %99’luk kesimin acısına son vermek için sokak mücadelesini de,

seçimleri de mücadele başlığı olarak değerlendirmelidir ve sol iktidarlar kısa dönemde bütün güçlerini buraya yönlendirmelidir. nk kısa dönem, orta vadeli hedeflerin denendiği andır (Wallerstein, 2017b).

Yukarıda kabaca özetlenmeye çalışılan ereve içerisinde Venezuela'da hala iktidarda bulunan hükümet, dünya solunun bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu alışma kapsamında Venezuela'da son süreçte yaşanmakta olan kriz ortamı inceleme konusu yapılacaktır. Bu kapsamda Wallerstein'in dünya-sistemleri analizi çerçevesinde sıkça belirtmiş olduğu 1970'li yıllar ile birlikte gerilemeye başlayan ABD hegemonyasının Venezuela'da yaşanan kriz üzerindeki etkileri ele alınacak ve söz konusu analiz ile Wallerstein'in güncel yorumlarının ne derece açıklayıcı olduğu tartışılacaktır. Venezuela, sistem- karşıtı hareketler içerisindeki yeri ve dünya-sisteminin yaşamakta olduğu kriz çerçevesinde vaka çalışması olarak ele alınacaktır.

Venezuela bir taraftan zengin yer altı kaynaklar olan bir ülkedir, diğer taraftan ise yüzyıllardır farklı ülkelerin siyasi ve ekonomik boyunduruğundan kurtulamamış bir vre ülkedir. Bununla birlikte Venezuela, pek çok vre ülkeden farklı olarak, 2002 yılından itibaren politik bir dönüşüm yaşamıştır. Halk bir devlet adamı olarak Hugo Chavez'in iktidara gelmesi ile başlayan dönüşüm günümüze kadar devam etmiştir. Venezuela, yaşanan bu dönüşüm ile hem dünyanın geri kalanında yer alan vre ülkelerde hem de Latin Amerika'daki pek çok ülkeden farklılaşmakta ve vaka çalışması olarak ele alınmayı hak etmektedir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma Wallerstein'in ortaya atmış olduğu ve daha sonra dünya genelinde pek çok akademisyen tarafından sahiplenilen 'Dünya-Sistemleri Analizi' yaklaşımının Venezuela'da yaşanan gelişmeleri açıklayıcı olup olmadığını göstermek amacıyla. Venezuela'da yaşanan gelişmelerin pek çok çevre ülkeden farklı bir seyir izlediği noktasından hareketle Venezuela vaka çalışması olarak ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ilk etapta Wallerstein öncesi klasik sosyologların bakış açıları incelenmiştir. Pozitivistlerin, Yorumsamacı geleneğin, 'Gelişme Yazını' çerçevesinde değerlendirilen sosyologlar ile ekonomistlerin kapitalist ekonomik ilişkiler ile ilgili kullandıkları yöntemsel çerçeve ele alınmıştır. Daha sonra, Wallerstein'in 'Dünya-Sistemleri Analizi' teorik çerçevede ele alınmıştır. Son olarak Venezuela'da son süreçte yaşanan gelişmelerin açıklanabilmesi için Venezuela'nın tarihsel arka planına odaklanılmış, ülkenin ekonomik yapısı inceleme konusu yapılmış ve merkez ülkeler ile geliştirmiş olduğu ekonomik ve siyasi ilişkiler incelenmiştir. Bu çerçevede kapitalist ekonomik ilişkilerin açıklayıcılık düzeyinin anlaşılması amaçlanmıştır. Tüm bu çözümlenmeler Wallerstein'in dünya-sistemleri analizi çerçevesinde ele alınarak Wallerstein'in geliştirmiş olduğu perspektifin geçerlilik düzeyinin test edilmesi ile Venezuela'da yaşanan gelişmelerin teorik düzeyde anlaşılması amaçlanmıştır.

1.3. Yaklaşım ve Yöntem

Çalışma kapsamında ilk etapta kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Çalışma boyunca, üçüncü dünya ülkeleri-bağımlı ülkeler ya da Wallerstein'in deyişi ile çevre ülkelerin; dünya kapitalist ekonomi içerisindeki yeri, farklı sosyologların perspektifinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Başlangıç olarak Pozitivistlerin ve Yorumsamacı geleneğin dünyayı anlamak için kullandıkları yöntemler ele alınmış ve bu yöntemlerin çevre ülkeler üzerindeki etkileri

incelenmiştir. Pozitivizmin kurucu olarak bilinen Auguste Comte'un doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında yaptığı ayırmadan yola çıkılarak pozitivizmin Avrupa-merkezli bir bakış açısına sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Yorumsamacı geleneğin öncüsü olarak kabul edilen Wilhelm Dilthey'in bakış açısı ile pozitivizme getirilen eleştiriler ele alınmıştır.

Çalışma kapsamında "Gelişme Yazını" iki evreye ayrılarak incelenmiştir. Gelişme yazınının birinci evresi büyük oranda klasik sosyologların katkıları ile oluşturulmuştur. Gelişme yazınına katkı sağlayan söz konusu sosyologlar Evrimci bir bakış açısı ile Karşılaştırmalı Metot kullanmışlardır. Bu kategoride pek çok sosyal bilimci bulunmakla birlikte, bu çalışma kapsamında temel önemde olduğu düşünülen 3 filozof ele alınmıştır: Auguste Comte, Emile Durkheim ve Max Weber.

Gelişme Yazınının ikinci evresi 2. Dünya savaşının bitmesi ile birlikte başlamıştır ve Modernleşme Okulu olarak adlandırılmaktadır. Sosyal bilimler alanında çalışma yürüten pek çok alt disiplin Modernleşme Okulu ile ilgili katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte bu çalışma kapsamında ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Ekonomik yaklaşım çerçevesinde W.W. Rostow ve Arthur Lewis'in yaklaşımları üzerinde durulmuştur. Sosyolojik yaklaşım çerçevesinde ise Daniel Lerner, Neil J. Smelser ve Samuel N. Eisenstadt'in yaklaşımları ele alınmıştır. Bu bölümde yukarıda ismi sayılan sosyolog ve ekonomistlerin yayınlamış oldukları kitapların yanı sıra bahsi geçen konu başlıkları ile ilgili Türkiye'de yayınlanmış kaynaklar taranmıştır.

Çalışmanın 3. Bölümünde daha önce de belirtildiği gibi Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizi ile ilgili teorik çerçeve ele alınmıştır. Bu bölüm hazırlanırken Wallerstein'in tek başına kaleme aldığı kitapları ile birlikte diğer dünya-sistemleri analistleri ile birlikte kaleme almış olduğu kitapları da incelenmiştir. Diğer taraftan Immanuel Wallerstein'in "Fernand Braudel Center"da ve kendi adına açmış olduğu

<https://www.iwallerstein.com/> adlı internet sitesinde yayınlanmış olan yazılarından yararlanılmıştır.

Venezuela ile ilgili olan 4. Bölümde ise kaynak taraması yapılarak Venezuela tarihi ve ekonomisi ile ilgili detaylı bilgiye ulaşılmıştır. Kaynak taraması sırasında kitaplar, dergiler, makaleler, raporlar ve Venezuela hakkında yapılmış olan analizler incelenmiştir. Bu kapsamda incelenen başlıca kaynaklar şu şekilde sıralanabilir: IMF, BBC, Global Risk, NTV, Reuters, Venezuela Analysis, BP, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye İstatistik Enstitüsü. Özetle, bu bölümde Venezuela tarihi kronolojik bir şekilde tarihsel analize tabi tutulmuştur ve süreç izleme yöntemi ile ülkede yaşanmakta olan olguların nedenleri faktör analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

5. Bölümde ise Venezuela’da yaşanan olaylar Wallerstein’in güncel yazılarından yola çıkılarak Dünya-Sistemleri Analizi çerçevesinde değerlendirilmiş ve metin analizi yapılmıştır.

1.4. Çalışmanın Önemi

Kapitalist ekonomik ilişkilerin geçerli olduğu günümüzde, ülkelerin serbest piyasa ekonomisine bağlı kalması gerektiği fikri genel kabul görmektedir ve bunun dışındaki bir sistemin ayakta kalmasına neredeyse imkansız gözü ile bakılmaktadır. Serbest piyasa ekonomisine bağlılık, aynı zamanda IMF, Dünya Bankası vs. gibi uluslararası kuruluşların özellikle çevre ülkelerin yaşadığı ekonomik sorunlara karşı reçete olarak sunduğu bir ekonomik sistemdir. Hugo Chávez, 1999 yılında iktidara geldiği andan itibaren ülkedeki muhaliflerin tüm baskılarına rağmen serbest piyasa ekonomisinin gerektirdiği uygulamaların tam tersi politikalar hayata geçirmiştir. Hugo Chavez, 30 Ocak 2005 tarihinde, 5. Dünya Sosyal Forumu'nda 21. yüzyıl sosyalizmine çağrıda bulunduğu anda, iktidara gelişi üzerinden 7 yıl geçmişti (soL, 2010b), 21. Yüzyıl

sosyalizmine ilişkin politikaları Chavez'den sonra başkanlık koltuğuna oturan ve kendisi de bir Chavista¹ olan Nicolás Maduro da uygulamıştır. Bu anlamıyla Venezuela, 1999 yılından beri IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların ülkelere sıklıkla telkin ettiği serbest piyasa ekonomisinin dışında ekonomik politikalar uygulayan dünyadaki az sayıdaki ülkeden birisidir. Diğer taraftan, 1999 yılında Chavez'in iktidara gelmesinin ardından Latin Amerika'da çeşitli ülkelerde (Arjantin, Brezilya, Bolivya, Ekvador vs. (Özüğurlu, 2012: 14) peş peşe sol, sosyal demokrat ve sosyalist hareket ve partiler iktidara gelmişlerdir. Fakat sol yükseliş çok uzun sürmemiştir. Latin Amerika'da son birkaç yıl içerisinde yaşanan gelişmeler sağ iktidarların tekrar yükselişte olduğunu göstermektedir. Brezilya'da aşırı sağcı Jair Bolsonaro (BBC, 2019c) ve Arjantin'de muhafazakar Mauricio Macri (Bianet, 2015) iktidara gelmiştir ve söz konusu sağ dalga kendisini bütün Latin Amerika'da hissettirmektedir.

Bu bağlamda Venezuela'da gerçekleşen ve gerçekleşmekte olan gelişmelerin ele alınıp, nesnel bir açıdan değerlendirmeye tabi tutulması, Latin Amerika'nın genelinde gerçekleşen ve gerçekleşecek olan gelişmelere ışık tutması ve yol göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte bu çalışma Wallerstein'in Dünya-Sistemler Analizi çerçevesinde Venezuela'da yaşanan gelişmelerin anlamlandırılmasının yanı sıra söz konusu teorik yaklaşımın geçerliliğinin test edilmesi açısından önem arz etmektedir. Wallerstein'in teorik yaklaşımı ile Venezuela'da yaşanan gelişmeler bütün neden ve sonuçları ile birlikte analiz edildiği takdirde bu yaklaşım Latin Amerika'nın diğer bölgelerinin de daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

---

¹ 2002 yılında yapılan darbe sırasında Chavez'i destekleyenlere verilen isim. Venezuela orta sınıfları tarafından aşığılama amaçlı kullanılmaktaydı.

2. BÖLÜM: KURAMSAL ARKAPLAN

2.1. Pozitivizmin Doğuşu: Auguste Comte

Evrimci bakış açısı ve bununla ilişkili olarak karşılaştırmalı yaklaşım metodu 1945’li yıllarla birlikte ortaya çıkmaya başlayan Kalkınma/Gelişme yazını tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Evrimci bakış açısı değişimin süreklilik gösterdiği, bu anlamıyla tarihin bir sürekliliği olduğunu ve tarihte devrimler şeklinde ani kırılmaların olamayacağı (olmaması gerektiği) varsayımına dayanır. İlerlemeyi doğal bir süreç, değişimi ise zorunluluk olarak gören evrimci teori, değişimin belirli bir yönünün olduğunu varsayar. Klasik sosyologların birçoğu gibi Comte’da, 1500’lü yıllardan 1800’lü yıllara kadar Avrupa’da yaşanan köklü dönüşümü anlama uğraşı içerisine girmiş, çalışmalarının odağına Avrupa’yı yerleştirmiştir. Comte çalışmalarında, özellikle Pozitif Düşünme Biçimi Üzerine Söylev’de (1844), Avrupa’da yaşanan toplumsal süreçlerden yola çıkarak belirli yasalar belirlemeye çalışmış ve bu yasaları Avrupa-dışı toplumlara uyarlamaya çalışmıştır. Avrupa-merkezli bu bakış açısı Comte’da ve pek çok klasik sosyologda açık bir şekilde görülmektedir.

Comte, çalışmalarının merkezine bilimlerin evrimini oturtmuştur. İnsan düşüncesinin ve toplumların teolojik, metafizik ve pozitif aşamalardan geçtiğini belirtir ve bu durumu üç hal yasası olarak adlandırır. İnsanlığın üçüncü (pozitif) aşamada bilimsel olana ulaşabileceğini söyler. Comte’a göre insanın bilimsel bilgiye ulaşırken geçtiği bu aşamalar birbirinden bağımsız değildir. Söz konusu olan, adeta diyalektik bir süreç gibi biri diğerini bağrında barındıran süreçlerin bütünüdür. Örneğin, metafizik aşama kendi içerisinde pozitif aşamanın nüvelerini barındırır ve nihai olarak pozitif aşamaya geçileceğinin belirtilerini gösterir. Bu anlamıyla üç hal yasasının belirlenimci (determinist) olduğu söylenilir. İnsan soyu pozitif aşamaya geçtikten sonra artık buradan geriye dönüş yoktur ve bu anlamıyla Comte’da ‘pozitif aşama’ mutlaklaştırılır. Sonuç

olarak, Comte'un bakış açısına göre topluma ilişkin olgular, evrimsel süreç içerisinde katı bir gerekirciliğe bağlıdır. Dolayısıyla, evrimsel sürecin belirli bir yönü olduğu gibi, değişim sürekli ve zorunludur.

“Pozitivizmin ilk ilkesi olgulara dayalı yani ispatlanabilir, diğer ilkesi özne-nesne ayrımı ise bir diğer ilkesi yöntem birliği ilkesidir” (Çetin, 2007: 39). Pozitivizm ile birlikte artık son 150 yıl boyunca tartışılacak olan doğa bilimleri ve sosyal bilimlere uygulanacak olan yöntemin şekli ile ilgili tartışmalar yeni bir boyut kazanmış bulunmaktadır. Doğa bilimlerinde olgulara dayalı tümevarımsal² bir yöntem ile bilimsel bilgiye ulaşabiliyorsak bu sosyal bilimler için de geçerlidir ve doğa bilimlerini olgulara dayanarak açıklayabiliyorsak pekala aynısını sosyal bilimler-kültür alanına da uygulayabiliriz (bilimlerin ve yöntemlerin birliği). Bu bakış açısıyla Comte olgulara dayanan doğa bilimlerini mutlaklaştırırken diğer taraftan metafizik ile hesaplaşmaktadır. Durkheim tamda bu noktada Comte'a bir can simidi uzatır. Comte'un toplumsal olgulara ilişkin saptamalarına en kritik katkı E.Durkheim tarafından yapılmıştır. Durkheim, doğa bilimlerinin kullanmış olduğu 'olgu' kavramına benzer bir şekilde toplumsal olguları -bir şey olarak sosyal olgu- olarak tanımlamıştır. Toplumsal olguların 'şey'leştirilmesi ile artık doğa bilimlerinin yasalarının toplum bilimlerinin yasalarına uygulanmasının önünde bir engel kalmamıştır. Sosyal olguların şey'leştirilmesi aslında toplumsal olguların nesnel bir şekilde ele alınabileceği anlamına gelir ve buradan şöyle bir sonuç çıkarabilir: yer çekiminin varlığı ne kadar nesnel ise kültürel şey'ler ile ilgili bilgimiz de o kadar nesneldir. Bu anlamıyla Durkheim'e göre toplumsal olayların 'şey'leştirilmesi ile aslında toplumsal olan(sosyal bilim) ile olgusal olanın(doğa bilimleri) benzerliklerine işaret edilmektedir. Buradan yola çıkarak aslında pozitivistlerin bilen (özne) ile nesne (doğa) arasında bir ayrıma gittiği söylenebilir.

---

² Tümevarım ile teori inşa edilir, bütünü dışında tek başına bir anlamı olmayan tekillikler tümdengelim ile teorisinin içine konular ve hipotez ile birbirlerine bağlanırlar.

Comte, toplumsal düzen içerisinde radikal değişikliklerin olmaması gerektiğini düşünür ve bu çerçevede ciddi bir ‘doğal düzen’ savunucusudur. Toplumsal karışıklıklar ve sokak olayları önü alınması gereken hastalıklı durumlardır ve toplumsal karışıklıkları önlemekte aslında doğa yasaları gibi toplum yasalarının da bir takım ilkelere bağlanmasını gerektirir (Bilimsel bilgede yasallık). Nasıl ki doğa bilimleri doğayı anlamak ve ona hükmetmek konusunda insanoğluna yardımcı olduysa, Comte’da, yeni oluşturulan toplumsal bilimler yolu ile topluma hükmedilebileceğini düşünmektedir. Bununla birlikte söz konusu müdahale Fransız Devriminde olduğu gibi keyfi olmamalıdır. “Toplumun doğal yasalarını bilerek insan aklının ve devletin keyfi müdahalesinin de önü alınacaktır”(Çetin, 2007: 40). Dolayısıyla, aslında Comte’un pozitivistimin siyasi bir yönü vardır ve pozitivism ile birlikte bilimsel aşamaya geçtikten sonra status-quo (doğal düzen) korunmaya çalışılmaktadır.

2.2. Pozitivizme Başkaldırı: Hermeneutik

Hermeneutik terimi “eski Yunancada, yorum için kullanılan ve etimolojik olarak -Yunan mitolojisinde, mesajların ileticisi ve yazıyla dilin mucidi olan – Tanrı Hermes’e bağlanan sözcükten (hermeneuin) türer” (West, 1998: 120). Teriminin sözlük anlamı, anlaşılması güç olanı basit hale getirmektir (Neuman, 2014: 143).

Comte tarafından ısrarla vurgulanan doğa bilimleri ile sosyal bilimlere aynı yöntemin uygulanması gerektiği düsturuna belki de en sistematik eleştiri Wilhelm Dilthey tarafından yapılmıştır. Olgü temelli doğa bilimlerine uygulanacak bilgi kuramı ile tinsel bilimlere uygulanacak yöntemin farklı olması gerektiği fikri **Tinsel Bilimlere Giriş** isimli yapıtında temellendirmiştir. Dilthey’in, pozitivist anlayışın baskın olduğu uzunca bir sürenin ardından toplumsal olayların doğaya indirgeendiği ve toplumsal olayların açıklanmasında pozitivistimin yetersiz kaldığı tezi üzerinden şekillenen Hermeneutik’in ortaya çıkmasının öncülü olduğu söylenebilir.

Dilthey'in pozitivistlere yönelik eleştirileri şu şekilde sıralanabilir: açıklayıcı bilgiye karşı anlam'a yapılan vurgu, insan davranışlarının ve kültüre için şeylerin olgulardan yola çıkarak değil insanın kendi tarihselliği içinde anlaşılabilirliğine yapılan vurgu ve nesnellik karşı öznelliğe yapılan vurgu.

“Bir kez Dilthey'e göre tinsel dünya bir olgu dünyası, bir empirik gerçeklik alanı değil bir **anlam** dünyasıdır. Tinsel dünya, yaşanan, benimsenen, kabullenilen ilke, değer, kural, norm, ide gibi 'tinsel' öğeler ışığında görülebilecek olan insani-toplumsal etkinliklerinin dünyasıdır ki, bu dünya bir doğal olgu gibi **açıklamayı** değil, öncelikle **anlaşılması** bekleyen bir dünyadır” (Özlen, 1996: 31). Bu haliyle Dilthey doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki farklılıklardan birisinin altını çizmiş oluyor. Pozitivistlerin iddia ettiği gibi doğa olaylarını objektif olarak inceleyebiliriz belki ama toplumsal olayların-kültürün objektif olarak incelenmesi söz konusu olamaz, o ancak subjektif olarak anlamlandırılabilir.

Dilthey, Hermeneutik ve Tinsel Bilimler adlı kitabında Alman tarih okulu tarafından ortaya atılan “tarih bilincinin” 19. Yüzyılda yaşanan olayları açıklayamamasının nedeni olarak, bu okulun tarihselci yaklaşım ile insan davranışlarını (psikolojisi) ilişkilendirememiş olmasına bağlar. Alman tarih okulunun psikoloji ile ilişkilendiremediği “tarihselciliği” toplumsal hayata nüfuz edememiştir. Dilthey'in sözleri ile ifade edecek olursak: “Comte, Mili ve Buckle "tarihsel dünya" denen bilmeceyi bu alana doğabilimsel ilke ve yöntemleri aktararak yeni bir tarzda çözmeyi denedikleri sırada, aslında onların yoksul ve yalınkat, fakat çözümleyici yanıyla üstün olan bu tutumları karşısında, yaşamaya derinliğine nüfuz etmek isteyen Tarihçi Okul'un ne yeterince geliştirilebilmiş ne de yeterince temellendirilebilmiş olan görüşü, ancak etkisiz bir protesto olarak kaldı” (Dilthey, 1999: 14).

Dilthey, doğa bilimlerinde sergilenen rasyonelite, nesnellik ve kesinliği asla küçümsememiştir (West, 1998: 117). O'nun eleştirdiği nokta bu kavramların Tinsel

Bilimlere uygulanmaya çalışılmasıdır. İnsan, tinsel olan şeylerin kökenlerini araştırırken, kendisi hakkındaki bu bilincinin-özbilincinin-içerisinde, doğruca bir irade özgürlüğü bir eylem sorumluluğu yakalar. İnsanda her şeyi iradeye bağlamak ve dayandırmak ve her şeyi kendi kişisel özgürlüğü içerisinde yadsımak gibi bir olanak vardır ki; o, sahip olduğu bu olanakla, kendisini doğadan tümden farklılaşmış ve başkalaşmış bir şey olarak tanır. Ve işte burada, insan için, kendi bilincinin olgusu denen şey, tinsellik oluşur; böylece de kendi olanaklarıyla bağımsız hareket eden bu tinsel dünya içinde insanın kendi eylemlerine koyduğu hedeflere göre oluşan bir değer, bir yaşama amacı ortaya çıkar. O, bununla, bir nesnel zorunluluklar alanı olarak doğa alanından ayrılıp yine bu doğa ortasında oluşan bir şey olarak tarih alanına geçer. Özgürlük, bu tinsel bütünlüğün sayısız noktalarında hep ışıldar; burada doğal değişmelerin mekanik akışına karşıt olarak, iradeye dayalı eylemler vardır (Dilthey, 1999: 28-29). Kapitalizm koşullarında Marks'ın tarih yapıcılığını işçi sınıfına vermesine benzer bir şekilde Dilthey'de insanı 'hem tarihin içerisinde şekillenen hem de tarihi şekillendiren özne' olarak tanımlar (Özlen, 1996: 31).

Dilthey'in pozitivizme yönelik eleştirisi şu şekilde de tanımlanabilir: Toplum, sürekli yinelenen ve belirli yasaları olan bir süreç değil insan (özne)'nin özgürlüğü ve özerkliği bağlamında değişir ve bireylerden ayrı ve bağımsız bir toplum yoktur. Bu yazılanlar ışığında pozitivizm ile yorumsamacılığı şu şekilde bir karşılaştırmaya tabi tutabiliriz:

- Pozitivizme göre gerçeklik objektif ve duyular ile algılanabilen olgulara dayanır; fakat yorumsamacılara göre, sübjektiftir ve kişilerin anlam dünyaları tarafından oluşturulmuştur.
- Pozitivistlere göre olgular arasında neden-sonuç ilişkisi vardır; fakat yorumsamacılara göre, olguların biçimlenmesi kendiliğinden ve karşılıklıdır.

- Pozitivizmde iradesiz ve rasyonel birey vardır; fakat yorumsamacılarda irade sahibi ve çevresini şekillendiren birey mevcuttur.
- Pozitivizme göre toplumun genel işleyişi bireyden bağımsızdır; fakat yorumsamacılara göre, toplum bireyin anlam dünyası ile biçimlenmektedir.

Yukarıda, pozitivist gelenek ve yorumsamacı geleneğin akademide iki ana kolu temsil ettiğini düşündüğümüzde kendisini bu iki akım içerisinde görenlerin ya da kendisini bunların dışında tarif edenlerin yapacakları bazı eleştirileri de göze alarak kabaca iki akım arasındaki farklılıkların özetini sunmaya çalıştık.

Buraya kadar bir taraftan pozitivizmi ortaya çıkaran koşulları da göz önünde bulundurarak pozitivizmin ortaya çıkışı ve pozitivizme yapılan katkılar değerlendirmeye tabi tutuldu, diğer taraftan kabaca yorumsamacı geleneğin açıklaması yapıldı ve son olarak da pozitivizm ile yorumsamacı geleneğin karşılaştırılması yapıldı. Wallerstein, post-modern yaklaşımların ‘ölen’ pozitivizmin arkasından dualar okuduğu bir çağda, pozitivizmin geçerliliğini kaybettiği argümanına mesafeli durmaktadır. Fakat, sadece olguları temel alıp, neden-sonuç ilişkisi bağlamında bir savunuya da girişmemektedir.

Pozitivizmi modern fiziğin argümanlarına yaslanmadan savunabilir miyiz? Ya da şöyle: Hermeneutik, pozitivizmi mutlaka karşısına almak zorunda mı? Olguyu ve tini, doğayı ve toplumu karşı karşıya getirmeden bilimi (pozitivizmi) savunmak mümkün değil mi? Hermeneutiğin, bilimlerin ve yöntemlerin ayrılığı argümanı, pozitivizmi mutlak olarak dışlar mı? Akla benzer sorular gelecektir/gelebilir. Wallerstein’ın tüm bu sorulara cevabı ‘sosyal bilimleri düşünmemek’ şeklindedir. İki kültürü (pozitif bilimler ile sosyal bilimleri) birbirinin karşısına koymaktansa tarihsel bir perspektif ile uzun dönemli çözümler yapılması gerektiğini belirtmektedir. Bu konu Wallerstein başlığı altında detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.3. Gelişme Yazını

Kavramlar, hem pozitif bilimlerde hem de sosyal bilimlerin bütün alt dallarında kullanılan önemli araçlardır. Sosyal bilimciler, inceledikleri olay ya da olguları anlamak/açıklayabilmek için belirli kavram setlerini kullanmak zorundadır. Bu zorunluluk kavramların farklı disiplinler tarafından farklı anlamlarda kullanılmasına; hatta aynı disiplin içerisinde bile farklı anlamlarda kullanılmasına neden olabilmektedir. “Gelişme” kavramı da yukarıda yazılanlardan ayrı düşünülmemeyeceği için, bu bölümde öncelikle gelişme kavramının açıklaması yapılacaktır.

Gelişme, bazı yazarlar tarafından modernleşme ile eş anlamlı kullanılırken bazıları tarafından kalkınma ile eş anlamlı olarak kullanılabilir. “Gelişme kavramı çoğu zaman büyüme, teknolojik ilerleme ve sanayileşme kavramları ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Oysa bu kavramlar ilişkili olsalar bile aynı anlama gelmezler” (Erbaş, 1999: 10). Benzer bir ifadeyi Fikret Başkaya’da da bulmak mümkün: “Türkçede kalkınma, ilerleme (terakki), modernleşme “çağdaşlaşma” nın eşanlamlısı olarak kullanılıyor. Kalkınma yerine de “gelişme” kavramı yeğleniyor (Başkaya, 2000: 22). Yine benzer bir değerlendirme Fikret Şenses tarafından yapılmıştır: “Kalkınma kavramı; gelişme, ilerleme, sanayileşme, büyüme, modernleşme gibi kavramlar ile ilişkilendirilerek onların yerlerine kullanılmıştır”(Şenses, 2009: 93). Gerçekten de Türkçe’de gelişme denince akla kalkınma, ilerleme, çağdaşlaşma, batılılaşma, modernleşme gibi kavramlar gelmektedir. Fuat Ercan ise hem bütün insanlık açısından hem de tekil bireyler açısından “gelişme” kavramını şu şekilde tanımlamıştır: “ İnsanlık açısından gelişmeyi genel olarak ele aldığımızda, toplumsal ilişkilerin ürünü olan toplumun ekonomik, toplumsal, kültürel açılarından daha donanımlı olması anlamına gelir. Tekil birey olarak insan açısından bakıldığında; gelişme insanın düşünsel yetilerinin,

yaratıcı yetilerinin ve toplumsal yaşam içinde özgürleşme sürecinin gelişmesidir (Ercan, 2018: 16).

Yukarıda yapılan tanımlamaların hepsi, tarihin belirli bir anında ve belirli bir mekanda ortaya çıkan gelişmelerin sonuçlarına ilişkin kavramlaştırmalardır. En kaba haliyle geleneksel üretim ilişkilerinin modern üretim ilişkileri ile yer değiştirmesi olarak tanımlayabileceğimiz bu süreç, 18. ve 19. Yüzyılda Avrupa’da gerçekleşmiştir. Üretim ilişkilerinin gelişmesi ve teknolojik gelişmelerin de etkisi ile birlikte bir taraftan muazzam bir üretim artışı yaşanırken, diğer taraftan geleneksel kodların çözülmesi ile Avrupa’nın bütün dinamiklerini alt üst etmiştir. Marx ve Engels’in çok güzel bir şekilde ifade ettiği gibi Avrupa’da “Katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey ayaklar altına alınıyor ve insanlar nihayet hayattaki konumlarına, karşılıklı ilişkilerine soğukkanlı bir gözle bakmaya zorlanıyorlar”dı (Karl Marx, 2014: 67). Geleneksel olanın modernleşmesi ile birlikte sadece üretim ilişkileri değişmekle kalmıyor, aynı zamanda toplumsal ilişkiler de dönüşüme uğruyordu.

Toplumsal ilişkilerin dönüşümünün dünyanın başka bir yerinde değil de neden Avrupa’da yaşanmış olduğu ile ilgili geniş bir külliyat bulunmaktadır.³ Klasik sosyologlar özellikle Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıkmasının arkasında yatan nedenleri araştırmaya çalışmıştır. Bu araştırmalar esnasında genel eğilim, Avrupa’nın tarihsel arka planı ile dünyanın diğer bölgelerinin tarihsel arka planlarının farklı olduğu noktasından hareket etmektir. Klasik sosyologların büyük çoğunluğu, toplumların değişim evrelerini açıklarken evrimci bir bakış açısı kullanmıştır. “Evrimsel teori aslında yukarıda vurguladığımız akıl-merkezci ve ikici(dikotomik) bakış açısının ürünü ve daha çok Batı-Avrupa’da yaşanan değişimin ulaştığı aşamadan, yani yaşanan an’dan hareketle tarihin tanımlanmasıdır. Tarihe bakış bu açıdan ulaşılan bir aşama, gelişmiş bir aşama olarak

---

³ Bu konuda en bilindik çalışmalar Karl Marx’ın Kapital’i ile Max Weber’in Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu’dur.

şimdi ile bu aşamaya gelmeye neden olan bir geçmiş düşüncesi etrafında kurgulanmıştır (Ercan, 2018: 58).

Gelişme Yazını farklı biçimlerde sınıflandırılmakla birlikte, bu çalışma kapsamında Fuat Ercan'ın sınıflandırması tercih edilmiştir.⁴

Çalışmanın bu bölümünde “Gelişme Yazını” iki evreye ayrılarak incelenecektir. Gelişme yazınının birinci evresi büyük oranda klasik sosyologların katkıları ile oluşturulmuştur. Gelişme yazınına katkı sağlayan söz konusu sosyologlar Evrimci bir bakış açısı ile Karşılaştırmalı Metot kullanmışlardır. Bu kategoride pek çok sosyal bilimci bulunmakla birlikte, bu çalışma kapsamında temel önemde olduğu düşünülen 3 filozof ele alınacaktır: Auguste Comte, Emile Durkheim ve Max Weber.

Gelişme Yazını'nın ikinci evresi 2. Dünya savaşının bitmesi ile birlikte başlamıştır ve Modernleşme Okulu olarak adlandırılmaktadır. 2. Dünya savaşı ile birlikte gelişme yazınında yaşanan dönüşüm Wallerstein tarafından da ifade edilmektedir. Dahası, Wallerstein ‘dünya-sistemleri analizini’ geliştirirken özellikle Modernleşme Okulu yanlıları ile ciddi polemikler yaşamıştır. Bu gerekçe ile Wallerstein'in teorik yaklaşımına geçmeden önce Modernleşme Okulu'nun incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

Sosyal Bilimler alanında çalışma yürüten pek çok alt disiplin, Modernleşme Okulu ile ilgili katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte bu çalışma kapsamında ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlar üzerinde durulacaktır. Ekonomik yaklaşım çerçevesinde W.W. Rostow, Arthur Lewis'in yaklaşımları üzerinde durulacaktır. Sosyolojik yaklaşım çerçevesinde ise Samuel N. Eisenstadt, Daniel Lerner ve Neil J. Smelser'in yaklaşımları ele alınacaktır.

---

⁴ Söz konusu sınıflandırma ile ilgili kapsamlı bir çalışma için (Erbaş, 2009)

2.3.1. Gelişme yazınının birinci evresi: Evrimci teori ve Karşılaştırmalı Metod⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıkması ile birlikte klasik sosyologlar kendilerini ve kendileri dışındaki öteki toplumları tanımlama uğraşına girişmişlerdir. Klasik sosyolojinin kurucusu olan Comte (Pozitivizmin doğuşu başlığında detaylıca tartışıldığı gibi) evrimsel teori ile karşılaştırmalı metodu çalışmalarının merkezine yerleştirmiştir. Comte, Üç hal yasası ile toplumların içinden geçmek zorunda oldukları aşamaları belirlemiş ve Avrupa'nın ilk aşamayı geçerek pozitif aşamaya geçtiğini belirtmiştir. Kendisini (Avrupa'yı) bu şekilde pozitif aşamaya geçmiş bir toplum olarak kurgulayan Comte, diğer toplumların pozitif aşamaya geçemeyeceğini düşünmektedir: "Beyaz ırk, diğer ırklardan üstündür ve sadece beyaz ırk olgucu topluma doğru ilerler (Ercan, 2018: 73).

Toplumsal olayları şey'leştirerek pozitivizme katkı sunduğunu belirttiğimiz Durkheim'de Avrupa'da yaşanan dönüşümle ilgili benzer bir tutum içerisindedir. "Bilindiği gibi Durkheim toplumları "organik" ve "mekanik" dayanışma olarak adlandırdığı dayanışma biçimlerine göre sınıflandırmıştır. Mekanik dayanışma (benzerlik yolu ile dayanışma) toplumlar geliştikçe yerini organik dayanışmaya, yani iş bölümü yolu ile dayanışmaya bırakacaktır" (Erbaş, 1999: 15).

Comte ile benzer bir şekilde Durkheim de Avrupa'da yaşanan siyasi çalkantıların nasıl doğal bir denge durumuna gelebileceği konusuna kafa yormuştur ve toplumların dengeli ve uyumlu bir hale gelebilmelerinin arkasında yatan nedenleri araştırmıştır. Durkheim'in ulaştığı sonuç Comte'un evrimci bakış açısını andırır niteliktedir. Toplumları "geleneksel" ve "modern" toplumlar olarak iki kategoriye ayıran Durkheim,

---

⁵ Gelişme yazını 2. Dünya savaşı öncesi ve sonrası olarak iki bölüm halinde ele almak genel bir eğilimdir. Bunun yanı sıra Fuat Ercan "Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik" adlı kitabında 2. Dünya savaşı öncesi gelişme yazınına katkı sunan sosyologların Evrimci bir teori ile Karşılaştırmalı metodu kullandığını belirtmektedir. Bu bölümde Fuat Ercan'ın bu yaklaşımı benimsenmiştir.

gelenekselden moderne doğrusal bir geçiş öngörmektedir. Geleneksel toplumlar olarak tanımladığı toplumlarda insan ilişkileri aile ya da cemiyet, aşiret temelinde şekillenmektedir ve söz konusu toplumsal gruplar arasında belirli düzlemlerde oluşan dayanışma örnekleri mevcuttur. Durkheim'in "mekanik dayanışma" olarak adlandırdığı bu durum şu şekilde de tanımlanabilir: "Mekanik dayanışma' kavramı öz olarak, bireysel davranışlar arasında büyük farklılıkların olmaması ve geleneksel 'norm'lara ve inançlara çok sıkı bir bağlılığı dile getirmektedir" (Cirhinlioğlu, 1999: 28). Geleneksel toplumlarda iş bölümünün gelişmemiş olması bu toplum tipini modern toplumlardan ayıran en büyük özelliklerden birisidir. Nüfus artışının da etkisi ile birlikte kıt kaynakların yetersiz hale gelmesi geleneksel toplumları iş bölümüne dayalı, daha gelişkin üretim yolları bulmaya sevk etmektedir. Toplumsal iş bölümünün farklılaşması ve yeni üretim tekniklerinin bulunması ile birlikte insanlar arasında "organik dayanışma" gelişir ve organik dayanışma içerisinde bulunan toplumlar Durkheim tarafından modern toplumlar olarak adlandırılır. Sonuç olarak Durkheim "görüşleriyle, 'modernleşme' okulunun temelini kurmuş, bu okul izleyicilerini derinden etkilemiştir" (Cirhinlioğlu, 1999: 30).

Modernleşme okulunu etkileyen bir diğer klasik sosyolog Max Weber'dir. Pek çok klasik sosyolog gibi Weber'de, Batı'da ortaya çıkan yeni toplum tipini açıklamayı ve var olan yeni toplum tipinin özelliklerini belirlemeyi amaçlamıştır. Batı'da yaşanan dönüşümü açıklarken olaylara ve olgulara büyük oranda Avrupa merkezli bir bakış açısı ile yaklaşan Weber, batıyı açıklayabilmek için "öteki" toplumlara yönelmiş ve karşılaştırmalı metodu yoğun olarak kullanmıştır. Marx, kapitalizmin ortaya çıkmasında belirleyici etken olarak üretim ilişkilerinin değişmesi ve dolayısı ile ekonomik alt yapıdaki dönüşümü vurgularken, Durkheim'den farklı olarak, Weber yeni üretim ilişkisini kapitalizm olarak tanımlamakla birlikte bu yeni üretim ilişkisinin doğuran nedenleri Batı'nın kültürel kodlarında arama eğiliminde olmuştur. Weber, batıda ortaya çıkan üretim ilişkisini kapitalizm olarak tanımladıktan sonra bu ekonomik sistemin ne

için öteki toplumlarda değil de Batı'da çıktığı sorusu üzerinde durmuştur. Cevabı oldukça yalındır. Ona göre diğer ülkelerde olmayıp Batı Avrupa ülkelerinde olan özellik, "rasyonellik"tir. Kapitalist gelişme ile rasyonellik arasında görünür bir ilişki vardır. Söz konusu ülkelerde, kapitalizm; sermaye birikimini yaratabilmek ve karlılık düzeylerinde nispi bir artışı tutturabilmek amacıyla, ticari hayatı rasyonel ilkelere göre dizayn etmiştir. Avrupa'da kapitalizm 'çalışkanlık' ile 'akılcılık' üzerine kurulmuştur. Oysa Avrupa, parasını en iyi şekilde nerelere yatıracağını düşünürken, diğer toplumların harcama kalıpları çok farklıydı. Örneğin, modern toplumun gelişim sürecinde batıdaki bireyler, daha iyi bir hayat kurabilmek için, bir taraftan daha çok çalışıp yeni yatırımları teşvik ederken diğer taraftan lüks harcamalardan kaçınırken, diğer toplumlar bunun tam tersini yapmıştır. Sonuç olarak Weber'e göre, kapitalizmin kendine özgü ekonomik yapısı, 16. ve 17. Yüzyıllarda gelişmiş olan Protestan teolojisiyle, bilhassa Calvinizm'le uyum içindedir (Nuruan, 2001: 90). Weber, Batı'da kapitalizmin gelişmesinin arkasındaki temel neden olarak protestan teolojisini işaret etmiştir. Bu konuyu ayrıntılı bir şekilde açıkladığı eserine "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm'in Ruhu" adını vermiştir. "Weber'e göre, Calvinizmin 'kurtuluş'a giden yolun başarıdan geçtiğini ilan etmesi, inananların yeryüzünde de güçlü olmaları gerektiğini ilkeselleştirmesi, bireyleri çalışkanlığa ve üretkenliğe zorlamıştır. Çünkü Hıristiyanlığın daha çok bu dünyada olup biten somut olaylara yönlendirilmesi, kapitalist sistemin özünüyle uyuşmaktadır. Bunun için, Weber'e göre, Protestanlığı seçen Batı Avrupa ülkelerinde modern kapitalist toplumların 'gelişmesi' daha hızlı olmuştur. (Cirhinlioğlu, 1999: 32).

2.3.2. Gelişme yazınının ikinci evresi: Modernleşme Okulu

2. Dünya savaşının bitmesi ile birlikte dünya ekonomik ve siyasi dengelerinde bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. İlk olarak, savaşın yıkıcı etkileri merkez Avrupa ülkelerinde köklü değişimlere neden olmuş ve bu ülkelerin dünya siyasetindeki ağırlıkları azalmıştır. İkinci olarak, her ne kadar savaş boyunca milyonlarca yurttaşını kaybetmiş olsa ve ülkesinin büyük bir kısmı harabeye dönmüş olsa da, SSCB büyük bir politik aktör olarak dünya siyasetindeki yerini almıştır. Son olarak, 2. Dünya savaşı öncesinde hissedilir derecede politik ve ekonomik ağırlığı olan İngiltere, yerini ABD'ye bırakmıştır. Gelişme yazınının ikinci evresine denk gelen Modernleşme Okulu, ABD'nin katipalist dünya içerisinde hegemonya olarak ortaya çıktığı evrede inşa edilmiştir. 2. Dünya savaşının bitmesi ile birlikte ortaya çıkan ve ABD ile SSCB arasında yaşanan gerilimleri tanımlayan “Soğuk Savaş” ın da etkisi ile birlikte 3. Dünya⁶ ülkelerine olan ilgi artmaya başlamıştır. SSCB, sosyalist bloğu güçlendirmek için dünya siyasetine ağırlığını koymaya çalışırken, ABD de sosyalist bloğa karşı “özgür” dünya yaratma projesi ile az gelişmiş ülkeleri tanıma ve tanımlama arayışına girmiştir. “Bu dönemde gelişme yazınının öncü çalışması ve ABD'nin neredeyse yarı-resmi açıklaması olarak tanımlanan “Ekonomik Büyümenin Aşamaları” kitabı, CIA destekli ve Massacuses Teknoloji Enstitüsü (MIT) Uluslararası Araştırma Merkezi destekli olan çalışmasında temel çabasını dile getirmiştir. “Geri kalmış ülkelere, - komünistlerin umutlarının yoğunlaştığı uluslara- herhangi bir komünist eğilime girmeden, demokratik dünyanın belirlediği sınırlar içinde hazırlık safhasını tamamlayarak gelişme aşamasına geçebileceklerini

---

⁶ “Üçüncü Dünya kavramı ekonomik anlamda yoksulluk, hızlı nüfus artışı, tarımsal ekonomi ve gelişmiş ülkelere teknolojik bağımlılık gibi bazı ortak özellikleri paylaşan ülkeler grubunu tanımlamak için kullanılmaktadır”(Akgün, 2007). Kavramın bu anlamıyla kullanımı Franz Kanon tarafından yaygınlaştırılmıştır. “Fransız demograf Alfred Sauvy'nin ihtilal öncesi Fransa'da memurlar ve aristokratlar dışındaki sosyal gruplar için kullanılan “üçüncü devlet”e benzetme yaparak kullandığı “3. dünya” kavramı...Franz Fanon tarafından yaygınlaştırıldı ve hiçbir bloğa ait olmayan, ekonomileri özü itibarıyla kalkınmak için yetersiz olan ekonomik ve teknolojik açıdan az gelişmiş ülkeleri ifade etmeye başladı (Şenkal, 2007: 93). İmmanuel Wallerstein tarafından kullanılan tanımlama ise dünya-ekonominin merkez ülkelerini tanımlayan “merkez ülkeler” ile bu ülkelere bağımlı ülkeleri tanımlayan “çevre ülkeler”dir.

göstermek gerekiyor. Bu, inancıma göre batılıların en önemli meselesidir (Ercan, 2018: 84).

2. Dünya savaşından sonra az gelişmiş ülkeleri anlama ve onları “özgür” dünyanın bir parçası yapma amacı ile yapılan çalışmalar Modernleşme Okulu’na kaynaklık etmektedir. Bu amaçla yapılan çalışmalar iki kategori altında incelenecektir: Ekonomik Yaklaşımlar ve Sosyolojik Yaklaşımlar. Bu yaklaşımların açıklamasına geçmeden önce bir takım ortak özelliklerine değinmekte fayda var. Her şeyden önce Modernleşme Okulu içerisinde değerlendirilen düşünürler genellikle Batı-Avrupa ülkelerinin ekonomik göstergeleri ile çevre ülkelerin ekonomik göstergelerini karşılaştırma eğilimindedir. Bu düşünürlere göre çevre ülkelerin gelişememe nedeni bu ülkelerin içsel dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Son olarak, bu düşünürlere göre, uygun politikalar uygulanırsa çevre ülkeler de gelişmiş ülkeler seviyesine gelebilirler. Bununla birlikte “Wallerstein”ın modern dünya sistemi modeli bu -suçlayıcı- ifadeye bir itirazdır” (Cirinlioğlu, 1999: 16)

2.3.2.1. Ekonomik Yaklaşım

Bu bölümde az gelişmiş ülkelerin Batılı ülkeler seviyesinde gelişmemesinin nedenleri olarak söz konusu ülkelerin ekonomik geri kalmışlıklarını merkeze koyan yaklaşımlar ele alınacaktır. Modernleşme Okulu’nun ekonomik temelli yaklaşımlarını temsil eden düşünürlerden W.W. Rostow, az gelişmiş ülkelerin batı seviyesinde gelişebilmeleri için geçmeleri gereken aşamaları tanımlamıştır. Modernleşme okulunun diğer temsilcisi Arthur Lewis ise az gelişmiş ülkelerin sınırsız emek arzı sayesinde batılı ülkeler seviyesinde gelişebileceklerini belirtmiştir. Bu başlık altında söz konusu düşünürlerin görüşlerine yer verilecektir.

2.3.2.1.1. W. W. Rostow: İktisadi Gelişmenin Aşamaları Kuramı

Rostow, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler seviyesine gelebilmeleri için geçmeleri gereken aşamaları tanımlamıştır. Çalışmalarında evrimci teori ile karşılaştırmalı metodu yoğun olarak kullanan Rostow, pek çok modernleşme kuramcısı gibi Batı'yı gelişmiş olarak tanımlayarak az gelişmiş ülkelerin de benzer bir yol izlemesi gerektiğini belirtmektedir. Özetle, az gelişmiş ülkelerin şimdiki koşulları ile endüstrileşme öncesi Batının koşullarını birbirine eşitleyen Rostow, farklı zaman ve mekanlarda ortaya çıkan gelişmelerin benzer seyir izleyeceğini belirtmektedir.⁷

1966 yılında basılan “İktisadi Gelişmenin Merhaleleri” adlı kitabında Rostow, bir ülkenin gelişmesinin beş aşamasının olduğunu belirtmektedir. Söz konusu aşamaların ilki olan geleneksel toplum tipinde, bilimsel ve teknolojik gelişme çok azdır ve toplumsal üretim büyük oranda tarıma dayalıdır. Rostow'un deyişiyle: “Muhtelif derecelerde fabrikalar vardır, fakat, ziraatta olduğu gibi, istihsal seviyesi modern ilmin, tekniğin ve modern ilim zihniyetinin alınamayışı yüzünden hep mahdut kalır (Rostow, 1966: 5).

İktisadi gelişmenin ikinci aşaması “Harekete Geçme Hazırlıkları “ evresidir. Bu aşamada isminden de anlaşılacağı gibi harekete geçmek için hazırlıklar yapılır. Ekonominin canlanması için birtakım kurumlar oluşturulmaya çalışılır, doğum oranlarının artması ve ölüm oranlarının azalması (nüfusun artması) için çalışmalar yapılır. Diğer taraftan özel sektör ve devlet yeni girişimler yapmak için ortaya çıkar ve hammaddeye yapılan yatırımlarda artış gözlenir.

---

⁷ Bu konu ile ilgili detaylı bir çalışma Çağlar Keyder'in “Toplumsal Tarih Çalışmaları” adlı kitabında bulunmaktadır(Keyder, 2016) Benzer bir yaklaşımı Fikret Başkaya şu şekilde ifade etmiştir: “Rostow her ne kadar yatırımların finansmanının iç tasarruflara dayandırılmasının esas olduğunu söylüyorsa da, Batı yardımını dolaylı olarak meşrulaştırdığı söylenebilir. Bir kere bugünün az gelişmiş ülkeleriyle, kapitalizm öncesi dönemin geleneksel toplumları arasında özdeşlik aramak yanlıştır. Bugünün gelişmiş ülkeleri tarihlerinin hiçbir döneminde az gelişmiş olmadılar”(Başkaya, 2000: 67).

Üçüncü aşama “Kalkış Aşamasındaki Toplum Tipi” dir. Rostow’un Modern toplumların tarihindeki büyük aşama olarak tarif ettiği bu aşamaya örnek olarak sanayi devrimi ya da diğer siyasi devrimler gösterilebilir. Bu aşamayı geçmiş olan İngiltere ve ABD gibi ülkelerde harekete geçirici temel etmen teknoloji olmuştur. Fakat teknolojik gelişmenin yanı sıra iktisadi anlamda modernizasyonu sağlayacak yönetici elite de ihtiyaç vardır.

Rostow dördüncü aşamayı “Olgunluğa Gidiş” olarak tanımlamıştır. Bu aşamada modern teknoloji üretimin bütün alanlarına yayıldıkça uzun soluklu bir büyüme ve ilerleme evresine geçilir. Milli gelirin % 10-20 kadarı devamlı bir şekilde yatırıma aktarılır, gelir artışı nüfus artışından daha fazladır. Teknik inkişaf ettikçe İktisadi düzen de durmadan değişir; yeni sanayi kollarında hızla yükselme eskilerde ise bir düşme görülür (Rostow, 1966: 8-9) .

Teknolojik gelişmenin de etkisi ile milli gelirin belli bir oranının yatırımlara ayrıldığı toplumda, son aşama olarak “Kitle Tüketimi Aşaması” tarif edilmiştir. Bu aşamada milli geliri ve tasarrufları artan ülke, belirli alanlarda mal ve hizmet üretme aşamasına geçmiştir ve ülke bireylerinin temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda herhangi bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Rostow ABD’nin beşinci aşamadan çıkmak üzere olduğunu düşünmektedir. Diğer taraftan Japonya ve Avrupa bu aşamaya enerjik bir şekilde girmeye başlamışlardır.

2.3.2.1.2. Arthur Lewis : Sınırsız Emek Arzı ile İktisadi Kalkınma

Modernleşme okulu içerisinde yer alan ekonomik yaklaşımlardan bir diğeri Arthur Lewis'in "sınırsız emek arzı ile iktisadi kalkınma" yaklaşımıdır. 1954 yılında aynı isimle yayınladığı kitabında modern değişim sektörü ve geçimlik sektör şeklinde bir yapı tanımlanmaktadır.

Lewis'e göre toplumlar geleneksel toplum ve tarım toplumu olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel toplumların ekonomik ilişkileri tarıma dayalıyken kapitalist toplumlarda tarım dışı ekonomik ilişkiler hakimdir. Geleneksel toplumlarda istihdamın amacı tüketimken, "kapitalist sektörde istihdamın amacı, yatırımın kaynağı olan ve bu yolla gelecekte daha fazla istihdam demek olan, kar yaratmaktır (Ronald, 2010: 74) .

Tahmin edilebileceği gibi az gelişmiş ülkelerde tarımlık/geleneksel kesim daha yaygın bir şekilde bulunurken gelişmiş ülkelerde kapitalist üretim ilişkileri daha yaygındır. Bu anlamıyla ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile iş gücünün sektörler arası dağılımı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde işgücü kapitalist ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı şehir merkezlerinde toplanırken, az gelişmiş ülkelerde nüfus büyük oranda kırsal/tarımsal kesimde yoğunlaşmıştır. Dinamik bir yapıya sahip olan sanayi ve hizmetler sektörü kendisine lazım olan emek gücünü tarım kesiminden sağlamak durumundadır. "Buna göre ekonomik anlamda gelişme düzeyi arttıkça imalat, sanayi ve hizmetler sektörleri, artan bir düzeyde tarımsal işgücü talep edecektir" (Kubar, 2014: 13). Bu noktada emek verimliliğinin çok düşük olduğu tarım kesiminden emek verimliliğinin yüksek olduğu sanayi, imalat sektörüne işgücü kayması yaşanacağını belirten Lewis, belirli bir süre sonra tarım kesiminde yaşanan emek fazlalığının tükenmeye başlayacağını ve bu noktaya kadar da kapitalist kesimde gelişmenin devam edeceğini belirtmektedir.

2.3.2.2. Sosyolojik Yaklaşım

Az gelişmiş ülkelerin Batılı ülkeler seviyesinde gelişmemesinin nedenleri olarak söz konusu ülkelerin ekonomik geri kalmışlıklarını merkeze koyan yaklaşımlar ‘Ekonomik Yaklaşımlar’ alt başlığı altında incelenmiştir. Bu alt başlıkta ise Modernleşme Okulu’nun sosyolojik temelli yaklaşımlarını temsil eden düşünürler ele alınacaktır.

Daniel Lerner, Batı dışı toplumların toplumsal ve tarihsel süreçlerini anlayabilmek için Ortadoğu ülkelerindeki kentleşme, eğitim ve medyanın oluşum süreçlerini incelemiştir. Söz konusu faktörlerin ülkelerin modernleşme süreçleri ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Ülkelerin ekonomik gelişmelerinin toplumsal yapı üzerinde ne tür değişikliklere yol açtığını inceleyen Smelser ise, toplumsal yapının genel özelliklerinin neler olduğu, nasıl bir arada bulunabildikleri ve ekonomik yapının söz konusu yapılar üzerindeki etkilerinin ne olduğu gibi sorulardan yola çıkmıştır. Son olarak Eisenstadt, modernleşme sürecinde özel önem verdiği 3 temel alan olan ‘Ekonomik alan, Siyasi alan ve Kültürel alanları temel alarak modernleşme süreçlerini açıklamaya çalışmıştır.

2.3.2.2.1. Daniel Lerner

ABD’li bilim adamı Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East* (Geçip Gitmekte Olan Geleneksel Toplum: Orta Doğu’yu Modernleştirmek) başlıklı kitabında, Orta Doğu ülkelerindeki modernleşme sürecini, 1950’li yıllarda; Türkiye, İran, Mısır, Lübnan, Suriye ve Ürdün’de yapılan alan çalışmalarına dayanarak incelemektedir. Lerner’ın kitabı, Columbia Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Araştırma Bürosu tarafından yapılan bir araştırmaya dayanmaktadır. Araştırmanın temel amacı, Orta Doğu ülkelerinde Amerika’nın Sesi (Voice of America) radyosunun yanı sıra, İngiliz ve Sovyet radyolarının dinlenirliği ve güvenilirliği konusunda karşılaştırılabilir veriye ulaşma ve bu veriler ışığında daha etkili politikalar belirlemedir (Sezen, 2014: 304) .

Lerner'in çalışmalarının Ortadoğu ülkelerinde yoğunlaşmasının nedeni batı dışı toplumların toplumsal ve tarihsel süreçlerini anlama gayretidir. Batı dışı toplumsal süreçlerin anlaşılabilmesinin yolu da, hali hazırda batıda yaşanmış olan modernleşmenin temel niteliklerini ortaya çıkarabilmektir.

Lerner'in bakış açısına göre modernleşme, evrensel niteliktedir ve toplumların dini inanışları, ırkları vs. den bağımsız olarak bütün dünyada uygulama alanı bulmaktadır (Harrison, 2005: 15-16). Pozitivist bir bakış açısıyla kaleme aldığı çalışmalarında Lerner, Ortadoğu ülkelerinde kentleşme, eğitim ve medyanın oluşumu ile birlikte modernleşme sürecinin gelişmesinin paralellik gösterdiğini belirtmektedir. Bu anlamıyla Avrupa'da 500 yıl süren modernleşme serüveni bütün toplumlarda benzer süreçlerde gelişmemektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile birlikte az gelişmiş toplumlar çok kısa sürede modernleşme aşamasına geçebilirler. Lerner'in "hızlandırılmış tarih" olarak adlandırdığı bu süreç olumlu bir durumdur. Modernleşmek isteyen toplumlar isteseler bile bunu 300 senede yaşamak gibi bir durumları söz konusu olamaz. Batılı toplumların örnek alınmasıyla bunu daha hızlı bir şekilde ve kısa bir sürede tamamlayabilirler (Lerner'den aktaran Tuna, Durdu ve Şen, 2011: 112-121).

Lerner'in az gelişmiş ülkelerin modernleşmesi ile ilgili yaptığı çalışmaların en bilineni Türkiye'nin başkenti Ankara'ya bağlı Balgat köyü ile ilgili olanıdır. Saha çalışması yapmak amacıyla Balgat köyüne giden Lerner'in yardımcıları, köyde yalnızca bir tane radyo bulunduğunu ve köyün fiziki koşullarının çok kötü olduğunu gözlemlemişlerdir. Aynı zamanda köyde yenilikçi olarak tanımlanabilecek bir bakkal ile gelenekçiliği temsil eden köy muhtarı bulunmaktadır. Köylüler çoğunlukla çiftçilikle uğraşırken yenilikçi bir karakter olarak bakkal şehir merkezinde daha büyük ve lüks bir dükkana sahip olmak istemektedir. "Dört yıl sonra Lerner Balgat'ı ziyarete geldiğinde orada yeni bir yol ve şehirle bağlantılarını sağlayan düzenli bir otobüs servisi ile karşılaşmıştır. Köydeki insanlar artık çiftçi değil, onun yerine Ankara'nın fabrikalarında

aylıkla çalışan işçilerdir ve tarımsal üretimden elde ettiklerinden çok daha fazla kazanmaktadırlar. Artık köyde yüzlerce radyo vardır ve örneğin köyün genç delikanlıları köydeki genç kızlarla ilişkide daha rahat davranmaya başlamışlardır” (Altun, 2000: 145-146).

2.3.2.2.2. Neil J. Smelser : Yapısal Farklılaşma

Toplumların modernleşme süreçlerini büyük oranda ekonomik yapı üzerinden açıklamaya çalışan Rostow’a benzer bir şekilde, Smelser de ekonomik alanı göz önünde bulundurmıştır. Ülkelerin ekonomik gelişmelerinin toplumsal yapı üzerinde ne tür değişikliklere yol açtığını inceleyen Smelser, toplumsal yapının genel özelliklerinin neler olduğu, nasıl bir arada bulunabildikleri ve ekonomik yapının söz konusu yapılar üzerindeki etkilerinin neler olduğu gibi sorulardan yola çıkmıştır.

Smelser, ülkelerin gelişme aşamasına geçtiklerinde 4 önemli değişime maruz kaldıklarını belirtmektedir. a) teknoloji basitten karmaşığa doğru gelişmektedir, b) tarımda ticari amaçlı üretime geçiş sağlamaktadır, c) insan ve hayvan gücünün yerini sanayileşme almaktadır, d) kent nüfusunda gözle görülür bir artış olmaktadır. Bu süreçler, her toplumda farklı şekillerde yaşanabilir (Cirhinlioğlu, 1999: 56).

Yaşanan bu değişim ile birlikte toplum içerisinde bir takım farklılaşmalar yaşanabilir. Örneğin; aile, bazı işlevlerini kaybetmiş, ekonomik etkinlikler hanenin dışına çıkmıştır. Dinsel alanlar ve toplumsal tabakalaşma giderek karmaşık bir hal almıştır. Toplumsal hareketliliğe ve başarıya giderek daha fazla önem verilmeye başlanmıştır (Harrison, 2005: 22-23). Söz konusu değişimle birlikte ortaya çıkan farklılaşmaların bir takım olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Farklılaşma sürecinde dışlanan ya da sistem tarafından içerilemeyen birey ya da gruplar (aşırı milliyetçi ayaklanmalar, gerilla savaşları vs.) tarafından bir takım şiddet olayları (toplumsal kargaşa) gerçekleştirilebilir ve bu durum Smelser’a göre olağandır.

Ekonomik ilişkilerin gelişmesi ile birlikte, yapıda meydana gelen parçalanma toplumsal yapı içerisinde bütünleşmelere neden olur. Smelser'a göre, farklılaşmış bir yapının sorunları yeni roller ve yeni kurumlar yaratılarak giderilebilir. Örneğin, bireyler artık aile içinde iş bulamadıklarına göre isteyen bireye iş sağlayacak iş bulma kurumları kendiliğinden gelişmektedir. İş bulanlar ise, iş ortamında kendi haklarını koruyabilmek için bütünleşmeye hizmet eden sendikal faaliyetlere girişmektedirler. Ancak, bu şekilde yeni kurumların ortaya çıkması, toplumsal değerlerin yeniden tanımlanmasını gerektirir; çünkü her yeni yapı, yeni değerler temelinde gelişmektedir (Cirhinlioğlu, 1999: 57).

Özetle; Smelser, ekonomik gelişme ile toplumsal olarak gelişmenin toplumsal yapıyla ilişkili olduğunu düşünmektedir. Bu yapıyı açıklarken ise farklılaşma, bütünleşme ve toplumsal kargaşa gibi kavramlardan hareket etmektedir.

2.3.2.2.3. Samuel N. Eisenstadt ve Modernleşme

Kudüs Üniversitesinde uzun yıllar sosyoloji profesörü olarak görev yapan Eisenstadt, Batı'da yaşanan modernleşme süreçlerini inceleyerek Batı dışı toplumlarda meydana gelen değişimleri inceleyen modernleşme kuramcılarında biridir. Modernleşme kuramına katkı sunan pek çok düşünür gibi Eisenstadt'da 17. ve 19. Yüzyıl Avrupa'sında yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeleri modernleşme süreci olarak tanımlarken, 19. ve 20. Yüzyılda Güney Amerika, Asya ve Afrika'da yaşananları da modernleşme sürecinin devamı olarak tanımlamaktadır (Eisenstadt, 2007: 12) .

Bu perspektif ile Eisenstadt neo-evrimci modernleşme teorisinin geniş bir özetini çıkarma uğraşına girmiştir. Toplumlar yapısal olarak kurum ve bireylerden oluşmaktadır ve yapısal-işlevselci perspektif ile ele alınmalıdır. Toplumların uyarlayıcı sistemler olarak varlık kazandığı noktasından hareket eden Eisenstadt toplumların bir aşamadan diğer bir aşamaya evrimleşirken, sürekli bir farklılaşma geçirdikleri ve toplumsal yapılar arasında karşılıklı bağımlılık süreçleri oluştuğunu belirtmektedir. Söz konusu bağımlılık

süreçleri toplum içi mekanizmalarda oluştuğu gibi uluslararası sistem içerisinde de bulunmaktadır (Harrison, 2005: 40-41).

Eisenstadt'ın modernleşme sürecinde özel önem verdiği 3 temel alan vardır: Ekonomik alan, Siyasi alan ve Kültürel alan. Toplumların modernleşme süreçlerinde ekonomik alan dönüşüme uğrar ve daha büyük-karmaşık pazarlar ortaya çıkar. Uzmanlaşmanın da etkisi ile birlikte geleneksel üretim biçimlerinden modern üretim biçimlerine doğru bir geçiş yaşanır ve bunun sonucunda endüstri ve hizmetler sektörünün önemi artmaya başlar (Eisenstadt, 2007: 14). Modernleşmenin bir diğer boyutu olan modernleşme alanında ise, ekonomik alandakine benzer bir şekilde geleneksel siyaset yapma biçimlerinden modern siyaset biçimlerine geçiş yaşanır. Modern siyaset biçimleri içerisinde seçme-seçilme hakkı, yasal ve idari düzenlemelerin yaygınlaştırılması vb. sayılırken devletlerin bölgesel faaliyet alanları genişlemeye başlamıştır (Eisenstadt, 2007: 15). Kültürel alanda yaşanan dönüşüm ise büyük oranda sekülerleşme ile ilişkilendirilmiştir. Bu çerçevede din, felsefe ve bilim birbirinden ayrılmaya başlar ve okur-yazar oranının artması ile birlikte eğitimde sekülerleşme gözlenmeye başlanır (Eisenstadt, 2007: 16).

3. BÖLÜM: DÜNYA-SİSTEMLERİ

3.1. Immanuel Wallerstein ve Dünya-Sistemleri Analizi

3.1.1. Immanuel Wallerstein'in Hayatı ve Eserleri

Immanuel Wallerstein 2000 yılında yayınlamış olduğu “The Essential Wallerstein” isimli kitabının giriş bölümünde, entelektüel yaşam hikayesini, içinde bulunduğu çevresel ve siyasal koşullar ışığında kaleme almıştır. Eylül 1930 tarihinde ABD'nin New York eyaletinde dünyaya gelen Wallerstein, lise eğitimini yine aynı yerde 2. Dünya savaşı koşullarında okumuştur. Lise yıllarını dünya meseleleri ile yakından ilgilenen ve Nazizm ve faşizme karşı mücadele etmek gerektiği konusunda fikir alışverişlerinin yapıldığı bir aile içerisinde geçirmiştir. Bu yıllar aynı zamanda 2. ve 3. Enternasyonal arasındaki zaman diliminde dünya solunun ayrışma yaşamaya başladığı yıllardır ve Amerika'daki Liberal Parti ile İşçi Partisi arasında yaşanan ayrışma Wallerstein'in Lise ve Üniversite yıllarındaki fikirlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. 1947 yılında Kolombiya Üniversitesine başladığı yıllarda fakültenin en etkili siyasi organizasyonlarından birisi olan American Veterans Committee (AVC)'in toplantılarına katılan Wallerstein, bu toplantılarda da dünya genelinde sol içerisinde yaşanan bölünmenin etkilerini görür. Sosyal Demokratlar ile Komünistlerin birbirlerine karşı yönelttikleri eleştirilerde haklılık payları olabileceği fikrinden yola çıkan Wallerstein, günümüzde mevcut siyasi seçenekleri daha iyi analiz edebilmek için siyasi hareketleri tarihselleştirmeye çalışır (Wallerstein, 2000b: xv).

2. Dünya Savaşının bitmesi ile birlikte hız kazanan anti-komünist dalganın da etkisi ile ABD'de ‘McCarthyism’ gelişmeye başlamıştır. Wallerstein, 1951-53 yıllarında ABD ordusundaki görevinin ardından ABD'deki siyasi kültürün de etkisi ile Yüksek Lisans Tezini McCarthyism üzerine yazmaya karar verir ve bu tarihlerde kendisini ‘politik sosyolog’ olarak tanımlamaya başlar. Lise yıllarından beri Avrupa dışı dünyaya büyük ilgi duyan Wallerstein, özellikle, modern Hindistan'daki olayları yakından takip

eder ve Gandhi ile Nehru hakkında pek çok okuma yapar. 1951 yılında katıldığı bir gençlik kongresinde Afrika ülkelerinden gelen ve ülkelerinin politik atmosferinde önemli görevlerde bulunan pek çok delege ile tanışma fırsatı bulur ve 1955 yılında Afrika’da milliyetçi hareketleri inceleyeceği doktora tezini yazmak için Ford Foundation African bursu alır. Afrika temaları ve sorunları hakkında birçok kitap ve makale yazan Wallerstein, 1973'te (ABD) Afrika Çalışmaları Birliği'nin başkanı olur (Wallerstein, 2000b: xvi). Afrika üzerine yaptığı çalışmaları sonucunda kaleme aldığı doktora tezinin adı ise 'The Road to Independence: Ghana and the Ivory Coast' dır. Bu yıllar aynı zamanda Wallerstein'in “gelişme yazınının” teorik öngörülerine karşı bakış açısının şekillenmeye başladığı yıllardır.

Wallerstein doktora tezini verdikten sonra, 1958-1971 yılları arasında, Kolombiya Üniversitesi Sosyoloji bölümünde görev yapmıştır. 1960'lı yıllarda Kolombiya Üniversitesinden meslektaşı Terence Hopkins ve araştırma asistanı Michael Hechter ile birlikte erken modern Avrupa'nın gelişimini incelemeye başlamıştır. Bu yıllar Wallerstein'in 'Dünya Devrimi' olarak adlandırdığı 68 Hareketinin oluşum yıllarına denk gelmekteydi ve Wallerstein söz konusu yıllarda ABD öğrenci hareketi içerisinde sevilen bir profesör olarak sistem karşıtı hareketlere verdiği destekle anılıyordu. Tarih 1971'i gösterdiğinde Kolombiya Üniversitesindeki görevinden ayrılan Wallerstein, McGill Üniversitesi Sosyoloji bölümünde sosyoloji profesörü olarak göreve başlar ve buradaki görevini 1976 yılına kadar sürdürür.

1976 yılı Wallerstein'in kariyerinde ayrı bir yere sahiptir. McGill Üniversitesi Sosyoloji bölümünden Binghamton Üniversitesi Sosyoloji bölümüne seçkin sosyoloji profesörü unvanı ile geçiş yapan Wallerstein, yeni görev yerinde 1999 yılına kadar çeşitli üretimlerde bulunmuştur. Yeni görev yerinde kendisine 'Dünya Sistemleri Analizi' ni geliştirebilmesi için pek çok fırsat sunulur ve burada Fernand Braudel Merkezi'ni kurar. Wallerstein bu merkez aracılığı ile aynı zamanda Review dergisini yönetir (Kocaman,

2004: 17). Fernand Braudel Merkezi, Wallerstein'in entelektüel gelişimi açısından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu merkez içerisinde, modern Avrupa dışı toplumların araştırılması ile hane halklarının proleterleşmesi süreçlerini analiz etme fırsatı bulmuştur ve 1976-2005 yılları arasında merkezin yöneticilik görevini yürütmüştür. 2000 yılında Binghamton Üniversitesindeki görevinden de ayrılan Wallerstein, halen Yale Üniversitesinde kıdemli araştırmacı bilim insanı olarak görev yapmaktadır. Wallerstein'in Amerika'daki etkisi sosyoloji disiplini dışındaki diğer disiplinlerde de artarak yayılmıştır. Amerikan Tarih Birliği (American Historical Association-ASA) ve Amerika Siyasal Bilim Birliği (American Political Science Association) gibi kurumlar yıllık toplantılarında Wallerstein'in çalışmaları üzerine paneller düzenlemişlerdir.

Wallerstein'in 'Dünya Sistemleri Analizi' ile birlikte sosyoloji camiası içerisindeki popülerliği gün geçtikçe artmış ve dünyanın farklı yerlerinde kendilerini "Dünya Sistemleri Analisti" olarak tanımlayan akademi içinden ve dışından pek çok kişi oluşmuştur. Söz konusu popülerliğin de etkisi ile Wallerstein hala ulusal ve uluslararası pek çok kuruluşun üyeliğini ve yöneticiliğini yapmaktadır. Bu kuruluşların en bilinenleri şunlardır: Gulbenkian Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılandırılması Komisyonu Başkanı (1993-1995), Afrika Çalışmaları Birliği Başkanlığı (1972-1973), Uluslar Arası Afrika Enstitüsü (1978-84), Dünya Uluslar Arası İlişkiler Derneği (1983-), Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Komisyonu 1071-1920 (1977-), Ulusal Akımlar ve Emperyalizm (1974-90, Başkan olarak), Uzakdoğu Çalışmaları Enstitüsü Başkan Yardımcılığı, Kyungnam Üniversitesi, Seoul (1992-), Sosyal Bilim Araştırma Divanı (1979-85) (Wallerstein, 2019).

Wallerstein, günümüz sosyoloji kuramcıları içerisinde en etkin ve üretken sosyologlarından birisidir. Ülkemizde de akademi içinde ve dışında pek çok takipçisi olan Wallerstein'in büyük bir kısmı Türkçeye çevrilmiş pek çok kitabı bulunmaktadır. Bu eserler arasında, sosyoloji kuramına büyük katkılar sağlamış olan ve dört cilt halinde

yayınlanmış olan ‘Modern Dünya Sistemi’ adlı kitap temel eseri niteliğindedir. Bu eserinin yanı sıra, onun üzerinde kitabı Türkçeye çevrilmiş olan Wallerstein’in henüz Türkçeye kazandırılmamış pek çok kitabı da bulunmaktadır.

3.1.2. Immanuel Wallerstein’in Metodolojik Yaklaşımı: Sosyal Bilim Disiplinlerinden Tarihsel Sosyal Bilimlere

Wallerstein tarafından geliştirilen Dünya-sistemleri analizi 1970’li yılların başında dünyayı algılayabilme kaygısı ile yeni bir perspektif olarak doğmuştur. Wallerstein bu yeni perspektifi ortaya koyarken kendisinden önce ortaya konulan perspektifler ile ve bu perspektiflerin kullanmış olduğu kavramlar seti ile kavgaya girişmiştir. Wallerstein bu durumu şu şekilde özetlemiştir: “Yeni bir perspektifin iddiası her zaman şu olmuştur: Eski ve halihazırda daha çok kabul gören perspektif oldukça yetersizdir ya da bizi yanlış biçimde yönlendirmektedir ya da amaçlıdır. Dolayısıyla, eski perspektif, gerçeği analiz etmek için bir araç olmaktan çok, onu anlamamızın önünde bir engel oluşturur” (Wallerstein, 2011: 15). Wallerstein’in kendinden önceki perspektifler ile giriştiği kavga Dünya-sistemleri analizinin metodolojik arka planını anlamamız açısından çok önemlidir. Zira Wallerstein eski perspektiflere ait kavram setleri ile içinde yaşadığımız dünyayı sistematik bir şekilde anlayamayacağımızı düşünmektedir. Bu konuda en önemli akademik çalışmalarından birisi, başkanı olduğu Gulbenkian Komisyonu tarafından “Sosyal Bilimleri Açın” isimli sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılması üzerine hazırlanan rapordur. Bu rapor “Binghamton Üniversitesi Fernand Braudel Merkezi Başkanı Immanuel Wallerstein’in ortaya attığı, altısı sosyal bilimci, ikisi doğa bilimci, ikisi de insan bilimleri dalından gelen çok seçkin bir uluslararası akademik grupla sosyal bilimlerin bugününü ve geleceğini düşünmek üzere yürütülecek entelektüel çabayı...” (Wallerstein, 2003b: 8) içerisinde barındırmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda pozitivism ile hermeneutik (doğa bilimleri ile sosyal bilimler) arasında yaşanan dualiteyi aşma girişimidir.

Wallerstein eski paradigmaları sorgularken, bir taraftan bu çalışmanın Pozitivizm ve Hermeneutik başlıklarında detaylı bir şekilde tartışılmış olan, doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında var olagelen dualitenin kökenlerine inmeye çalışmış, diğer taraftan da gelişme yazını içerisinde yer alan pek çok ekol ile hesaplaşmaya girmiştir. Modern Dünya-Sisteminin kökenlerini 16. yüzyıla kadar götüren Wallerstein, o tarihten günümüze kadar sosyal bilimleri 3 ayrı dönemlendirme içerisinde ele almaktadır. “En azından 18. yüzyılın sonlarına kadar bilginin tanımlandığı biçimler bakımından, bilim ile felsefe arasında keskin bir ayrım olmadığını aklımızda tutmalıyız. O zaman Immanuel Kant, astronomi ve şiir üzerine olduğu kadar metafizik hakkında da ders vermeyi tamamen münasip bir şey olarak görüyordu. Devletlerarası ilişkileri konu alan kitap da yazmıştı. Bilgi hala birleşik bir alan olarak düşünülüyordu” (Wallerstein, 2011: 17). Sonuç olarak 18. Yüzyılın sonlarına kadar, üniversitelerde ilahiyat, tıp, hukuk, felsefe gibi bölümler mevcuttu ve doğa bilimlerinin üniversitede yerini alabilmesi için 19. Yüzyılı beklemesi gerekiyordu.

Wallersteina göre, 19. yüzyılda felsefe fakülteleri iki ayrı fakülteye bölünmüştü, bir tarafta doğa bilimleri bulunurken diğer tarafta beşeri bilimler yer alıyordu. Doğa bilimler çoğunlukla ampirik bulgular üzerinden deneysel araştırmalar yapılması gerektiğini düşünürken, beşeri bilimler daha sonra Hermeneutik olarak adlandırılacak olan duygudaşlık kurmayı amaçlayan bir perspektiften yola çıkıyordu. Daha sonra ‘iki kültür’ olarak anılacak olan bu durum, 19. Yüzyıl boyunca neredeyse Avrupa’daki bütün üniversitelerde hissediliyordu. Diğer taraftan doğa bilimleri fakülteleri de kendi içinde ayrı disiplinlere ayrılmıştı: Fizik, kimya, astronomi, zooloji, matematik ve diğerleri. Beşeri bilimler fakülteleri ise felsefe, klasikler, sanat tarihi, müzikoloji gibi alt dallara ayrılmıştı. 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi ile birlikte ‘iki kültür’ arasında yeni bir tartışma baş göstermiştir: Toplumsal gerçekliğin araştırılması hangi fakültede yapılmalıydı? Fransız Devrimi ile birlikte Dünya-sisteminde oluşan büyük alt üst oluşa

doğa bilimleri ve beşeri bilimler kendi cephelerinden yanıt üretmeye çalışıyorlardı. Fakat sosyal bilimlerin en eskisi olan Tarih, dün ve bugün arasında kurduğu ilişki sayesinde bu konuda daha işlevsel gibi görünüyordu. Tarihçiler geçmişte yaşanan olayları belgelere dayanarak yorumlayabilir ve bugüne ilişkin bilimsel bilgiye ulaşabilirlerdi. Fakat tarihçilerin bilimsel bilgiye ulaşabilmeleri için öncelikle araştırma yaptıkları toplumların yazılı belgelerine ulaşmaları gerekiyordu ve bu durum tarihçileri arşivlerde belgelenebilen bir tarihe sahip ulusların araştırılmasına itiyordu. Bu durumun zorunlu sonucu olarak tarihçiler araştırma nesnesi olarak Avrupa ülkelerini seçmek durumundaydı: Fransa, Büyük Britanya, Birleşik Devletler, Almanya ve İtalya. Yine de tarihçilerin araştırdıkları ülkelerin çağdaş durumları hakkında söyleyecek pek az şeyleri vardı ve politik liderler geçmişte ne yaşandığından çok şimdi hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaç duyuyorlardı. Bunlar esas olarak 3 taneydi: Pazar'ı araştırmak için iktisat disiplini, devletleri araştırmak için siyaset bilimi ve son olarak toplumu araştırmak için sosyoloji. Fakat bu disiplinlerin araştırma nesnelere düzgün tahlil edebilmeleri için niceliksel verilere ihtiyaçları vardı. Tarihçiler gibi iktisatçılar, siyaset bilimciler ve sosyologlar da yazılı tarihi olan ve en fazla niceliksel veri bulabilecekleri ülkelere yoğunlaştılar. Bu ülkeler tarihçilerinkine benzer bir şekilde Avrupa ülkeleriydi. Bu haliyle bahsi geçen sosyal bilim disiplinleri Avrupa ülkelerini inceliyordu fakat dünyanın geri kalanında yazılı kültüre sahip olmayan, modern teknolojiden yararlanmayan kabileler olduğu gibi batı dışında yer alan ve yazılı bir kültüre sahip gelişmiş medeniyetler (Çin, Hindistan, İran, Arap Medeniyeti) de vardı. Bunlardan birincisini inceleme görevi antropologlara verilirken ikincisini ise şarkiyatçılar inceliyordu. Avrupa dışı toplumları inceleyen bu iki disiplin biraz önce sayılan dört disiplinin aksine kendilerini beşeri bilimler (Hermeneutik) alanına yakın hissediyorlardı (Wallerstein, 2011: 18-24).

Wallersteina göre 1800'lü yılların sonundan 1945 yılına kadar sosyal bilimler içerisindeki alt disiplinler, Avrupa'daki üniversitelerin neredeyse tamamında, benzer bir

işleyişe sahipti. Fakat 1945 yılından itibaren dünyada çok önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. İlk olarak, ABD, dünya-sisteminin tartışmasız hegomonik gücü haline gelmiştir (Wallerstein, 2012: 33) ve böylece ABD'nin üniversite sistemi en etkili sistem olmaya başlamıştır. İkinci olarak, şuan 3. Dünya olarak adlandırılan ülkelerde politik belirsizlik hakim olduğu gibi her bir ülkenin farklı jeopolitik talepleri bulunmaktadır. Son olarak, genişleyen bir dünya-ekonomisinin yanısıra demokratikleştirici eğilimlerin güç kazanması, dünya üniversite sisteminde inanılmaz bir genişlemeye neden olmuştur. ABD'nin hegomonik hale gelmesi ve Üçüncü Dünya ülkelerinin jeopolitik taleplerini öne sürmelerinin de etkisi ile sosyal bilimler içindeki iş bölümünün – batıyı inceleyen tarih, iktisat, sosyoloji, siyaset bilimi; dünyanın geri kalanını inceleyen antropoloji ve şarkiyatçılık- ABD'deki politik yapılar için tümüyle yararsız hale gelmişti. ABD'nin Taocu kutsal yazıları çözümleyen akademisyenlerden çok, Çin Komünist Partisi'nin yükselişini analiz edebilen akademisyenlere ihtiyacı vardı. Bantu halklarının akrabalık ilişkilerini inceleyebilen akademisyenlerden çok, Afrika'daki ulusal hareketlerin gücünü yorumlayabilecek akademisyenlere ihtiyacı vardı (Wallerstein, 2011: 29). 'Gelişme' kavramı bu nokta da işlevsel bir araca dönüşmüştü. 1945 den sonra kullanılmaya başlandığında, gelişme kavramı bir aşamalar teorisine dayanıyordu. Farklı toplumların aynı temel tarzda, fakat farklı tempolarda geliştiğini vaaz eden gelişme yazını, ABD'li yöneticiler için çok kullanışlı görülüyordu. Gelişmiş devletin (tabi ki ABD) kendisini az gelişmiş ülkeler (Üçüncü Dünya ülkeleri) için model olarak sunması ve bu ülkeleri bir tür taklide zorlaması aşamalar teorisinin temel varsayımıydı. Sonuç olarak gelişme yazınının gereği olarak, sosyal bilimler disiplinleri içerisindeki iktisatçılar yine pazarı araştırıyorlardı fakat sadece Avrupa'daki ülkelerin pazarlarını değil tüm dünyadaki ülkelerin pazarlarını, siyaset bilimciler tüm dünyadaki ülkelerin devlet yapılarını ve sosyologlarda tüm dünyadaki ülkelerin toplum yapılarını incelemeye başladılar. Yeni

düzenleme ile birlikte Şarkiyatçılara pek fazla görev düşmediği için tedrici olarak yerlerini tarihçileri bıraktılar.

Pozitivistlerin bilgi yapılarına ilişkin kullanmış olduğu bilimlerin ve yöntemlerin birliği argümanına karşı, Yorumamacıların (Hermeneutik) bilimlerin ve yöntemlerin ayrılığı teması üzerinden hareket ettiğini görmüştük. Bu bölümde, sosyal bilimlerin alt disiplinlerinin 1800'lü yılların sonundan itibaren yaşamış olduğu dönüşümleri ve tek tek ülkeleri hangi saikler ile ele aldıklarını inceledik. Wallerstein'in "eski perspektif gerçeği analiz etmek için bir araç olmaktan çok, onu anlamamızın önünde bir engel oluşturur" derken kastettiği şey, yukarıda genel çerçevesi çıkarılan bakış açılarının oluşturduğu engellerdi. Wallerstein bu engelleri aşabilmek için bahsi geçen eski perspektiflere üç temel eleştiri getirir: Analiz birimi olarak ulusal devletleri değil dünya-sistemlerini yerleştirir, Longue duree üzerinde ısrarla durur ve son olarak sosyal bilimlerin parçalanmış yapısına karşılık tek disiplinli bir yaklaşım sunar. Bu üç eleştiri anlamak Wallerstein'in metodolojisini anlamak açısından hayati öneme sahiptir. Aşağıda bahsi geçen üç eleştiri ele alınacaktır.

İlk olarak, 1945 li yıllardan günümüze kadar hüküm sürmüş olan gelişme yazını ve gelişme yazınına getirilen eleştiriler analiz birimi olarak ulus devleti kullanmışlardı. Bir bütün olarak bakıldığında tarihçiler ulusal tarihleri, iktisatçılar ulusal ekonomileri, siyaset bilimciler ulusal politik yapıları ve sosyologlar da ulusal toplumları analiz ediyorlardı. Wallerstein ise araştırma nesnesi olarak ulusal devletlerin yerine "tarihsel sistemleri" geçirmiştir: mini-sistemler ve iki tür dünya-sistemlerini(dünya-ekonomileri ve dünya-imparatorlukları). Wallerstein bu noktada okuyucularına bir uyarıda bulunmaktadır. "Dünya-sistemindeki tireye ve dünya-sisteminin iki alt kategorisine dikkatinizi çekerim: dünya-ekonomileri ve dünya-imparatorlukları. Tire koymamızın nedeni, (bütün) dünyanın sistemleri, ekonomileri ve imparatorluklarından söz etmeyi değil, fakat bir dünya olan (ama muhtemelen ve aslında genellikle de bütün yerküreyi

kapsamayan) sistemleri, ekonomileri ve imparatorluklardan söz etmeyi amaçlamamızdır” (Wallerstein, 2011: 40). Wallerstein’ın burada kastettiği şey, dünya-sistemlerinde birden fazla politik ve kültürel birimi bir arada kapsayan uzaysal-zamansal alandır. Özetle, Wallerstein için analiz birimi ulus devletler değil, tarihsel sistemlerdir.

Gelişme yazını alt başlığında da belirtilmiş olduğu gibi kapitalizmin ne için dünyanın herhangi bir yerinde değil de özel olarak Avrupa’da gelişmiş olduğu ile ilgili soru, dönemin pek çok sosyal bilimcisinin ilgi odağı olmuştur. Bu ilgi, beraberinde kapitalizmin hangi tarihsel aralıkta başladığı, farklı ülkelerdeki gelişim seyrinin ne şekilde olduğu gibi sorular ile bir arada tartışılmaya başlanmıştır. Avrupa ülkelerini kapitalist gelişmelerini tamamlamış ülkeler olarak kabul ettikten sonra Avrupa dışında kalan öteki ulusları da feodal, yarı-kapitalist, barbar vs uluslar olarak tanımlamak genel eğilim haline gelmişti. Bu nokta da tekrar zamansallık problemi ortaya çıkmaktaydı. Feodal, yarı-feodal ya da geri kalmış ulusların kapitalist bir formasyona ulaşabilmeleri için gerekli olan dönüşümler nelerdi ve söz konusu dönüşümler için belirli bir zamansal dilim var mıydı? Wallerstein bu sorunu Fernand Braudel ’den ödünç aldığı bir kavram olan *longue duree* (uzun süre) ile aşmaya çalışmıştır. Dünya sistemleri analistleri için *longue duree*, tikel bir tarihsel sistemin süresidir. Böylece, bu tür bir sistemin işleyişi hakkında yapılan genellemeler zaman dışı, ebedi hakikatler ileri sürüyormuş gibi görünme tuzağından kurtulmuş oluyordu. Eğer bu tür sistemler ebedi değilse o zaman şu sonuç çıkıyordu ki, bu sistemlerin bir başlangıçları, geliştikleri dönem boyunca süren yaşamları ve yaşamlarının sonunda geçişleri vardı. Bu bakış açısı ile birlikte Wallerstein feodalizmden kapitalizme geçiş sorununu tekrar gündeme taşımış oluyordu. Dünya sistemleri analistleri, ilerlemenin kaçınılmazlığı konusunda şüpheci davranıyorlardı. İlerlemeyi bir kesinlikten ziyade bir olasılık olarak görüyorlardı. Hatta kapitalist bir dünya-ekonomisinin kuruluşunun bir ilerleme olarak tanımlanabileceğinden bile emin değillerdi. Wallerstein’a göre bu noktada birisi kalkıp niçin feodalizmden kapitalizme

geçiş diye bir şeyin meydana geldiğini sorabilirdi; bu geçişin kaçınılmazlığını varsaymayıp sadece dolaysız nedenlerinin neler olduğu araştırılabilirdi (Wallerstein, 2011: 44).

Son olarak, sosyal bilimlerin parçalanmış yapısına karşılık tek disiplinli bir yaklaşım. Wallerstein kendi metodolojisini ortaya koyarken sosyal bilimlerin geleneksel sınırlarına boyun eğmemek noktasından hareket etmektedir. Dünya-sistemleri analistleri, bütünsel toplumsal sistemleri *longue duree* boyunca analiz ediyorlardı. Böylece, bir zamanlar sadece tarihçilerin ya da iktisatçıların veya siyaset bilimcilerin ya da sosyologların ilgi alanına girdiği düşünülen malzemeleri analiz etme ve bunları tek bir analitik çerçevede analiz etme konusunda kendilerini daha özgür hissediyorlardı. Doğa bilimleri ve Beşeri bilimler (iki kültür) arasındaki bölünmeyi yapay bir bölünme olarak tanımlayan Wallerstein söz konusu bölünmeyi “...aşmak ve yeni, birleşik bir *scientia/philosophia epistemolojisi* yaratmak” (Wallerstein, 2013d: 8) gibi bir misyonu olduğunu belirtmektedir.

3.1.3. Kapitalist bir Dünya-Ekonomisi olarak Modern Dünya-Sistemi

Wallerstein’a göre şuan içinde yaşıyor olduğumuz dünya, modern dünya-sistemidir ve kökenleri 16. Yüzyıla kadar uzanmaktadır. 16. Yüzyılda yerkürenin yalnızca bir parçasında (Avrupa ile Amerika Kıtasının bir kısmında) konumlanmış olan dünya-ekonomisi, zamanla yerkürenin büyük kısmını kapsayacak şekilde genişlemiştir. Basitçe ifade edilecek olursa “tarihsel modern dünya-sisteminin doğuşu 15. Yüzyıl sonları Avrupası'nda gerçekleşmiş; sistem süreç içerisinde tüm yerküreyi kaplayacak biçimde mekân içinde de genişlemiş; ve nihayet günümüzde hâlâ tüm yerküreyi kaplamaktadır” (Wallerstein, 2006b: 16). Wallerstein’a göre dünya-sistemi şimdi ve geçmişte her zaman kapitalist bir dünya-ekonomisiydi ve “Dünya sistemi öncelikle kapitalist dünya ekonomisine dayanır” (Avcıoğlu, 2014: 99). Dünya-ekonomisi iş

bölümüne dayanmaktadır ve bu sebeple büyük bir coğrafi alan içerisinde emek ve sermaye hareketlerine izin verir. Dünya-ekonomisi içerisinde sayısız politik birim olmakla birlikte bu birimler modern-dünya sistemi içerisinde bulunan devletlerarası bir sistemde birbiri ile olan bağları gevşektir. Daha doğru bir ifade ile “Dünya ekonomisi tekildir, fakat sayısız siyasal varlığı da içerir” (Ragin ve Chirot, 2014: 320). Bu şu anlama gelmektedir, dünya-ekonomisinden politik olarak da kültürel olarak da bir homojenlik beklenmemelidir ve zaten yoktur. Yapıyı en çok birleştiren, onun içinde inşa edilmiş olan işbölümüdür. Kapitalizmin sadece kar amacıyla pazarda satış yapan üretici bireyler ile firmalardan ibaret olmadığını belirten Wallerstein, kapitalist bir ekonomiden bahsedebilmemiz için her şeyden önce söz konusu sistemin sonsuz sermaye birikimine dayanması gerektiğini iddia etmektedir. Sonsuz sermaye birikimini ise şu şekilde tanımlamaktadır: İnsanlar ve firmalar daha çok sermaye biriktirmek için sermaye biriktirirler ve bu sürekli ve sonsuz bir süreçtir. Kapitalizmin sonsuz birikime öncelik vermesi sistem içerisindeki yapısal mekanizmalar sayesinde, sistemin sonsuz birikim mekanizmasına uygun hareket etmeyenlerin cezalandırılacağı ve birikim mekanizmasına uygun hareket edenlerin ise ödüllendirileceği anlamına gelmektedir. Wallerstein'a göre tarihsel olarak en uzun süre yaşamış olan tek dünya-ekonomisi, modern dünya-sistemi olmuştur ve işte bu nedenle modern dünya sisteminin tanımlayıcı özelliği olarak kapitalist sistem kök tutmuş ve güçlenmiştir (Wallerstein, 2011: 51-52).

Wallerstein'a göre dünya-ekonomisi, üreticiler ile yönetici elitler arasındaki özel bir ilişkiye dayanmaktadır. Yönetici elitlerin ekonomik üreticilere göre fazla güçlü olduğu durumlarda (Dünya-imparatorluk) söz konusu yönetici elitlerin çıkarları üretici sınıfın çıkarlarına üstün geleceği için sonsuz sermaye birikiminin gerçekleşmesi zorlaşacaktır. Bu sebeple kapitalistler, sonsuz sermaye birikimini sağlayabilmek için büyük pazarlara ihtiyaç duyarlar ama aynı zamanda bir devletler çokluğuna da ihtiyaç

duyarlar; çünkü böylece, tek bir imparatorluk yerine farklı devletler ile birlikte çalışmanın avantajlarından yararlanabilirler (Wallerstein, 2011: 53) .

3.1.4. Kapitalist Dünya-Ekonomisi içinde yaratılmış kurumlar

Wallerstein'a göre kapitalist bir dünya-ekonomisi birçok kurumun toplamından oluşmaktadır. Söz konusu kurumların birleşimi, kapitalist bir dünya-ekonomisinin süreçlerini açıklayan temel unsurdur ve bu kurumların hepsi birbiri ile iç içe geçmiştir. Bu kurumlar şunlardır: Pazarlar, Firmalar, Devletler, Hane halkları, Sınıflar, Statü Grupları. Bu alt bölümde kısaca söz konusu kurumlar açıklanacaktır.

3.1.4.1. Pazarlar

Pazarlar, kapitalist üretim ilişkilerinin vazgeçilmez unsurlarından bir tanesidir ve bireyler ile satıcıların malları alıp-satabildikleri somut birer yerel yapıdır. Wallerstein'a göre ilke olarak kapitalist bir dünya-ekonomisinde fiili pazarlar, bir bütün olarak dünya-ekonomisinde var olur. Bu pazarlarda satıcılar her zaman karlarını maksimize edebilmek için tekel olma eğilimindedirler. Herhangi bir üretim sektöründe mutlak tekeller yaratılabilmenin çok güç olması sebebiyle birçok alanda anca kısmi-tekeller yaratılabilmektedir. Satıcıların kısmi-tekeller yaratabilmeleri için nispeten güçlü devlet mekanizmalarına ihtiyaçları vardır. Devletin düzenleyici müdahalelerinin de etkisi ile satıcılar, yasal düzenlemeler (Patent hakları) , ithalat ve ihracat üzerindeki devlet kısıtlamaları, sübvansiyonlar ve vergiler yolu ile kısmi-tekeller yaratabilirler. Fakat devlet içerisindeki farklı firmaların yönetici elitler üzerindeki baskıları ve devletler arasındaki politik mücadeleler sonucunda kısmi-tekeller kendi kendilerini ortadan kaldırma eğilimindedirler. Yine de, bu mücadeleler sonuçlanıncaya kadar kısmi-tekeller belirli düzeyde sermaye birikimi sağlayabilirler. Diğer taraftan, kısmi tekeller varlıkları sona erdirdiğinde, büyük sermaye birikimcileri, sermayelerini yeni önde gelen ürünlerin üretimine kaydırmaya başlarlar ve sonuç olarak bir önde gelen ürünler döngüsü oluşur.

Bu oyunun sonucunda, bir zamanların önde gelen sanayileri tekel pozisyonlarını kaybettikçe altın çağlarını geride bırakırlar ve giderek daha “rekabetçi”, dolayısıyla daha az karlı hale gelirler (Wallerstein, 2011: 56-57).

3.1.4.2. Firmalar ve Devletler

Firmalar, pazarda var olan aktörlerin en önemlilerinden biridir. Yukarıda kabaca ifade edildiği gibi firmalar pazarda faaliyet gösteren diğer firmalar ile rekabet halindedir ve bu rekabetin sonucunu belirleyecek olan firmaların tekelleşme düzeyleridir. Yaşanan zorlu rekabet sonucunda, bazı firmalar iflas ederken bazı firmalar da sermaye birikimlerini arttırarak oyuna devam ederler ve sonuç olarak sermaye belli firmaların elinde yoğunlaşmaya başlar. Pazar içerisinde yer alan firmaların üretimlerini hangi ülkelerde yapacağı ve hangi ürünlerin üretileceği kapitalist dünya-ekonomisinin eksenel iş bölümü tarafından belirlenir. Kapitalist dünya-ekonomisinde üretim, merkeze ilişkin ürünlerin üretimi ile çevre ülkelere özgü ürünlerin üretimi şeklinde ikiye bölünür. Burada merkez-çevre ile kast edilen şey üretim sürecinin karlılık derecesidir. Pazarlar alt başlığında açıklandığı şekli ile kısmi-tekeller bir süre sonra, tekel olma özelliklerini yitirirler (patent hakkının sona ermesi vs. gibi gerekçeler ile) ve bu ürünler, rekabetçi bir sürece girmeye başlar. O halde, karlılığın doğrudan tekelleşme derecesine bağlı olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, kısmi-tekeller tarafında kontrol edilen süreçler merkeze özgü süreçlerken, rekabetçi süreçler ise çevreye özgü süreçler olarak kendisini gösterir. Söz konusu ilişkisel sürecin sonunda ise çevresel ürünlerin üreticisi olan firmalardan merkez firmalara doğru sürekli bir artı-değer akışı yaşanmaktadır. Bu süreç politik olarak güçlü olan bölgelerden zayıf olan bölgelere doğru bir sermaye aktarımı olarak da okunabilir. Kısmi-tekeller görece güçlü devletlerin patronajında oldukları için güçlü devletlerde konumlanırlar ve merkeze özgü süreçler, birkaç büyük devletin kontrolünde şekillenir. Tersinden bakacak olursak, çevreye özgü süreçler, rekabetçi bir

boyut kazandığı için, çok sayıda güçsüz devlet arasında paylaşılmak zorundadır. Aslına bakılırsa, merkeze ait üretim süreçleri ile çevresel üretim süreçlerinden bahsedildiğinde anlatılmak istenen şey merkez devletler ile çevre devletlerdir. Bazı devletlerde merkeze özgü ve çevresel ürünlerin eşit sayılabilecek bir karması üretilir. Wallerstein'a göre bu ülkeler yarı-çevre ülkeler olarak adlandırılır (Wallerstein, 2011: 59-60). Aslına bakılırsa burada amaç, üretim süreci içerisinde oluşan karın belli bir bölümünün bir yerden başka bir yere, yani merkezden çevreye aktarılmasıdır. Böylesi bir aksel iş bölümü ile kazanan bölge 'merkez' olurken, kaybeden bölge ise 'çevre' olmaktadır.

Merkez, yarı-çevre ve çevre ülkeler arasındaki ürün akışları şu şekilde gerçekleşmektedir: Bir firma, devletler topluluğu tarafından yasal prosedürler ile korunduğu süre boyunca kısmi-tekel olma özelliğini korur, daha sonra bu ürün tekel özelliğini kaybetmeye başladıkça yarı çevre ülkelere kaydırılır ve nihai olarak ürünün rekabet koşulları arttıkça çevre ülkelerde üretilmeye başlanır. Kısaca: "meta zincirleri kapitalist dünya ekonomisinin çevrelerinden merkezlerine doğru gitme eğilimindedir" (Wallerstein, 2006b: 26). Bu süreç, yukarıda da belirtildiği gibi, artık sermayenin çevreden merkeze doğru kayması anlamına gelmektedir. Hem merkeze ilişkin üretim süreçlerinin hem de çevreye özgü üretim süreçlerinin bir arada bulunduğu yarı çevre ülkeler ise sürekli bir baskı altındadır. Bir taraftan çevreye kaymamak için çaba sarf ederlerken bir taraftan da merkeze doğru kaymak için ellerinden geleni yapmaktadır. Bu ülkeler bir taraftan kendi üretim süreçlerini dışarıdaki daha güçlü firmaların rekabetinden korumayı umarken, diğer taraftan dünya pazarında daha iyi rekabet edebilmek için içerideki firmaların verimliliklerini arttırmaya çalışırlar. Wallerstein'a göre 21. Yüzyılın başlangıcında yarı-çevre olarak adlandırılabilen olan ülkeler şunlardır: Güney Kore, Brezilya ve Hindistan (Wallerstein, 2011: 60-62).

3.1.4.3. Hane halkları ve Sınıflar

Kapitalist üretim ilişkilerinin üretim süreci içerisinde işçiler olmadan ayakta kalamayacağı bir gerçektir. Wallerstein, işçileri, hayatlarını devam ettirebilmeleri için alternatif araçlara sahip olmayan kişiler olarak tanımlamanın hatalı olduğunu iddia etmektedir. İşçiler normal olarak hane halkı yapılarının birer üyeleridir ve bu üyeler çeşitli gelir kaynaklarını hane halkı içerisinde bir araya getirip paylaşırlar. Hane halklarının bir araya gelerek paylaştıkları gelir unsurları şu şekilde sıralanabilir: ücret gelirleri, hayatı sürdürebilmek için zorunlu olan şeylerin yapılması (evde yemek pişirmek, temizlik yapmak vs.), küçük meta üretimi (serbest çalışma da denilir, hane halkı üyesi çocuğun okul çıkışı sigara satması), rant (tahvil mevduatından faiz geliri elde edilmesi) ve son olarak transfer ödemeleri (doğum, evlenme gibi nedenler ile hane halkına yakın kimselerden alınan hediyeler). Bu gelir türleri hane halkı havuzunda toplanır ve ihtiyaç halinde yine bu havuzdan harcamalar yapılır.

Bir hane halkının gelirleri içerisinde, yukarıda sayılan gelir gruplarından hangisinin ağırlığının fazla olduğu söz konusu hane halkının sınıfsal pozisyonunu da belirlemektedir. Hane halkı gelirleri içerisinde ücret gelirlerinin ağırlığının fazla olması durumunda proteler bir hane halkından söz edilebilecekken, ücret gelirleri dışındaki gelirlerin ağırlığının fazla olması durumunda yarı-proleter bir hane halkından söz edilebilir. Piyasa mekanizması içerisinde gelirleri içerisinde ücret gelirlerinin ağırlığı yüksek olan hane halkı daha yüksek ücretlerle çalışmaya daha gönüllü olacakken (çünkü başka ilave gelirleri sınırlıdır), gelirleri içerisinde ücret geliri dışındaki gelirlerin ağırlığı fazla olan hane halkları daha düşük ücretler talep edeceklerdir (ilave gelirleri ile asgari geçimlik ihtiyaçlarını karşılayabileceklerdir). Bu durumda, doğal olarak firmalar yarı-proleterleşmiş aile bireylerini çalıştırma eğilimine girerek daha düşük ücret ödemek isteyeceklerdir. Tüm bu açıklamalar ışığında, Wallerstein'a göre, kapitalist bir sistemde sınıflar vardır çünkü farklı çıkarlara sahip olan kişiler vardır; ve fakat, bu kişiler farklı

hane halklarına mensuptur. Bu anlamıyla sınıflar içerisinde konumlananlar kişiler değil hane halklarıdır (Wallerstein, 2011: 71-72).

3.1.4.4. Statü grupları

Wallerstein'a göre, hane halklarının kendilerini konumlandıkları biricik gruplar sınıflar değildir. Hane halkları aynı zamanda statü grupları ya da kimliklerin de üyeleridir. Statü grupları bir kökene işaret ederler çünkü onların içinde doğarız, ya da en azından onların içinde doğduğumuzu düşünürüz. Statü grupları toplumdan topluma farklılıklar göstermekle birlikte en bilinenleri şunlardır: Uluslar, ırklar, etnik gruplar, dinsel cemaatler. Toplumsal cinsiyet ve cinsel tercih kategorileri de bu gruplara dahildir. Hane halkları, dünya-sisteminin öncelikli sosyalleşme kurumları olarak işlev görürler ve içeriden bireyler düzleminde ve dışarıdan kurumlar düzleminde bir takım baskılara maruz kalırlar. Hane halklarına dışarıdan yapılan baskılar genelde devlet eliyle ve yasal düzenlemeler yolu ile olur ve devletin normlarına ve kollektif stratejilerine uyum sağlamayı hedefler. Fakat hane halkı ötesi baskı sadece devlet eliyle gerçekleştirilmez. Dinsel yapılar ve etnik örgütlenmeler de dışsal baskı mekanizmalarıdır.

3.1.5. Egemen Ulus-Devletler, Sömürgeler ve Devletlerarası sistem

Dünya-sisteminin tarihsel coğrafyasının başlıca 3 uğrağı bulunmaktadır. Birincisi 1450-1650 yılları arasındaki yaratılma sürecidir ve modern dünya-sistemi bu dönemde Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu hariç Avrupa'nın büyük bir kısmı ile Amerika kıtalarının bazı parçalarını içermeye başlamıştır. İkinci uğrak, 1750-1850 yılları arasında kapsayan büyük genişleme yıllarıdır ve bu dönemde Amerika kıtalarının geri kalanı, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu, Güney Asya, güneydoğu Asya'nın bazı parçaları ile Batı Afrika dahil edilmiştir. Son olarak, 1850-1900 yılları arasında Asya'nın geri kalanı ile Okyanusya'daki çeşitli başka bölgeler, modern dünya-sisteminin içerisindeki iş bölümüne dahil edilmiştir. Üçüncü uğraktan sonra ilk kez gerçekten küreselleşen

kapitalist dünya ekonomisi, yerkürenin tamamında etkili olan ilk tarihsel sistem olmuştur⁸ (Wallerstein, 2016c: 70). Modern dünya-sistemi, yaklaşık 500 yıllık bir sürecin sonunda günümüzdeki halini almıştır ve yine egemenlik modern dünya-sistemi içerisinde icat edilmiştir. Egemenlik, adından da anlaşılabilceği gibi içinde otorite olma iddiasını taşımaktadır. Fakat bu otorite, devletlerin yalnızca kendi vatandaşları üzerinde kurduğu bir egemenlik değil, aynı zamanda diğer devletler karşısında da otorite olma iddiasındadır. Devletin içe dönük iddiası uygun gördüğü bütün yasaları çıkarabileceği ve akıllıca bulduğu bütün politikaları uygulayabileceği anlamına gelmektedir. Dışa dönük iddia ise sistemdeki başka hiçbir devletin verili devletin sınırları içerisinde dolaylı ya da dolaysız hiçbir otorite uygulama hakkına sahip olmadığı anlamına gelmektedir. Özetle bir devletin başka bir devletin işlerine müdahale etmemesi gerektiği anlamına gelmektedir. Egemen devlet olmanın bir diğer özelliği devletlerin karşılıklı olarak birbirlerini tanımalarıdır. Her ne kadar dünya sistemi içerisindeki devletler, egemenliğin bu iki özelliğinin uygulanması gerektiği konusunda hemfikir olsalar da bu iki özellik dönem dönem fiili olarak delinebilmektedir. Wallerstein'a göre egemenlik çok önemli siyasi sonuçları olan yasal bir iddiadır. Bu siyasi sonuçları nedeniyle egemenlik ile ilgili meseleler hem içeride devlet bünyesinde hem de uluslararası planda siyasi mücadele için merkezi öneme sahiptir (Wallerstein, 2011: 84-87).

Kapitalist dünya-ekonomisi içerisinde iş yapan girişimciler açısından bakıldığında, egemen devletler, girişimcileri doğrudan ilgilendiren en az 7 asli alanda otorite iddiasına sahiptir:

---

⁸ Wallerstein'in "Modern Dünya Sistemi" adını taşıyan 4 ciltlik çalışmasının ilk cildi 1450-1640 yılları arasındaki (Wallerstein, 2015a), 2. Cildi 1640-1815 yılları arasındaki, 3. Cildi 1815-1917 yılları arasındaki ve son olarak 4. Cildi de 1917'den günümüze kadar olan süreçteki Dünya-Sisteminin geçirdiği evreleri anlatmaktadır. (Wallerstein, 2015a: 35) Wallerstein 2011 yılında yayınladığı söz konusu külliyyatın 4. Cildinde dünya sisteminin başlangıcını 1450-1650 olarak revize ettiğini belirtmektedir. (Wallerstein, 2015b: 10)

- Devletler; malların, sermayenin ve emeğin kendi sınırlarından geçip geçemeyeceğine ve bunların hangi koşullarda kendi sınırlarından geçebileceğine dair kurallar koyar,
- Devletler, egemenlik alanlarında mülkiyet haklarına dair kurallar oluşturur,
- İstihdama ve çalışanların ücretlerine ilişkin kurallar koyar,
- Firmaların hangi maliyetleri içselleştirmeleri gerektiğine dair kurallar koyar, (Üretimden dolayı oluşacak çevre kirliliğinin maliyetinin firmalar tarafından mı karşılanacağı yoksa devletin topladığı vergiler yolu ile mi karşılanacağına karar verir)
- Ne tür iktisadi süreçlerin, ne derece tekelleştirilebileceğine karar verir,
- Vergi koyar,
- Kendi sınırları içerisinde üslenen firmaların etkilenebileceği bir durum ortaya çıktığında, diğer devletlerin kararlarını etkilemek için dışarıdan güç kullanabilir (Wallerstein, 2011: 88).

Çoğu kapitalistin resmi ideolojisinin “hükümetlerin piyasadaki girişimcilerin işlerine karışmaması gerektiği” olmasına ve girişimciler bunu sürekli yüksek sesle söylemelerine rağmen aslında bu doktrinin uygulanmasını en azından tam olarak uygulanmasını istemedikleri anlaşılmaktadır (Wallerstein, 2011: 88).

3.1.5.1. Güçlü devlet- Güçsüz devlet

Devletlerin, firmalar ile hane halklarının ve diğer egemen devletlerin beklenti ve taleplerini karşılayabilme ya da yok sayabilmeleri, o devletlerin gücü ile doğru orantılıdır. Devletlerin gücü, fiilen kullanılabilir yasal kararlar alma yeteneği şeklinde tanımlanır. Devlet, bu yasal kararları alamaz ya da aldığı kararları uygulayamazsa güçsüzleşir ve üretim faaliyetleri yolu ile elde edilen servet azalır ve servet biriktirmenin yeri doğrudan devletin kendisi olmaya başlar. Devlet işleyişi sermaye birikiminin temel biçimi haline geldiği noktada, yolsuzluklar kaçınılmaz hale gelir ve seçim yolsuzlukları yapılmaya başlanır, nihayetinde iktidar kanunsuz bir şekilde el değiştirir. Bu durumda, zorunlu olarak ordunun siyasi rolünü büyütür. Wallerstein'a göre bu devlet yapıları, üretim süreçlerinin büyük çoğunluğunun tali olduğu ve dolayısıyla sermaye birikimi için zayıf kaynaklar anlamına geldiği bölgelerde yer almaktadır. Dünya pazarında çok kazanç getiren (petrol gibi) hammaddelere sahip olan devlet yapılarında, devletlerin elde ettikleri gelir esas olarak rant geliridir ve bu durumda da aygıtın fiili denetimi, rantın büyük bölümünün özel kişi ve kurumlar tarafından hortumlanabilmesini garanti etmektedir. Dolayısıyla bu tür ülkelerde askeri darbelerin sıklıkla ortaya çıkması tesadüf değildir (Wallerstein, 2011: 99-100).

Teoride bütün devletler egemen olmakla birlikte güçlü devletler güçsüz devletlerin iç işlerine daha kolay müdahale edebilirken bunun tersi o kadar kolay değildir. Bu anlamda güçlü devletler ile güçsüz devletler arasındaki ilişkinin eşitler arası bir ilişki olduğu söylenemez. ABD ve Avrupa birliği üyesi ülkeler dünyadaki diğer devletlerin sınırlarını kendilerinden gelen mal ve hizmet akışına açmasını talep ederlerken çevre bölgelerdeki devletlerden gelip kendi ürünleriyle rekabet eden tarım ve tekstil gibi ürünlerin akışına sınırlama getirme eğilimindedir. Aynı zamanda güçlü devletler zayıf devletler ile ilişki kurarken, güçlü devletlerin kabul edilebilir bulduğu kişileri iktidara getirip iktidarda tutmaları için zayıf devletlere baskı yaparlar. En güçsüz devletler doğal

olarak sömürge olarak adlandırılan devletlerdir ve yukarıda dönemlendirmeleri yapılan dünya-sisteminin ekonomik genişleme eğiliminin bir sonucudur. Dünya sisteminin genişlemesinin sonucu olarak ortaya çıkan sömürge devletler, farklı bir ülkeden gelen firma ve kişilerin sömürüsüne had safhada maruz kalan ülkelerdir. Söz konusu sömürü ulusal mücadelelere kapı aralamaktadır. Diğer taraftan mücadele sadece güçlü devletler ile güçsüz devletler arasında değildir. Güçlü devletlerin kendi aralarındaki mücadele, rakip firmalar arasındaki mücadelelerde olduğu gibi, çok çetin bir mücadeledir. Aktörler eşzamanlı olarak iki farklı yöne itilirler: anarşik bir devletlerarası sisteme doğru ve tutarlı ve düzenli bir devletlerarası sisteme doğru (Wallerstein, 2011: 106).

Güçlü devletlerin kendi içlerindeki mücadele ve yarı çevre ülkeler ile aralarındaki mücadeleler sonucunda iki farklı durum oluşabilir. İlk olarak dünya ekonomisi dünya-imparatorluğuna dönüşebilir. İkinci olarak, dünya-sistemi içerisinde hegemonik güç olabilir. Wallerstein' a göre şimdiye kadar 3 adet dünya-imparatorluğu girişimi olmuştur. İlki 16. Yüzyılda V. Charles'in girişimi, ikincisi 19. Yüzyılın başında Napoleon'un girişimi ve son olarak 20. Yüzyılın ortalarında Hitler'in girişimidir. Dünya-imparatorluğu kurmak için başlatılan bu tür girişimlerin hepsi korkunç sonuçları olan girişimlerdi; yine de hepsi yenildi ve hiç birisi hedefine ulaşamadı. Bu girişimlerin dışında başarı gösterebilen 3 güç olmuştur. İlki, 17. Yüzyılın ortalarında(bugün Hollanda olarak adlandırılan) Birleşik Eyaletlerdir. İkincisi, 19. Yüzyılın ortalarında Birleşik Krallık'tır. Ve üçüncüsü, 20. Yüzyılın ortalarında Birleşik Devletler'dir (Wallerstein, 2012b: 33) (Wallerstein, 2011: 107) .

3.1.6. Dünya Sisteminin Jeokültürü

Dünya genelinde tarihsel bir olgu olarak Fransız Devrimi'nin modern dünya-ekonomisi için temel etkisi, sermayenin sonsuz birikimiyle en fazla uyumlu bir değer sisteminin kültürel bakımdan olgunlaşması olmuştur (Wallerstein, 1993: 20). Modern dünya sisteminin jeokültürü üzerinde geri döndürülemez etkilerde bulunan Fransız devrimi temel olarak iki alanda köklü değişime neden olmuştur: Politik değişimin normalleşmesi ve egemenlik kavramının tekrar şekillendirilmesi. Egemenlik, artık “yurttaşlar” haline gelmiş olan halka verilmiştir. Diğer yandan, 19. ve 20. Yüzyıllar aynı zamanda sistem tarafından içerilenler ile sistemden dışlananların tarihidir. İçerilenler ile dışlananlar arasındaki kavga temel olarak 3 alanda meydana gelmekteydi: 1- İdeolojiler, 2-Sistem karşıtı hareketler, 3- Sosyal bilimler (Wallerstein, 2011: 110) .

3.1.6.1. İdeolojiler

Ahlaki bir bağlılık ya da bir dünya görüşünden daha fazla bir şey olan ideolojiler oldukça spesifik politik sonuçlar çıkartabileceğimiz toplumsal alana dönük tutarlı bir strateji olarak tanımlanabilir. İdeolojiler, değişimle nasıl uğraşılması gerektiği ve bununla uğraşırken en iyi kimin öncülük edeceğine dair uzun dönemli stratejileri olan rakip grupların mevcut olduğunu varsayar (Wallerstein, 2011: 111). 19. Yüzyılda, Fransız devriminin hemen ardından modern dünya-sisteminin üç ideolojisinin doğuşuna tanık olduk: muhafazakarlık, liberalizm ve sosyalizm(bazen demokratlar ya da radikaller olarak da adlandırılmışlardır) (Wallerstein, 1993: 20).

İlk doğan ideoloji muhafazakarlık ideolojisiydi. Muhafazakarlara göre Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkmaya başlayan değişim ve toplumsal düzenin sınırsızca biçimlendirilebilir olduğu algısı kabul edilebilir bir şey değildi. Yaşadığımız toplumsal düzendeki aksaklıklar ve eksiklikler ne olursa olsun Fransız devrimcilerinin kendini beğenmiş bir şekilde gerçekleştirmeye çalıştıkları değişikliklerin kaçınılmaz olarak

toplumsal huzursuzluklara ve terör olaylarına neden olacağını düşünüyordular. Değişime karşı geliştirdikleri bu katı tutum muhafazakarları Fransız Devrimi karşısında, karşı devrimci bir pozisyona yerleştiriyordu. Çünkü onlara göre devrimden önceki toplumsal yapı devrim sonrası terör olaylarından çok daha iyi ve kabul edilebilirdi. Muhafazakarlara göre herkesin eşit haklara sahip olması gerektiği fikri kabul edilemezdi, çünkü toplumsal değişim ile ilgili karar verebilecek yegane kişiler geleneksel toplumsal kurumlardaki sorumlu kişilerdi. Fransız Devriminin yol açtığı kargaşadan kurtulabilmek için oluşturdukları politik stratejiye göre geleneksel kurumların otoritesinin yeniden tesis edilmesi gerekiyordu ve politik değişim ya hiç olmamalıydı ya da çok ağır bir şekilde gerçekleştirilmeliydi. Onlara göre, hiyerarşi mutlak olarak korunmalıydı ve toplum için en iyi şey ne ise onu ancak hiyerarşinin en tepesinde bulunan elit tabaka gerçekleştirebilirdi (Wallerstein, 2011: 113).

Liberallere göre ise değişim yalnızca normal değil aynı zamanda kaçınılmazdı; çünkü iyi topluma doğru ebedi bir ilerleme dünyasında yaşıyorduk. Aşırı hızlı değişimin gerçekten de engelleyici olabileceğini kabul ediyorlardı; ama geleneksel hiyerarşilerin de savunulacak bir taraflarının olmadığı ve temelde gayrimeşru oldukları konusunda da ısrarcıydılar. Muhafazakarlar kendilerini “Düzen Partisi” olarak adlandırırken, Liberaller bunun karşıtı olarak kendilerini “Hareket Partisi” olarak sunmaktaydı. Fransız Devriminin etkisi ile ortaya çıkan değişimler, devlet kurumlarında sürekli bir reformu zorunlu kılıyordu ve liberallere göre bu reformlar ne çok hızlı ne de çok yavaş gerçekleşmeliydi. Bir diğer problem ise söz konusu değişimleri kimin gerçekleştireceğiydi. Liberaller, ulusal ya da dini hangi kanaldan gelirse gelsin geleneksel hiyerarşilere hiç güvenmiyorlardı. Diğer taraftan eğitimsiz ve irrasyonel olduğunu düşündükleri ayak takımına da son derece kuşku ile bakıyorlardı. Liberallerin kafasındaki çözüm çok basitti; hangi değişikliklerin gerekli olduğuna sadece uzmanlar karar

verebilirdi. Uzmanlar, eğitimleri gereği, tedbirli ve anlayışlı olma eğilimdedirler ve değişimin olanaklarını ve gizli tehlikelerini görebilirler (Wallerstein, 2011: 114-115).

19. yüzyılın ilk yarısında, ideoloji sahnesi muhafazaklar ile liberaller arasında bir çekişmeden ibaretti. Radikal bir ideolojiyi savunan güçlü bir grup henüz yoktu, radikal eğilimli olanlar ise liberallerin içerisinde küçük bir eklenti olarak bulunuyorlardı. Radikallerin bir grup olarak tarih sahnesine çıkmaları için 1848 yılında gerçekleşen modern çağın ilk “toplumsal devrimini” beklmeleri gerekmektedir. 1848 devriminin başarısızlıkla sonuçlanması ile birlikte radikaller, liberallerin bir eklentisi olmaktan kurtulup kendi programları etrafında örgütlenmeleri gerektiğini düşünmeye başlamışlardır.

Wallerstein’a göre muhafazakarların ve radikallerin, 1848 devrimi sonrası kendilerini revize etmelerinin sonucunda, liberal program fiili olarak jeokültürün ortak tanımlayıcı özelliği haline geldi. Muhafazakarlar ve radikaller, düpedüz liberallerin bir çeşitlemesi haline gelmişti ve liberaller ile aralarındaki farklılıklar, temel farklılıklar olmaktan çıkmış ve marjinal farklılıklar haline gelmişti. Liberallerin 19. Yüzyılda ilkokullar, ordu ve ulusal bayramlar yolu ile ulus yaratma çabaları etkisini hemen göstermişti. Muhafazakarlar ve liberaller, bu uygulamayı hemen benimsemişlerdi. Ulusçuluk fikrinin de yerleştirilmesi ile birlikte 19. Yüzyıl, emperyalizmin yılı olmuştur. Emperyal fetihler artık bir devlet adına ya da din için değil, ulusal refah için yapılmaya başlanmıştı. Liberallerin bu hamlesi muhafazakarlar tarafından coşku ile karşılanıyordu, çünkü emperyal savaşlar sınıf mücadelesinin üstünü örttüğü gibi ülke içerisindeki düzeni de garanti altına alıyordu. 1. Dünya savaşında Avrupa’daki neredeyse bütün sosyalist partilerin savaşta kendi uluslarının yanında yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, radikallerin de [en azından bir bölümünün] bu durumu memnuniyetle karşıladığı anlaşılmaktadır (Wallerstein, 2011: 120-121).

3.1.6.2. Sistem-Karşıtı Hareketler

Sistem-karşıtı Hareketler terimi Wallerstein tarafından 19. Yüzyıldan bu yana kullanılmış olan, toplumsal hareketler ile ulusal hareketler kavramlarını bir arada kapsamak üzere ortaya konmuştur. Bu iki kavram, içinde yaşadığımız mevcut tarihsel sisteme karşı güçlü bir direniş ortaya koymanın koşut iki tarzını temsil ettiği için tek bir terimde ifadesini bulmuştur (Wallerstein, 2011: 171). Bu hareketleri doğuran süreçler baştan beri dünya ölçeğinde olsa da, bu hareketlerin ürettiği örgütsel karışıklıklar bugüne dek hep öncelikle çeşitli devletler düzeyinde olmuştur. Dünya sistemleri analistleri, ortaya çıkmaya başlayan yeni örgütsel formların gün geçtikçe daha fazla dünya ölçeğinde olacağını öngörmektedir. Bu sebeple, günümüze kadar ortaya çıkmış olan sistem karşıtı hareketlerin başarıları/başarısızlıkları ile içsel yapılarını incelemek hem teorik düzlemde hem de pratikte inceleme görevini üstlenmişlerdir (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2015: 11).

Dünya-sisteminin hakim jeokültürü haline gelen liberalizm içerisinde farklı toplumsal grupların eşitlik, özgürlük ve kardeşlik algıları ile liberallerinki arasında bir aç oluşması kaçınılmazdı. Farklı toplumsal gruplar, ciddi örgütlenmeler yolu ile kendi özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ideallerini gerçekleştirme yolunu seçmişlerdir. Bunların en bilineni daha çok kentsel bölgelerde yoğunlaşmış olan, zaman zaman proleterya olarak da adlandırılan şehirli sanayi işçi sınıfıydı. Pratikte, verili bir ülkenin hakim etnik grubuna mensup yetişkin erkekler olarak tanımlanan işçi sınıfı, çoğunlukla kalifiye ya da yarı kalifiye emek gücünden oluşmaktaydı. Bu daraltılmış sınıf tanımının içerisinde yer almayan ama aynı zamanda dünya-sistemin hakim jeokültüründen rahatsız olanlar, statü grubu kategorileri halinde örgütlenmek zorundaydı(bir yanda kadınlar, diğer yanda ırksal, dinsel, dilsel ve etnik gruplar). Bu gruplar da en az işçi hareketleri ve sosyalist hareketler kadar sistem-karşıtıydı; ama acil şikayetlerini oldukça farklı bir şekilde

tanımlıyorlardı. Bu gruplar, yurttaşlık haklarının kendilerini de içerecek şekilde genişletilmesini talep etmekteydi (Wallerstein, 2011: 122-123).

Sistem-karşıtı hareketlerin taleplerinin yerine getirilmesi için iki aşamalı stratejileri vardı. İlk olarak devlet iktidarını ele geçirmek, bunun ardından da dünya/devlet/toplumu değiştirmek.

3.1.6.3. Sosyal Bilimler

Wallerstein'a göre, dünya-sisteminin etkinliğini sağlayabilmek için ideolojiler ve sistem karşıtı hareketlerin yanı sıra "sosyal bilimler" de kurumsal mekanizmaları sağlamak bakımından hayati öneme sahiptir ve tam da bu ihtiyaca yönelik olarak 19. Yüzyılda icat edilmiştir. Metodoloji alt başlığında da tartışılmış olduğu gibi, sosyal bilim disiplinleri batılı toplumlar ile batılı olmayan toplumları farklı farklı alt disiplinler yolu ile ve farklı metodlar ile inceleme eğilimindeydi. Bu durum, modern dünya-sistemi içerisindeki hakim jeokültürün ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmiş bir durumdur. Paradoksal bir şekilde kendisine karşı mücadele etmek için oluşmuş sistem-karşıtı hareketler tarafından desteklenen ve üç ideolojinin aynasında inşa edilmiş olan jeokültür açısından bakıldığında şu durum açıkça görülür: Sosyal bilimlerin rolü, modern dünya-sisteminin işleyiş mekanizmalarını güçlendirmek için kullanılan ahlaki haklılaştırmaların düşünsel dayanaklarını sağlamaktı. Bu görevi yerine getirmekte büyük ölçüde başarılı oldular, en azından 1968 Dünya Devrimi'ne kadar (Wallerstein, 2011: 134).

3.1.7. Dünya-Sisteminin Krizi ve Sistemik krizler

Wallerstein'ın dünya-sisteminin krizi konusunu nasıl ele aldığını açıklayabilmek için, bir kısmına önceki bölümlerde değindiğimiz bazı önermeleri özetlememiz gerekmektedir.

Her şeyden önce modern dünya sistemi kapitalist bir dünya ekonomisidir ve sonsuz sermaye biriktirme dürtüsü ile hareket etmektedir.

Bu dünya sistemi 16. Yüzyılda doğmuştur ve yüzyıllar içinde genişleyip dünyanın diğer bölümlerini de kendi iş bölümü içerisine dahil etmiştir.

Kapitalist dünya sistemi, merkez-çere ilişkilerinin hakim olduğu bir dünya ekonomisidir ve egemen devletler tarafından oluşturulan devletler arası bir siyasi yapıya sahiptir.

Kapitalist sistemin temel çelişkisi bir dizi döngüsel ritimle ifade edilmiştir.

En önemli iki döngüsel ritimden birincisi, birincil kar kaynaklarının üretim alanı ile finans alanı arasında gidip geldiği 50-60 yıllık Kondratyef döngülerdir. İkinci döngüsel ritim ise küresel düzenin art arda gelen, her biri kendine özgü bir kontrol şekline sahip garantörlerinin yükseliş ve çöküşlerini içeren 100-150 yıllık hegemonik döngülerdir.

Modern dünya sistemi bütün sistemler gibi sonludur.

Wallersteina göre, döngüsel ritimlerin en önemlilerinden birisi hegemonik döngülerdir. Bu döngüler, hiçbir zaman kalıcı değildir ve hegemonik güçlerin arka arkaya gelişleri olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, uzun 16. Yüzyıldan günümüze kadar dünya sisteminde üç devlet hegemonik güç olmuştur: Holanda, İngiltere ve son olarak 1945'den günümüze kadar ABD (Wallerstein, 2013a: 11). Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya sisteminde hegemonya konumuna yükselmesi 1870 civarında, Birleşik Krallık'ın eski

doruklardan inişe geçmesiyle birlikte başlamıştır (Wallerstein, 2016c: 34). Wallerstein'a göre, kendisinden önceki hegemonik güçler gibi ABD'nin de hegemonik gücünü kaybetmesi kaçınılmazdır. Zira hegemonik döngüler, sermaye birikiminin birincil mevkiidir ve daha önceki hegemonik gücün halefi olabilmek için iki büyük devlet arasında bir mücadeleyi gündeme getirir ve bu mücadele askeri güce sahip olmayı gerektiren uzun bir süreçtir. Wallerstein'a göre, ABD hegemonyası 1945-1968 yılları arasında altın çağını yaşamıştır ve dört simge olay ABD hegemonyasının çökmeye başladığını göstermektedir: Vietnam'daki savaş, 1968 devrimleri, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 2001 Eylülü'ndeki terörist saldırılar⁹ (Wallerstein, 2013a: 22).

Diğer taraftan, bir diğer döngüsel ritim Kondratyef döngülerdir. Uzunlukları yaklaşık 50-60 yıl olan Kondratyef döngüler A ve B safhalarından oluşur. A safhaları, temel olarak, özel önem taşıyan ekonomik tekellerin korunabileceği zaman dilimini yansıtır; B safhası ise, tekellerin kontrolü için mücadele dönemi olduğu kadar, tekellerin güçleri tükenmiş üretimlerin coğrafi açıdan (merkez-çevre) yeniden konumlanış dönemleridir (Wallerstein, 2012b: 35). Söz konusu Kondratyef döngüler, dünya ekonomisi içerisinde krizleri ve genişleme dönemlerini temsil etmektedir. 1945'den bu güne, ABD hegemonyası altında bulunan dünya sisteminde de her zaman olduğu gibi A ve B şeklinde iki parçası olan tipik bir Kondratyef döngü yaşanmıştır. 1945'ten 1967-73'e kadar sürmüş olan bir A safhası, yani yukarı doğru tırmanış ya da ekonomik genişleme ve 1967-73'ten günümüze kadar sürmekte olan ve muhtemelen birkaç yıl daha sürecek olan bir B-safhası, yani aşağı doğru iniş ya da ekonomik küçülme (Wallerstein, 2013a: 48).

---

⁹ ABD'den sonra dünya sistemin hegemonik gücünün kim olacağına ilişkin soruya Wallerstein'ın verdiği cevap şu şekildedir : “Ve şüphesiz aslında sık sık sorulan o soruyu, bir sonraki hegemonik gücün kim olabileceğini sorabilirdik. Bazıları Japonya'yı, az sayıda kişi de Çin'i zikrediyor, hâlâ böyle bir meselede net bir biçimde düşünmemizi engelleyecek ölçüde ABD hegemonyasının etkisi altında olduğumuzu düşünenler de var.” (Wallerstein, 2013a: 117)

Ekonomik küçülme anlamına da gelen B safhasını anlayabilmemiz için kapitalistlerin, satış fiyatlarını belirlerken göz önünde bulundurmaları gereken etkenlere göz atmamız gerekmektedir. Kapitalistler, sonsuz sermaye birikimi oluşturabilmek için ya **ürünlerinin fiyatlarını arttırmak** ya da **üretim maliyetlerini düşürmek** zorundadır.

Üreticilerin, ürün fiyatlarını, keyiflerine göre artırmaları iki mekanizma ile kısıtlanmıştır. İlk olarak, kendileri ile rekabet halindeki diğer firmalar nedeniyle fiyat artırımına gidemezler ve oligopoller yaratmak yolu ile fiyat belirlemeye çalışırlar. İkinci olarak; firmalar, efektif talebin düzeyi nedeniyle fiyat artırımına gidemezler. Tüketicilerin alım gücünün sınırlı olduğu göz önünde bulundurulursa firmaların keyfi olarak fiyat artırımına gidemeyecekleri açıktır (Wallerstein, 2011: 137).

Diğer taraftan, sonsuz sermaye birikimini oluşturabilmek için üretim maliyetlerinin düşürülmesi gerekmektedir. Her üretici için üç ana üretim maliyeti vardır: ücret giderleri, girdi maliyetleri ve vergiler.

1-Ücret Giderleri: Kapitalist dünya ekonomisinde işveren, üretim maliyetlerini azaltabilmek için işçilere minimum ücret verme eğilimindeyken, işçiler daha fazla ücret talep ederler. Üreticiler ile işçilerin ücret konusunda giriştikleri bu mücadelenin nasıl sonuçlanacağı, tarafların ekonomik, politik ve kültürel güçlerine bağlıdır. Söz konusu pazarlığın nasıl sonuçlanacağı yerel ve küresel olarak ekonominin genel durumu ile işsizlik düzeyi dışsal değişkenler olarak etki eder. Diğer taraftan işçi ve işveren sendikalarının yapısı ile devlet mekanizması içerisindeki politik aygıt ve düzenlemeler politik olarak etki eder. Genelde işçilerin sendikal gücü, örgütlenme ve eğitim sayesinde zaman içerisinde artma eğilimindedir. İşçilerin sendikal gücünün artması ile birlikte işverenler ile yaptıkları pazarlık gücü artar. Bu durumun sonucu olarak şirketlerin ücret maliyetleri zaman geçtikçe artma eğilimindedir. Wallerstein'a göre, ücret maliyetlerinin zaman içerisinde tırmanarak artmasına karşı tek bir ciddi önlem vardır: işverenler; üretimi, mevcut maliyetlerin çok daha az olduğu yerlere taşıyarak bir taraftan ücret

maliyetlerini düşürmek isterler, diğer taraftan işletmenin kısmen taşındığı bölgede politik güç elde ederler. Mevcut işçiler ise, işlerin daha fazla “kaçmasını” önlemek için daha düşük ücretleri kabul etmek zorunda kalırlar. Diğer taraftan; üreticilerin, işletmelerini başka bölgelere (çevre ülkelere) taşımalarının da bir maliyeti vardır. Üreticiler, işletmelerini taşıdıkları bölgelerde genellikle alt yapı yetersizliği ile karşılaşılır ve mekânsal değişikliklerinden dolayı olası müşterileri ile aralarındaki mekânsal uzaklık artar. Üreticiler, üretimlerini çevre bölgelere kaydardıklarında, bir taraftan ücret maliyetlerini düşürürken diğer taraftan, işletmeleri taşımaktan kaynaklanan maliyetlerini arttırmış olurlar. Ekonomik gelişme dönemleri olan Kondratiyef A safhasında, işlem maliyetleri sorun teşkil ederken, ekonomik durgunluk dönemlerine denk gelen Kondratiyef B safhasında ise ücret maliyetleri sorun teşkil etmektedir (Wallerstein, 2011: 140-141).

Dünya sistemi içerisinde, düşük ücret bölgelerinin var olmasının nedeni, ilgili ülke ya da bölgenin kentli olmayan nüfusu ile ilgilidir. Kentleşmenin görece az olduğu bölgelerde ücret ekonomisinin dışında kalmış nüfus kümeleri vardır. Diğer taraftan kırsal alanlarda toprak kullanımının değişmesi nedeniyle kırsal nüfus kentlere doğru kayar ve bu insanların aldığı ücret gelirleri dünya standartlarının altında olsa bile, toplam hane halkı gelirlerinde ciddi bir artışa neden olur. Bu durum, kırsal kesimden gelen işçiler için daha yüksek gelir düzeyi anlamına gelirken, işverenler için daha düşük ücret maliyeti anlamına gelmektedir. Fakat bu durum uzun sürmez. Bir süre (Wallerstein’a göre 25 yıl) sonra işçiler aldıkları ücret gelirinin dünya standardının altında olduğunu anlar, ve sendikal örgütlenmeler aracılığı ile ücret gelirlerinin arttırabilmek için işverenler üzerinde baskı oluştururlar. Böylece, işveren için ücret gelirlerinin daha düşük olduğu yeni çevre ülkeler arayışı başlar ve “fabrika kaçırma” tekniğini tekrar devreye sokarlar. Dünya sınırlarının belli olduğu düşünüldüğünde “fabrika kaçırma” tekniğinin bir sınırının olması da kaçınılmazdır. Wallerstein’a göre, fabrikaların kaçabileceği hiçbir bölge

kalmadığında, çalışanların ücretlerini ciddi bir oranda düşürmenin imkanı, dünyanın hiçbir yerinde kalmayacaktır (Wallerstein, 2011: 142).

2.Girdi Maliyetleri: Üreticilerin katlanmak zorunda oldukları girdi maliyetleri genellikle makineler, hammaddeler, yarı-mamüller ve mamullerdir. Fakat, bunların dışında, üreticilerin zaman zaman ödemekten kaçınabildikleri başka maliyetler de vardır ve bu maliyetlerin ödenmemesi sayesinde girdi maliyetlerini ciddi oranlarda düşürebilirler. Bu maliyetlerin başında atıkların tahliye edilmesi gelmektedir. Fabrikalar üretim sürecinde zehirli atıklarını kamusal alanlara ya da ekosfere bırakırlar. Belirli bir nokta da, çöplüklerin ve zararlı etkilerin sonuçları toplumsal sorun olarak algılanır ve toplum bu sorunu ele almaya zorlanır. Bir süre sonra üreticiler yeni bir alana taşınır¹⁰ ve el değmemiş alanlar tükeninceye kadar bu döngü devam eder. Diğer taraftan dünyada neredeyse hiçbir hammadde sınırsız değildir. Üreticiler, üretim süreci içerisinde sonsuz sermaye birikimi dürtüsü ile hareket ettikleri için kullandıkları hammaddelerin tükenmesi ile ilgilenmezler. Sonuç olarak, doğal kaynakların tükenmesi ve atıkların boşaltılacağı alanların tükenmesi, çevre konusuna duyarlı toplumsal hareketlerin mücadele konusu haline gelmiştir ve bu hareketler üreticilerin söz konusu maliyetleri içselleştirmeleri için, hükümetlerine baskı yapmaya başlamıştır. Son olarak, firmaların üretim sürecinde kullanmış oldukları ulaşım, haberleşme gibi alt yapı maliyetlerini kimin ödeyeceği sorunu bulunmaktadır. Bu maliyetler ya vergiler yolu ile bütün toplum tarafından karşılanacaktır ya da firmalar bu maliyetlere katlanmak zorunda kalacaktır. Bu durum bizi firmaların katlanmaktan kaçındıkları diğer maliyet türüne götürmektedir: Vergilendirme maliyeti (Wallerstein, 2011: 144).

---

¹⁰ Brezilya'da 28 Ekim 2018 tarihinde yapılan seçimlerde iktidarda bulunan İşçi Partisinin solcu adayı Fernando Haddad'ın aldığı %45 oya karşı %55 oy alan aşırı sağcı Jail Bolsonaro göreve başladıktan birkaç saat sonra Amazon ormanlarını uluslararası tarım lobbisine açacak düzenlemeler yapacağını duyurmuştur (D. Phillips, 2019).

2.Vergi Maliyetleri: Modern dünya-sisteminde vergilendirme için iki temel neden vardır. İlk olarak, güvenliğin tesis edilmesi, alt yapının oluşturulması ve sağlamlştırılması ve kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için devlet yapılarına gerekli araçları temin etmek. Bunun yanında 20. Yüzyılın ikinci yarısında vergilendirme için, ikinci bir neden ortaya çıkmıştır. Demokratikleşme ve politik mücadelelerin sonucunda vatandaşlar devletlerden eğitim, sağlık ve ömür boyu gelir hakkı kazanmışlardır (Wallerstein, 2011: 145). Bu hizmetlerin karşılanabilmesi için devlet tarafından toplanan vergiler içerisinde firmaların ödedikleri vergilerin artması da kaçınılmazdır. Bu durumda firmalar ya söz konusu maliyete katlanmak zorundadır ya da tekrar fabrika kaçırma yöntemini tercih etmesi gerekmektedir.

1945 yılından sonra, ABD hegemonyasının şekillenmeye başlaması ile birlikte modern dünya-sistemi Kondratyef A safhasına girmiştir ve ciddi bir ekonomik genişleme yaşamıştır. Ekonomik genişlemenin de etkisi ile birlikte yukarıda sayılan maliyet kalemleri keskin bir yükseliş evresine girmiştir. Maliyet artışlarının nedeni ekonomik genişleme döneminin yanı sıra sistem karşıtı hareketlerin ivme kazanmasıdır. Sistem karşıtı hareketler, dünya-sisteminin geniş bir coğrafyasında komünist partiler eli ile iktidara gelmiştir ve Avrupa ülkeleri ile Kuzey Amerika'da sosyal demokratlar iktidardayken Latin Amerika da dahil, dünyanın pek çok ülkesinde ulusal kurtuluş mücadeleleri iktidarı ele geçirmiştir. Wallerstein'a göre, sistem karşıtı hareketler devletler düzeyinde iktidarları ele geçirmişlerdi ama dünyayı değiştirmek konusunda o kadar da istekli değillerdi ve kendi içlerinde yeni ayrıcalıklı tabakalar yaratıyorlardı. Wallerstein tarafından daha sonra eski-sistem karşıtı hareketler olarak adlandırılacak olan bu hareketlere duyulan öfkenin de etkisi ile 1968 Devrimi gerçekleşmiştir. 1968 devrimi büyük ölçüde ABD hegemonyasına duyulan öfke ile eski sistem-karşıtı hareketlerin bir kere iktidara geldiklerinde sözlerini tutmamalarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştı (Wallerstein, 2011: 146-148). 1968 Devrimi, modern dünya-sisteminde ciddi bir kırılma

yaratmıştır. Bu tarihten itibaren dünya-ekonomisi ekonomik durgunluk anlamına da gelen Kondratiyef B evresine geçmiştir. Bu aşamada, üreticiler yukarıda sayılan üretim maliyetlerini (cretler, girdi maliyetleri ve vergiler) geri çekmeye çalıştılar. Dünya sistemi artık eski kalkınmacılık paradigması ile yol alamazdı ve küreselleşme teması yoğun bir şekilde işlenmeye başlanmıştı. zm olarak neoliberal politikalar öngörülüyordu ve bu politikaların uygulayıcıları olarak IMF ile Dünya Bankası (DB) n plana çıkıyordu (Wallerstein, 2011: 149-150).

4. BÖLÜM: VENEZUELA'YA BAKIŞ

4.1. Venezuela Tarihi

4.1.1. Venezuela Hakkında Genel Bilgiler

Venezuela, Güney Amerika'nın kuzeyinde yer almaktadır. Ülkenin kuzeyinde Karayip Denizi, güneyinde Brezilya, doğusunda Atlantik Okyanusu ve Guyana ve batısında Kolombiya ile komşudur. Venezuela kıyı şeridi 2.718 km., Brezilya ile olan sınırı 2.199 km., Atlantik Okyanusu kıyısı 1.008 km., Guyana ile olan sınırı 743 km. ve Kolombiya ile olan sınırı 2.219 km. uzunluğundadır (Venezuela Ülke Bülteni, 2015).

Tablo 1 Venezuela Siyasi Haritası

İklim açısından da geniş bir çeşitlilik gösteren ülke; hem denizin etkilediği nemli ve yağışlı bölgeleri, hem And Bölgesinde çok düşük sıcaklıktaki bölgeleri hem de Falcon Eyaletindeki Medanos de Coro'da çöl arazilerini barındırmaktadır. Venezuela'da geçerli olan anayasa 15 Aralık 1999'da halkoylamasıyla kabul edilen Bolivarcı Anayasa'dır. Anayasa'ya göre Venezuela demokratik, federal, adalet ve hukuka dayalı sosyal bir devlettir. Venezuela idari açıdan 1 Merkez Eyalete, 23 federal eyalete ve federal topraklara ayrılmıştır. Federal topraklar eyaletlerin topraklarına dahil edilemeyen adalar ve kıta sahanlığında kalan adalardır. Karakas, Venezuela'nın başkentidir. Devlet yönetimi başka bir kentte organize edilemez (Venezuela Ülke Raporu, 2014).

Venezuela’da nüfus yoğunluğu km²’ye 25,5 kişidir. Kentli nüfus oranı oldukça yüksek olup, genç nüfus çoğunluktadır. Etnik yapı itibariyle, %67 melez (Avrupalı, Afrikalı ve yerli karışımı), %21 beyaz (İspanyol, Portekizli, İtalyan, Alman, Arap ve diğerleri), %10 siyahi, %2 yerliden oluşmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

4.1.2. Venezuela’nın Sömürgecilik Sonrası Kısa Tarihi

Latin Amerika bağımsızlık mücadeleleri 1800’lü yıllarda başlamıştır ve 1830’lu yıllara kadar kıtanın sınırları neredeyse belirlenmiştir (Topal, 2007: 29). Ülke sınırları sömürgeciliğe karşı verilen mücadeleler yolu ile belirlenmiş olsa da, kıta’nın birliği için ciddi mücadeleler verilmiştir. Bu konuda özellikle Simon Bolivar ve Bolivarcılık’a değinmekte fayda var. Bolivarcılık olarak tanımlanan bu süreç, Latin Amerika halklarının sömürgeciliğe karşı ortak mücadele etmeleri gerektiğini salık veren bir ideolojidir (Topal, 2007: 11). Simon Bolivar, 1821 yılında, içinde Venezuela, Kolombiya, Panama ve Ekvador’un bulunduğu ve ‘Gran Kolombiya’ denen bölgede İspanyol sömürgecilerine karşı verdiği mücadele sonucu bölge bağımsızlığını kazanmıştır. Sömürgeciliğe karşı kazanılan bağımsızlıktan 9 yıl sonra -1830 yılında- birlik dağılmış ve günümüzdeki Venezuela sınırları bu tarihte belirlenmiştir.

1830 yılında Venezuela’da General Antonio Paez öncülüğünde bir grup ayaklanarak Venezuela’nın Gran Kolombiya Cumhuriyetinden ayrıldığını duyurmuş ve kendisinin de başkanlığını ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren Venezuela yıllarca süren bir diktatörler arası iktidar değişikliklerine maruz kalmıştır. Son olarak Juan Vicente Gomez iktidarı ele geçirmiş ve 1935 yılında ölünceye kadar iktidarda kalmıştır. General Gomez döneminin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Venezuela’da ilk defa petrolün bulunmasından¹¹ kaynaklanan ekonomik rahatlamının verdiği güç ile birlikte askeri alana

---

¹¹ Venezuela’da petrolün hangi yılda bulunduğu ile ilgili pek çok kaynakta farklı tarihler belirtilmektedir. Dinçer petrolün 1900’lü yılların başında(Dinçer, 2017: 1), Kaya, 1922 yılında (Kaya, 2014: 195) ve son olarak Işık ve Eşitti, 1914 yılında (Işık ve Eşitti, 2013: 148) bulunduğunu belirtmektedir.

bütçeden yüksek miktarlarda pay aktarılmış ve kendisine muhalefet eden sosyal grupları acımasızca ezerek bütün siyasi gücü tekelinde toplamıştır. Wallerstein tarafından kaynakların (artı değer-in-karın) çevre ülkelerden merkez ülkelere aktarılması olarak tanımlanan süreç bu yıllarda görünür olmaya başlamıştır. İlk defa Gomez döneminde, Venezuela'nın petroleri British Petrol (BP)'e kiralanmış ve uluslararası sermayenin Venezuela'ya ilişkin politikaları bu yıllarda şekillenmeye başlamıştır. İktidarda olduğu dönem boyunca General Gomez'e muhalefet eden Romulo Betancourt, Venezuela'nın demokratikleşme sürecinin önemli isimlerinden biridir. 1935 yılında Gomez'in ölmesinin ardından Betancourt'un da desteği ile iktidara Eleazar Contreras gelmiştir. 1945 ve 1948 yılları arasında ülke başkanlığını, 1928 Hareketi ve AD partisinin başkanı Romulo Betancourt yapmıştır (Dinçer, 2017: 29) .

1948 yılında çeşitli siyasi görüşleri savunan birçok partinin katıldığı ilk demokratik seçimler yapılmış ve AD'nin adayı ünlü yazar Romulo Gallegos başkan seçilmiştir. Fakat seçimden kısa süre sonra -4 Kasım 1948'de- Perez Jimenez liderliğindeki askerler Gallegos'u devirerek 10 yıl sürecek yeni bir askeri diktatörlük dönemi başlatmışlardır. Bu yeni baskı, sansür ve işkence dönemi yine bir askeri darbe ile son bulmuş ve Jimenez 23 Ocak 1958 tarihinde istifa ederek ülkeyi terk etmiştir (Işık ve Eşitti, 2013: 149). Ülkenin bu döneminde yaşanan gelişmeler petrol üzerinden elde edilen rant gelirinin ülke elitleri arasında paylaşımı sorununun tipik bir örneğidir. Wallerstein dünya pazarını değerlendirirken bu konuyu detaylıca analiz etmiştir. Dünya pazarı içerisinde çok fazla gelir getiren petrol gibi hammaddeler bakımından zengin ülkelerin temel gelir kaynağı rant geliridir. Bu tür ülkelerde sıklıkla askeri darbelerin yaşanması söz konusu rant gelirinin paylaşılmasından kaynaklanmaktadır.

Venezuela, İspanyol sömürmesine karşı verdiği bağımsızlık mücadelesi sonucunda 5 ayrı Cumhuriyetçi dönemi yaşamıştır. Birinci Cumhuriyetçi dönemin başkanı, adı sömürgeciliğe karşı verdiği mücadele ile de anılan Simon Bolivar iken

beşinci Cumhuriyetçi dönemin başkanı Bolivarcı ideolojiye bağlılığı ile bilinen Hugo Chávez'dir. Geriye kalan 3 Cumhuriyetçi dönem ise Partidocracia¹² olarak adlandırılabilir.

4.1.3. Partidocracia ya da "3 Cumhuriyet" bir arada

1958 yılı başlarında bir taraftan demokratikleşme adımları atılmaya çalışılırken diğer taraftan yaşanan askeri darbeler ile demokratikleşme sürecinin kesintiye uğraması, ülkede politik ve ekonomik istikrarın oturtulmasını zorlaştırmaktaydı. Özellikle petrolün bulunması ile birlikte Venezuela elitleri arasında petrol gelirlerinden daha fazla pay kapma konusunda kıyasıya bir rekabet başlamış ve bu durumun sonucu olarak da, art arda askeri darbeler ile iktidar değişiklikleri yaşanmıştır. Petrol gelirleri üzerinden yaratılan rantın paylaşılmasının sonucu olarak ortaya çıkan askeri darbeleri önlemenin yolu olarak Venezuela elitleri bir araya gelerek yeni bir çözüm yolu bulmuştur. Ticaret Odalarının, kiliselerin ve Demokratik Hareket (AD), Hıristiyan Demokrat Parti (COPEİ), Cumhuriyetçi Birlik Partisi (URD) gibi siyasi partilerin bir araya gelmesi ile Punto Fijo Paktı oluşturulmuştur. Her ne kadar paktın kuruluş amacı; demokrasi, hukukun üstünlüğü, adil seçimler olarak belirtilmiş olsa da asıl amaç seçimler sonucu iktidarı alamayan politik öznelerin darbe yapmasının önüne geçerek politik istikrarı sağlamaktır. Bu şekilde başkan olarak seçilen kişinin hangi partiden olduğuna bakılmaksızın pakt'a taraf olan politik öznelerin petrol gelirlerinden eşit pay almaları amaçlanmıştır.

Punto Fijo Paktı, bu anlaşma çerçevesinde ilk seçime 1959 yılında girmiş ve oyların %49'unu alarak AD partisi başkanı Romulo Betancourt'u başkan olarak belirlemiş ve oyların çoğunluğunu AD partisi almış olmasına rağmen kabine pakt üyeleri tarafından belirlenmiştir. Oluşturulan paktın petrol gelirlerinin paylaşılması amacı ile yapıldığını söyleyen Venezuela solu, sokak gösterileri ile bu durumu protesto etmişler ve

---

¹² Parti Hükümranlığı

uzun süren sokak gösterileri sonucu Betancourt, Venezuela Komünist Partisi (PCV) ile Devrimci Sol Hareket (MIR)'ı kapatma kararı almıştır. Demokrasi paktının ardından seçimler her dört yılda bir yapılmaya başlanmış ve her seçimi AD veya COPEI adayları kazanmıştır.

Venezuela'da yapılan ikinci demokratik seçimi AD'nin başkan adayı Raul Leoni, üçüncü seçimi COPEI adayı Rafael Caldera, dördüncü seçimi de AD adayı Carlos Andres Perez kazanmıştır (Dinçer, 2017: 31). Venezuela elitleri, Perez'in başkanlık yaptığı döneme kadar pakt modelini başarılı bir şekilde uygulamış olsalar da 1980 yılında petrol fiyatlarının düşmesi ve artan dış borçlar nedeniyle Venezuela toplumunda huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştır. Nihayet 18 Şubat 1983 tarihinde "Kara Cuma" adı verilen kriz ile birlikte Punto Fijo Paktı için tehlike çanları çalmaya başlamıştır. Aslına bakılırsa, Perez iktidar koltuğuna oturduğu seçimlerden önce halka, IMF ile ilişkileri keseceğine dönük vaatlerde bulunmuştur. Buna rağmen seçilmesinin hemen ardından 4 Şubat 1989 tarihinde IMF ile masaya oturması, zaten kriz nedeniyle yoksulluk içinde yaşayan halk kitleleri arasındaki memnuniyetsizliği arttırmış, nihayet bu memnuniyetsizlik 27 Şubat tarihinde tüm ülkeye yayılan bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Ülke tarihinde bir dönüm noktasını ifade eden ve Carazco ismi verilen ayaklanma sert bir şekilde bastırılmış 4.000 civarında kent yoksulunun hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Caracazo ayaklanması, IMF eli ile uygulanan neo-liberal politikalar sonucu temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelen yoksullar ile gün geçtikçe yoksullaşan orta sınıfların Punto Fijo rejiminden duydukları memnuniyetsizliğin dışa vurumu niteliğindedir ve kısa süre içerisinde Venezuela halkı yolsuzluklara bulaşmış pakt üyeleri dışında farklı alternatiflere yönelmeye başlayacaktır.

4.1.4. Hugo Chávez'in İktidara Gelişi: 5. Cumhuriyet ve Bolivarcı Devrim

Hugo Chávez, Caracazo ayaklanmasının ülke geneline yayıldığı yıllarda Venezuela ordusunda teğmen olarak görev yapmaktaydı. Ayaklanma sırasında Perez hükümetinin Venezuela halkına karşı saldırganca tavrına tahammül edemeyen kendisi gibi bir grup devrimci asker ile birlikte, 1992 yılında darbe girişiminde bulunmuş ve bu girişim başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Hükümete bağlı güçlerce yakalandıktan sonra, ordu içerisindeki kendisine bağlı güçlerin geri çekilmesini söylemesi karşılığında televizyon karşısına çıkıp bir dakikalık bir konuşma gerçekleştirmiştir. Yaptığı konuşmada; Perez hükümetine karşı başlattıkları girişimin 'şimdilik' başarısızlık ile sonuçlandığını, fakat gelecekte başarılı olmak için yeni fırsatlar doğacağını belirtmiştir. Başarısız darbe girişimi sonrası Hugo Chávez'in, Venezuela halkı tarafından bilinirliği artmış ve halk kitleleri tarafından sempati duyulan bir karakter haline gelmiştir.

Perez'den sonra iktidara gelen Rafael Caldera'da seçim öncesi kullandığı neo-liberalizm karşıtı söylemlere rağmen, bir taraftan kemer sıkma politikaları uygularken diğer taraftan IMF ile tekrar masaya oturmuştur. Bir yandan IMF ile ikili anlaşmalar yapan Caldera, diğer taraftan içeride demokratik bir hava yaratmaya çalışmış ve bunun sonucu olarak da Hugo Chávez'i ve beraberindeki askerleri serbest bırakmıştır.

Aşağıdaki tabloda Venezuela yakın tarihinin kronolojisi bulunmaktadır.

Tablo 2 Venezuela Yakın Tarih Kronolojisi

Tarih	Olaylar
27 Şubat 1989	IMF Politikaları sonucu yoksullaşan Caracas'ın kenar mahallelerindeki halk, şehir merkezindeki ticaret merkezini yağmaladı. Caracazo ayaklanması başladı.
4 Şubat 1994	Devlet Başkanı Carlos Andres Perez yönetimini, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) neo-liberal politikalarını uyguladıkları gerekçesiyle devirmeye kalkışan Yarbay Chavez ve arkadaşlarının girişimi başarısızlık ile sonuçlanır. Chavez tutuklanır.
10 Mart 1994	Chavez Cezaevinden çıktı
12 Haziran 1997	Chavez 5. Cumhuriyet Hareketini kurdu.
5 Aralık 1998	Başkanlık seçimlerinde Hugo Chavez %56 oy ile iktidara geldi.
15 Aralık 1999	Yeni anayasa halkın yüzde 70'inin oyu ile kabul edildi.
30 Temmuz 2000	Başkanlık seçimlerinde Chavez oyların yüzde 59,7'sini alarak yeniden seçildi.
11 Nisan 2002	Sosyal karışıklıklar olduğu gerekçesiyle ordu darbe yaptı. Chavez tutuklandı.
14 Nisan 2002	Kendisine sadık askerlerin ve sokağa inen yandaşların desteğini alan Chavez, başkanlık koltuğunu geri aldı.
4 Aralık 2002	PdVSA'da Petrol grevi gerçekleştirildi.
2 Şubat 2003	Genel Grev sona erdi.
3 Aralık 2006	Chavez oyların %62'sini alarak bir kez daha devlet başkanı seçildi.
3 Ekim 2006	Petrol-Doğal Gaz üretiminde devlet şirketi PdVSA'nın payının %60'ın altında olamayacağına ilişkin yasal düzenleme yapıldı.
19 Ağustos 2008	Meksikalı çimento fabrikası kamulaştırıldı.
23 Kasım 2008	Chavez, Yerel Seçimlerde 22 Eyaletin 17'sini kazandı.
7 Ekim 2012	Chavez % 55 ile başkan seçildi -Nicolás Maduro Moros Başkan Yardımcısı oldu.
5 Mart 2013	Chavez hayata gözlerini yumdu.
14 Nisan 2013	Nicolás Maduro Moros %50.6 oy alarak başkan seçildi.
16 Nisan 2013	Seçim sonuçlarını kabul etmeyen muhalefet sokağa döküldü.
20 Nisan 2015	ABD yaptırımları başladı , Çin'den 5 Milyar Dolar Kredi alındı.
28 Mayıs 2015	Petrol üretimini arttırmak için Rusya ile 14 Milyar dolarlık anlaşma imzalandı.
7 Aralık 2015	Parlamento seçimlerini muhafet kazandı. Katılım %74. Maduro : 45, Muhalefet : 112 vekil çıkardı.
12 Mayıs 2016	açıkladı.
12 Temmuz 2016	Citibank Venezuela Merkez Bankası ve Bank of Venezuela hesaplarının kapatılacağını bildirdi.
20 Nisan 2017	General Motors Tesisi Kamulaştırıldı.
12 Ağustos 2017	Trump : Askeri seçeneği değerlendiriyoruz.
7 Eylül 2017	Venezuela petrol fiyatlarını Yuan cinsinden açıklamaya başladı.
16 Ekim 2017	%61 katılımın gerçekleştiği yerel seçimlerde Maduro 17 Eyalet, Muhalefet 5 Eyalet aldı
2 Şubat 2018	ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson, Venezuela'da 'darbe' yapılması için çağrıda bulundu.
21 Mayıs 2018	%46 katılım ile başkanlık seçimi yapıldı. Maduro %67,7 , Falcon %21,2
5 Ağustos 2018	Maduro'ya suikast girişimi gerçekleştirildi.

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi, Hugo Chávez cezaevinden çıkar çıkmaz, Beşinci Cumhuriyet Hareketi'ni (MVR) kurmuş ve 8 Aralık 1998 tarihinde yapılan seçimlere bu isim ile katılmıştır. Punto Fijo paktının neo-liberal politikaları sonucu yoksullaşan halk, seçimlerde %56.20 oy ile Hugo Chávez'i başkanlık koltuğuna oturtmuş ve Punto Fijo paktına tarihi bir ders vermiştir. 1998 yılında yapılan seçimler Venezuela'nın bugününü anlamak açısından oldukça öğreticidir. O tarihten itibaren Venezuela siyasi hayatı Punto Fijo ve taraftarları ile Bolivarcı devrim yanlıları arasında mücadele alanına dönüşmüştür. Bu mücadele, Wallerstein'in tanımlaması ile, yıllardır kurulan pakt aracılığı ile ülke kaynaklarını elinde bulunduran %1 lik elit kesime karşı, Venezuela yoksulları arasındaki mücadele şeklini almıştır. Bu durum Chavez'in iktidara

geldiği 1999¹³ yılından önceki ekonomik göstergelerde açık bir şekilde görülmektedir. 1984'te yoksulluk sınırında yaşayanlar nüfusun %36'sını oluştururken, 1997'ye geldiğinde nüfusun %85'i aşırı yoksulluk sınırında yaşıyordu (Akgemci, 2014b: 219). İronik bir şekilde, ABD istihbarat servisi CIA de Chavez döneminin hakkını teslim etmektedir. CIA'in resmi internet sitesinde şu ifadeler yer almaktadır: Chavez yönetimi altında yoksulluk 1999 yılından 2011 yılına kadar %50'den %27'lere gerilemiş, okullaşma oranı artmış, bebek ve çocuk ölümleri azalmış ve içme suyuna erişim artmıştır (Central Intelligence Agency, 2019). Hugo Chávez iktidarı öncesi ve sonrasına ilişkin veriler Venezuela halkının yaşamış olduğu dönüşümü göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır.

Hugo Chávez 1998 seçimleri öncesinde ve seçim çalışmaları boyunca, yürürlükte bulunan Anayasanın değiştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Göreve başladıktan kısa bir süre sonra, 19 Nisan 1999 tarihinde, yapılan referandumda anayasa yapımının ön adımı niteliğinde olan Kurucu Meclis'in 131 üyesi doğrudan halk oylaması ve salt çoğunluk ile seçilmiştir. Tabloda-1'de görülebileceği gibi Kurucu meclis tarafından hazırlanan Anayasa taslağı 1999 yılının aralık ayında yapılan referandumda % 70 lik bir oran ile kabul edilmiştir. Yeni anayasa ile birlikte pek çok alanda değişiklik yapılmış olmakla birlikte en dikkat çekici değişiklik “Venezuela Cumhuriyeti” olan ülkenin adının “Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti” olarak değiştirilmesidir (Wilpert, 2007). Bu değişiklik, kıta tarihinin sömürgeciliğe karşı mücadelesinde en önemli figürlerden birisi olan Simon Bolivar'a duyulan saygının yanı sıra günümüz yeni sömürgecilerine verilen cevap niteliği de taşımaktaydı. Yeni anayasaya göre başkanın yeniden seçilmesi ve kabinenin yeniden oluşturulması gerekiyordu. Bu sebeple Temmuz 2000'de yapılan seçim ile cumhurbaşkanı, ulusal ve bölgesel kongre üyeleri ile belediye başkanları ve

---

¹³ Chavez'i iktidara taşıyan seçimler 8 Aralık 1998 yılında yapılmıştır fakat Chavez'in göreve başlama tarihi 2 Şubat 1999'dur. Bu sebeple bazı kaynaklar 1998 yılını veri alırken bazıları 1999 yılını kullanmaktadır.

belediye meclis üyelerinin seçileceği bir “mega-seçim” yapılmıştır. Carter Merkezinin gözlemci olarak katılmış olduğu ve 2000 seçimleri ile ilgili olarak hazırlamış olduğu rapora göre, seçime katılım oranı %58 iken Chavez %59 oy ile tekrar başkan seçilmiş ve en yakın rakibi Arias Cárdenas % 37 oy alabilmiştir. Diğer taraftan bu seçim ile birlikte Chavez, Venezuela Ulusal Meclisindeki 165 sandalyenin 101’ini kazanarak daha sonraki yıllarda çıkaracak olduğu sosyal ve ekonomik kararnameler ile ilgili avantaj da elde etmiştir (Neuman ve McCoy, 2001). Aynı seçimde 23 valiliğin 14’ünü kazanan Chavez, ülke genelinde siyasi gücünü arttırmanın verdiği moral üstünlükle birlikte neo-liberal politikalara karşı bir takım önlemler almaya başlamıştır¹⁴. Bu dönem, yıllarca Venezuela petroleri üzerinde dolaylı da olsa söz sahibi olan İngiliz ve ABD emperyalizmi ile Bolivarcı hükümet arasında zıtlaşmaların yaşandığı ve uluslararası basında Hugo Chávez karşıtı kampanyaların yoğunlaştığı dönemdir. Aynı dönemde Hugo Chávez’in partisi MVR içerisinde tanınmış kişiler tarafından da Hugo Chávez’e ağır eleştiriler yöneltilmiş ve bir grup yönetici partiden ayrılarak muhalefet kanadına geçmiştir. Punto Fijo paktı ile MVR’den ayrılan grup 2001-2002 yılında petrol üretim tesislerinde bir grev örgütleyerek petrol üretimini durma noktasına getirmiştir. Bu noktada Wallerstein’a yeniden dönmekte fayda bulunmaktadır. Wallerstein’a göre dünya-ekonomi içerisinde var olan kurumlardan birisi olan Pazarlarda yapılan üretim aksel iş bölümü çerçevesinde belirlenmektedir. Bu iş bölümünün neticesinde kazanan taraf her zaman merkez ülkeler olurken, çevre ülkeler her zaman kaybetmektedir. Venezuela’da Chavez’in iktidara gelmesi aksel iş bölümü içerisinde bir gedik açılmasına neden olmuştur. Kaynakların merkezden çevreye doğru kanalize edilmesi ancak merkez ülkeler ile eşgüdümlü çalışan yönetici sınıflar aracılığı ile gerçekleştirilebilir. İktidara gelir gelmez petrol sektöründe gerçekleştirilen grev ve lokavtlar, Chavez’in oyunu bu kurallara göre oynamamasının sonucudur.

---

¹⁴ 2001 yılında 49 adet neo-liberalizm karşıtı yasa çıkarılmıştır.

2001 yılından günümüze kadar Venezuela’da yaşanan sokak gösterileri temel olarak sağ kanadı temsil eden Punto Fijo paktı ile neo-liberalizm karşıtı politikalardan memnuniyetsizlik duyan eski Hugo Chávez yanlıları tarafından organize edilmektedir. Bu nokta da belirtilmesi gerekir ki, var olan siyasi çatışma iki farklı dünya görüşü arasındaki çatışmadır. Bir tarafta, ülkeyi yıllarca neo-liberal politikalara göre yönetmiş ve ülke kaynaklarını belirli bir elit tabaka arasında pay etmiş neo-liberal politikaların uygulayıcısı Venezuela oligarşisi; diğer tarafta, ülke kaynaklarını yoksul kesimler için kullanan ve neo-liberal politikalara cepheden karşı duran devrimci güçler. Ülke sermayesinin toplumsal kesimler arasındaki dağılımına baktığımızda bu durum açık olarak görülmektedir. Andrea Domínguez’e göre “Chávez’in iktidara geldiği 1999’da en zengin yüzde 20’lik kesim, toplam gelirin yüzde 54’ünü elinde tutarken, 2011’e gelindiğinde bu oran yüzde 44’e düştü. Ayrıca Latin Amerika ve Karayipler Ekonomi Komisyonu’na göre (ECLAC) gelir dağılımdaki adaletsizliği gösteren GINI katsayısı, Venezuela’da 0,3 ile bölgedeki en düşük seviyededir (Akgemci, 2014b: 221).

Özellikle geçtiğimiz birkaç yıl boyunca uluslararası basında Chavez’in iktidara geldiği ilk günlerden itibaren Bolivarcı Hükümete karşı gerçekleştirilen protestolardan yola çıkarak hükümet karşıtı bir kampanya yürütülmektedir. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu durumun nedenlerine ilişkin saptamalar yapılacak olsa da Hugo Chávez öncesi dönemi tekrar hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. 1989 yılında gerçekleştirilen Carazco ayaklanmasından Chavez’in iktidara geldiği 1999 yılına kadar geçen 10 yıllık süre içerisinde uygulanan IMF politikaları ile özelleştirmelere hız verilmiş, kamu harcamaları daraltılmış ve bunun sonucunda işsizlik, yoksulluk ve eşitsizlik hızla artmıştır. Uygulanan neo-liberal politikalar nedeniyle şiddet olaylarında patlama yaşanmış, adam kaçırmaya ve cinayet gibi şiddet olayları olağan hale gelmiştir. Bu durum, ülkeyi yöneten elit tabakanın güvenlik kaygısını arttırmış, zengin ve yoksullar arasındaki psikolojik uçurumu gittikçe derinleştirmiştir. Ülke elitlerinin bu konuda almış olduğu önlemler yoksullar ile zenginler

arasında gelişen uçurumu göstermesi bakımından ilginçtir. “1997’de Caracas’ta 522 özel güvenlik şirketi ve bu sektörde çalışan 20 bin kişi vardı ki, kentteki polis kuvvetleri sayısının 14 bin olduğu düşünülduğünde Doğu Caracas’ın kendi güvenlik güçlerine sahip yarı- özerk bir bölge haline geldiği açıkça ortaya çıkıyordu” (Akgemci, 2014b: 222). Petrol gelirlerinden aldıkları paylar ile yıllarca Venezuela halkının yoksullaşmasına neden olan Venezuela elitlerinin “yoksullaştırdıkları halktan” korkar hale geldikleri ve kendi yaşam alanlarını güvenli hale getirebilmek için yine neo-liberal bir çözüm ile özel güvenlik şirketlerini kullanmaları Venezuela’nın Hugo Chávez öncesi dönemini anlatması açısından ilginç bir örnektir. Söz konusu elitlerin kendi iktidarı döneminde sokaklarında yürümeye korktukları Venezuela’da, Hugo Chávez iktidarından sonra ülkenin tekrar neo-liberal politikalara geri dönmesi için kafalarını özel güvenli evlerinden çıkararak protesto gösterilerine katılmaları ülke tarihinin en trajik vaka’larından birisi gibi görülmektedir.

Hugo Chávez, muhalefetin tüm baskılarına rağmen kamulaştırma politikalarından geri atmamıştır. IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların uyguladıkları politikaların tersine, ülke kaynaklarını yıllarca göz ardı edilen yoksul halk için kullanmaya başlamış ve gelir dağılımında adaleti sağlamaya çalışmıştır. Dünya Bankası verileri de bu fikri desteklemektedir. Söz konusu verilere göre 1998 yılında nüfusun % 55’i yoksulluk sınırında yaşarken 2009 yılında bu oran %26.4’e kadar düşmüştür. Maduro döneminde krizin kendisini hissettirmeye başladığı yıl olan 2015 yılında ise bu oran %33.1’dir. (Worldbank, 2019) Ayrıca 2008 Dünya Bankası GINI İndeksi verilerine göre (12 Aralık 2016) Venezuela, Latin Amerika kıtasının en düşük oranlı gelir dağılımı eşitsizliğine sahip ülkesi olmuştur (Dinçer, 2017: 40).

Chavez, 2000 yılında başkan olarak seçildikten, 2006 seçimlerine kadar geçen sürede, petrol kaynakları üzerindeki yabancı firmaların etkisini kısıtlamaktan toprak yasasına (2001 yılında çıkarılan toprak yasası ile devlete ait kullanılmayan topraklar

küçük köylülere dağıtılmış ve 5000 hektardan fazla araziye sahip büyük çiftçilere üretimi sürdürme zorunluluğu getirilmiştir) ve konut sorununun çözümüne kadar pek çok konuda yapısal düzenlemeler yapmıştır (Karlı, 2006). 2006 yılına gelindiğinde yapılan düzenlemelerin de yarattığı etki ile yoksul kitleler üzerindeki popülerliği artan Chavez, katılımın %74.6 olduğu 2006 yılındaki başkanlık seçimlerinde %62.8 oy alırken, en yakın rakibi Manuel Rosales %36.9 oy alabilmiştir (Fox, 2006). Bu seçimler ile birlikte, Bolivarcı devrim güven tazelemiştir ve 2007 yılına gelindiğinde 2007-2013 yılları arasında uygulanması kararlaştırılan İlk Sosyalist Plan (Primer Plan Socialista/PPS) uygulamaya konulmuştur. Sosyalizme geçişin ilk aşaması niteliğini taşıyan söz konusu plan kapsamında; iletişim, elektrik ve petrol gibi stratejik öneme sahip sektörlerde kamulaştırmalara hız verilerek uluslararası firmaların bu alanlardaki hakimiyeti sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan toprak reformu yolu ile yoksul köylülere toprak dağıtılmaya devam edilmiş olup “petrol gelirleri “misyon” adı verilen projelerle eğitim, sağlık ve barınma gibi alanlarda yoksul halk kesimlerinin ihtiyacını karşılamak ve yaşam standartlarını yükseltmek için kurulan *barrio* örgütlenmelerine aktarılmıştır” (Akgemci, 2014a).

Hugo Chávez’in, ölümünden yalnızca bir yıl önce, 5 Kasım 2013 tarihinde girdiği son seçim olan 2012 Başkanlık seçimleri %80 ile ülke tarihinin en yüksek katılımı seçimlerinden biridir ve Hugo Chávez bu seçimlerde oyların %54’ini alarak tekrar başkan seçilmiştir. Aynı seçimlerde Demokratik Birlik Koalisyonu (MUD) oyların %45’ünü almıştır (Neuman, 2012). Hugo Chávez, başkanlık seçimlerinden kısa bir süre sonra kansere yakalanmış ve 5 Kasım 2013 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

4.1.5. Nicolás Maduro Ve Emperyalist Müdahale

1992 yılında Hugo Chávez öncülüğünde gerçekleştirilen başarısız darbe girişimi sırasında otobüs şoförü olarak çalışan Nicolás Maduro, aynı zamanda Şoförler Sendikası başkanlığı yapmaktaydı ve o yıllarda Hugo Chávez ile birlikte hareket etmekteydi. 1998 yılında Hugo Chávez'in, seçimleri kazanması ile birlikte Ulusal Meclise seçilen Nicolás Maduro, 2006 yılında Dışişleri Bakanlığı ve 2012 yılı seçimlerinden sonra da Başkan Yardımcılığına getirilmiştir. Hugo Chávez'in ani ölümünün ardından, yeni seçimler düzenlenene kadar Başkanlık görevini sürdürmüştür. Muhalefetin bir an önce seçimlerin yapılarak yeni başkanın seçilmesi konusunda oluşturduğu baskı sonucunda 14 Nisan 2013 tarihinde yapılan seçimlerde, Nicolás Maduro seçimlere solun ortak adayı olarak girerken, karşısında MUD'un adayı Henrique Capriles vardır. Katılım oranının %78.71 olduğu seçimlerde, Nicolás Maduro oyların %50,6'sını alarak başkanlık koltuğuna yeniden otururken, Capriles seçimlerden %1,49 luk bir oy farkı ile mağlup çıkmıştır.

Seçimlerin şaibeli olduğunu iddia eden Capriles, seçim kuruluna itirazda bulunmuş fakat yapılan itiraz da sonucu değiştirmeyince Capriles taraftarları sokak gösterilerine başlamıştır. Gösteriler sırasında çıkan olaylarda 4 kişi hayatını kaybetmiştir. Maduro, sokak gösterileri ve ülke genelinde yaşanan elektrik kesintilerinin arkasında muhalefetin olduğunu söyleyerek muhalefetin darbe hazırlığında olduğunu ve ABD tarafından desteklendiğini iddia etmiştir. Gerçekten de, ABD'nin Venezuela siyaseti üzerindeki müdahaleleri bu seçimler ile birlikte ivme kazanmış, askeri seçenekler bile konuşulur olmuştur (soL, 2017). ABD, seçimlerin hemen ardından, seçimleri tanımadığını belirten bir açıklama yayınlamış ve muhalefetin sokak gösterileri bu açıklama ile paralel bir şekilde gelişmiştir. Hugo Chávez tarafından uygulamaya konulan neo-liberalizm karşıtı politikaların devam ettirileceğini ve petrol gelirlerini uluslararası sermayenin kurallarına göre değil, halkın tercihlerine göre kullanacağını ifade eden Nicolás Maduro için, seçim sonuçları adeta başkanlık koltuğuna oturduğu ilk günden

günümüze kadar gelişen zorlu bir sürecin başlangıcıdır. ABD ve müttefiki sağ kanat siyasi partiler, buldukları her fırsatta destekçilerini sokağa çağırıp bütün ülkeyi politik bir hesaplaşmanın merkezi haline getirmiştir (soL, 2013a).

Diğer taraftan, aynı tarihlerde gıda sektöründe faaliyet gösteren bir dizi fabrikada işçiler işletmelerin kasıtlı olarak kötü yönetildiğini söyleyerek, devlete ait söz konusu işletmelerin işçiler tarafından yönetilmesini talep ediyorlardı. Birçoğu gıda sektöründe faaliyet yürüten bu işletmelerden birisi olan Lacteo And Dağları Süt İşletmesinde çalışan 300 işçinin, 2013 yılının Eylül ayında, kötü yöneticilerin görevden alınarak fabrikanın işçiler tarafından yönetilmesi amacı ile başlattıkları eyleme tarım işçileri de destek vermiştir (soL, 2013b). Pek çoğu Chavista olan işçilerin eylemleri, Maduro'nun seçildikten sonra işinin ne kadar zor olduğunun göstermesi açısından önemlidir. Chavez, hayattayken yalnızca orta sınıfı temsil ettiği düşünülen muhalefet ile mücadele ediyordu. Fakat Maduro, seçildikten sonra parti içinden gelen tepkileri de göğüslemek zorundaydı.

Bu noktada, ABD'nin, Venezuela'nın iç işlerine karışarak hükümeti düşürmeye dönük hamleleri ile ilgili kısa bir parantez açmakta fayda var. Söz konusu müdahalelerin en bilineni 2011 yılında 'Hugo Chávez Şifresi' isimli bir kitap yayınlayan Eva Golinger tarafından ortaya çıkarılmıştır. 11 Nisan 2002 tarihinde, Hugo Chávez'e karşı gerçekleştirilen darbe girişimi sonucu Hugo Chávez cezaevine konulmuş ve halkın yoğun protestoları sonucu tekrar serbest bırakılmak zorunda kalmıştı. Golinger söz konusu kitapta, amacı farklı ülkelerde demokrasinin güçlendirilmesi olarak belirtilen Demokrasi için Ulusal Yardım (NED) Örgütünün rolünü incelemiştir. Buna göre sadece 2004 yılında ABD tarafından NED'in bütçesine 40 Milyon dolar geçirilmiş ve bu bütçenin büyük bir kısmı Venezuela muhalefetine gönderilmiştir. Bu vesileyle "Venezuela'da darbe girişiminde bulunan muhalefete doğrudan maddi destek sağlamıştır" (Dinçer, 2017: 54). Wallerstein'da 11 Nisan 2002 tarihinde Hugo Chávez'e karşı gerçekleştirilen darbe girişiminin arkasında ABD yönetiminin olduğunu belirtmektedir (Wallerstein, 2009a).

Maduro, Chavez'in hayatını kaybetmesinin ardından yapılan ilk başkanlık seçimlerini kazanmış olmakla birlikte, muhalefet sokakları bırakmaya pek niyetli değildi. Aslına bakılırsa, her ne kadar 2013 seçimleri ile birlikte ülkede politik huzursuzluklar artmış olsa da, Maduro için asıl sancılı günler henüz başlamamıştır. Çünkü, 2013-2014 yıllarında 100 Doların üzerinde seyreden ham petrol fiyatlarının 2015 yılında 54 Dolara düşmesi ile birlikte politik çatışmalara ekonomik belirsizlikler de eklenmiştir. Ülkenin petrol fiyatlarına bağımlı ekonomisi nedeniyle, petrol fiyatlarının birkaç yıl içerisinde yarı yarıya düşmesi, ülke ekonomisini çok kötü etkilemiş ve muhalefetin bu durumu fırsat olarak değerlendirmesi sonucu Venezuela sokakları bir kez daha sokak çatışmalarına sahne olmuştur. Tüm bu gelişmelerin ortasında dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın Venezuela'nın ABD için "ulusal güvenlik tehdidi" olduğunu açıklaması (soL, 2015b), Maduro için daha da karamsar bir tablo ortaya çıkarmıştır. Yani, Chavistalar devrimi; siyasi, ekonomik ve jeopolitik alanlarda savunmaya çekilmiş görülmekteydi. Bu koşullar altında Ulusal parlamento seçimlerine giden Maduro, 6 Aralık 2015 tarihinde yapılan ve % 74.25'lik katılım sağlanan seçimlerde parlamentoya 55 milletvekili sokarken, muhalifler 112 milletvekili sokmuştur. Muhaliflerin ulusal parlamentoda ezici bir şekilde çoğunluğu ele geçirmesi, Bolivarcı devrimin ilk büyük yenilgisiydi ve bu tarihten sonra muhalefet sadece sokak gösterileri yolu ile değil, parlamento yolu ile de hükümetin kilitlenerek görevi bırakması konusunda baskı oluşturacaktı. Ekonomik krizin etkilerinin tüm ülkede derinden hissedildiği, enflasyonun üç haneli rakamlara ulaştığı, karaborsanın sıradanlaştığı ve kıtlık nedeniyle halkın temel ihtiyaç maddelerine ulaşmakta zorlandığı koşullarda, Maduro tarafından 23 Ocak 2016 tarihinde parlamentoya sunulan "acil ekonomik önlemler paketi" muhalefetin çoğunlukta olduğu parlamentodan geçirilememesi bu durumun örneklerindedir.

Maduro, yaşadığı ilk yenilginin ardından, Chavez'in yaptığına benzer bir şekilde Ulusal Kurucu Meclis oluşturmak suretiyle, anayasada bir takım değişiklikler yaparak

parlamentoda yaşanmakta olan tikanıklıkları aşmak istemiştir. Bu amaç ile 545 kişiden oluşacak olan Kurucu meclis için, 31 Temmuz 2017 tarihinde tekrar referanduma gidilmiştir. Muhalefetin büyük kısmının boykot çağrısı yaptığı seçimlerde, Maduro 8 milyondan fazla oy almıştır fakat seçime katılım %41,5 de kalmıştır (Venezuelanalysis, 2017b). Ülkedeki politik istikrar azaldıkça seçimlere katılım oranının azalması, muhalefetin boykot çağrısının etkili olmasından ziyade, halk kitlelerinin siyasete katılım mekanizmaları tarafından kapsanamadığı ya da bu yolla bir değişime olan inançlarının tükendiği şeklinde yorumlanabilir. Buna rağmen alınan 8 milyon oy Maduro'nun o ana kadar aldığı en yüksek oy oranıdır. 2006 yılındaki seçimlerde Chavez'in aldığı oyun 8 milyon civarında olduğu düşünülürse (Chavez'in aldığı en yüksek oy oranıdır) bütün ekonomik ve siyasi baskılara rağmen Maduro'nun arkasında ciddi bir halk desteği olduğu gerçeği açığa çıkmaktadır. Tabi ki tüm bunlara rağmen, ABD, seçimlerin hemen ardından yaptığı açıklama ile seçimlerin gayri meşru olduğunu ileri sürmüş ve hemen ardından muhalefet tekrar sokaklara dökülmüştür.

Maduro'nun 2. Başkanlık dönemi, 20 Mayıs 2018 tarihinde yapılan seçimlerde kullanılan oyların %67,8'ini alması ile birlikte başlamıştır. Seçimlerde, muhalefet kanadından Henri Falcón¹⁵ %21,2 oy alırken, Javier Bertucci % 10,8 lik bir oranla üçüncü olmuştur. Maduro, seçim sonuçlarına göre 5,8 Milyon civarında oy almasına rağmen seçime katılımın %46,1 civarlarında kalması seçimi boykot çağrısı yapan bazı muhalefet grupları tarafından şiddetle eleştirilmiştir (Rodriguez, 2018). Muhalefet bir kez daha seçimlerin şaibeli olduğunu belirterek sokak gösterilerine yönelmiştir. Diğer taraftan, ABD'nin politik ağırlığının bulunduğu Lima grubu (14 Latin Amerika ülkesinden oluşmaktadır), Kanada, İspanya ve ABD seçim sonuçlarını tanımadıklarını açıklamışlardır (Phillips, 2018). Söz konusu açıklamalardan birkaç gün sonra, başkent Caracas'taki konuşması sırasında, Nicolas Maduro'ya yönelik bomba yüklü bir drone ile

---

¹⁵ Eski bir Chavista olup 2010 yılında partiden ayrılarak muhalefet kanadına geçmiştir.

saldırı düzenlenmiştir. 7 askerin yaralandığı saldırı sonucunda Maduro yara almadan kurtulmuş ve saldırıyı planlayanların ve finanse edenlerin Florida eyaletinde yaşadıklarını duyurmuştur.

Ülkede yaşanan politik ve ekonomik kriz, 2019 yılının ilk günlerinde yeni bir aşamaya geçmiştir. Mayıs 2018 tarihinde yapılan seçimlerde %67 oy alarak ikinci kez başkan olarak seçilen Maduro, ikinci altı yıllık başkanlık dönemine başlayabilmesi için 10 Ocak 2019 tarihinde yemin etmesi gerekmektedir. Fakat, Amerika kıtasında bulunan 14 ülkenin dahil olduğu Lima Grubu ve Venezuela Ulusal Meclisi, 07 Ocak 2019 tarihinde bir açıklama yayınlayarak, Maduro'ya göreve başlamama çağrısı yapmışlardır. Söz konusu çağrıya Venezuela Dışişleri Bakanı Jorge Arreaza "10 Ocak'ta Maduro, Cumhuriyetin Başkanı olarak meşru ve anayasal görevine başlayacaktır" diyerek karşılık vermiştir. Maduro'nun yemin ederek görevine başlamasının ardından Venezuela Ulusal Meclis Başkanı Juan Guaido, 12 Ocak tarihinde, Maduro'nun "devrilmesi ve geçici bir hükümet kurulması için" ordudan destek istemiştir. Bu açıklamanın hemen ardından, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton yaptığı açıklamada "Donald Trump yönetimi, Venezuela Ulusal Meclisinin hükümetin meşru bir parçası olduğunu destekliyor, Guaido'nun Madero'yu, iktidarı zorla ele geçiren gaspçı olarak nitelendirmesi de cesaretli bir karardır" diyerek, Guaido'ya desteklerini belirtmiştir. Guaido, 23 Ocak 2019 tarihinde, ülkenin başkenti Caracas'taki hükümet karşıtı gösterilerde destekçilerine yaptığı konuşmada, "Yönetimin gasp edilmesine son vermek, geçici hükümeti kurmak ve özgür seçimler düzenlemek için resmi olarak Venezuela'dan sorumlu devlet başkanlığı görevini üstlenmeye yemin ediyorum" diyerek, kendisini "geçici devlet başkanı" ilan etmiştir (BBC, 2019). ABD Başkanı Donald Trump'ın ardından, Kanada hükümeti de bir açıklama yayınlayarak Juan Guaido'yu ülkenin "geçici devlet başkanı" olarak tanımaya hazırlandığı belirtmiştir. Bu açıklamaların ardından, Paraguay Devlet Başkanı Mario Abdo Benitez ve Brezilya'da Bolsonaro hükümeti de

Guaido'yu ülkenin "geçici devlet başkanı" olarak tanıyacağını duyurmuştur. Daha sonra; Ekvador, Arjantin, Şili, Peru, Guatemala, Kolombiya ve Kosta Rika da Guaido'yu geçici devlet başkanı olarak tanıyan ülkeler arasına katılmıştır. 26 Ocak 2019 tarihinde, ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine Venezuela'da kendini geçici devlet başkanı ilan eden Ulusal Meclis Başkanı Juan Guaido'yu tanıma ve demokratik geçiş sürecine destek verme çağrısında bulunmuştur. Ardından; Fransa, İngiltere, Almanya ve İspanya'da Venezuela Devlet Başkanı Maduro'nun 8 gün içinde seçime gitme kararını duyurmadığı durumda ABD destekli muhalefet lideri Juan Guaido'nu devlet başkanı olarak tanıyacaklarını belirtmişlerdir (soL, 2019b).

Diğer taraftan; Rusya, Çin, Türkiye, Küba, Bolivya ve Nikaragua tüm bu gelişmeler boyunca Maduro'ya desteklerini sürdürmüşlerdir. Rusya ile Venezuela arasında Chavez'in iktidara geldiği andan günümüze kadar; ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda pek çok ortak çalışma yapılmıştır ve Rusya aynı zamanda Venezuela'nın en büyük kreditorlerinden birisi konumundadır. Rusya'nın politik hamleleri, iki ülke arasında son yıllarda geliştirilen ekonomik, askeri ve siyasi bağların yanı sıra, dünya-sistem içerisinde hegemonik gücünü kaybeden ABD'nin karşısında jeopolitik güç elde etme amacı da taşımaktadır. Wallerstein'a atıf ile söyleyecek olursak, modern dünya-sistem içerisindeki gücünü kaybeden ABD, kıta'da politik ağırlığını kaybettikçe, söz konusu boşluk diğer jeo-politik güçler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan Çin, Venezuela hükümetinin en fazla borçlu olduğu ülke konumundadır ve Çinli firmalarının Venezuela da petrol ve inşaat sektöründe milyarlarca dolarlık yatırımları bulunmaktadır. Türkiye ise, Maduro'nun seçim ile geldiğini ve sandıktan çıkan mesaja saygı duyulması gerektiğini belirterek Venezuela hükümetinin arkasında durduğu mesajını vermiştir. Bununla birlikte son yıllarda Venezuela ile Türkiye arasında

işlenmemiş altın ticareti başta olmak üzere pek çok alanda ticari anlaşma yapılmıştır (BBC, 2019b).

Son olarak ABD Başkanı Donald Trump, 03 Şubat 2019 tarihinde yaptığı bir açıklamada, Venezuela'ya asker göndermenin bir seçenek olduğunu belirtmiştir (Bloomberg, 2019). Bu açıklamaya karşılık Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergey Ryabkov böyle bir müdahalenin yıkıcı sonuçları olacağını belirterek söz konusu müdahalenin Venezuela dışındaki ülkelere de sıçrayacağını belirtmiştir. 27 Şubat 2019 tarihinde ise Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi ortak basın toplantısı düzenleyerek, Venezüela'da yaşanan gelişmelerin bu ülkenin iç meselesi olduğunu ve askeri güç tehdidine ve kullanımına karşı çıktıklarını belirtmişlerdir. ABD tarafından askeri seçeneğinde dillendirilmesinin ardından Rusya, 25 Mart 2019 tarihinde Venezuela'ya asker ve teçhizat taşıyan 2 Uçak göndermiştir (BBC Türkçe, 2019).

Venezuela ekonomisinin temel dinamikleri anlaşılmadan, ülkenin siyasi tarihi ile ilgili yapılan açıklamalar eksik kalacaktır. Bu amaçla bir sonraki bölümde, Venezuela ekonomisinin temel bir takım özelliklerine değinilecektir.

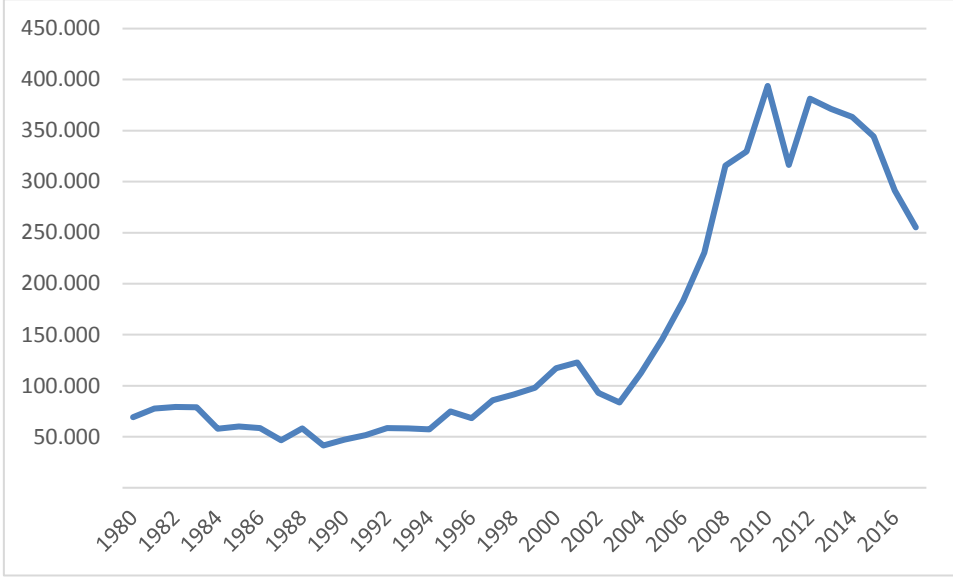
4.2. Venezuela Ekonomisi

Bu bölümde, ülke ekonomisine ilişkin temel ekonomik göstergelere odaklanılacaktır. Bu amaç ile ilk etapta Venezuela'nın GSYİH'nin 1980-2017 yılları arasındaki seyri analiz edildikten sonra GSYİH dünya petrol fiyatları ile ilişkilendirilerek tarihsel bağlam içerisinde ele alınacak ve petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkileri incelenecektir. Venezuela ekonomisinin motor gücü olan petrolün ülke ekonomisindeki yeri tartışıldıktan sonra dünya petrol fiyatlarının yıllar itibari ile aldığı görünümün ülke ekonomisindeki etkiler üzerinde durulacaktır. Son olarak Venezuela ihracat ve ithalatına odaklanılacak ve Chavez'in ticaret partnerlerini çeşitlendirme girişimlerinin sonuçlarına odaklanılacaktır.

4.2.1. Kamu Maliyesi

Venezuela GSYİH'sı, petrol zengini bir ülke olmasının da etkisi ile, büyük oranda petrol ihracatına bağımlıdır. Bununla birlikte, 2000'li yıllara gelene kadar ülke GSYİH'sı 100 Milyar dolar seviyelerine ulaşamamıştır. Grafik-1'den de görülebileceği gibi, Chavez'in başkanlık koltuğuna oturmuş olduğu 1999 yılının başlarına kadar, Venezuela GSYİH'sı 50 Milyar ile 100 Milyar aralığında dalgalanmaktadır. 2000 yılından 2002 yılına kadar yukarı yönlü hafif bir ivme alan GSYİH, 2002 yılı sonunda petrol sektöründe gerçekleştirilen grevin de etkisi ve politik istikrarsızlığın da etkisi ile, 2003 yılında düşüş yaşamıştır. 2003 yılından itibaren 2008 yılına kadar hızlı bir şekilde artan GSYİH, 2008 krizinin de etkisi ile daha yavaş bir büyüme sergilemiştir.

Grafik 1 Venezuela GSYİH 1980-2017 (000.000\$)

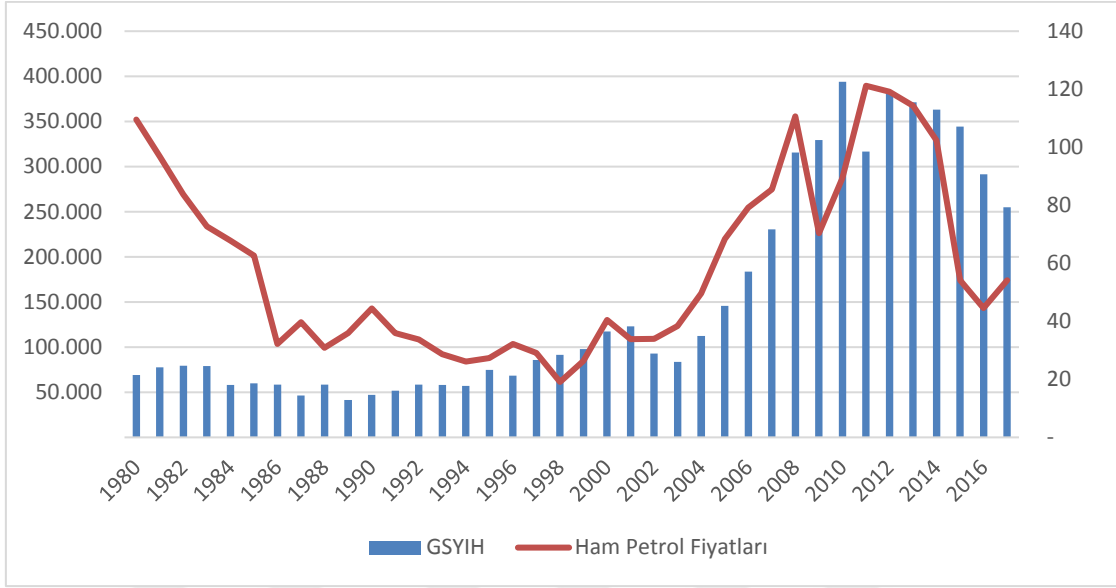
Kaynak: United Nation <http://data.un.org/>

ABD Merkezli ekonomik krizin etkileri neoliberal politikalar uygulayan ülkeler üzerinde olumsuz etkiler yaratırken, Chavez, krizin merkezden çevreye yayılacağını anlaşılmaması ile birlikte, 2008'in sonlarında Çin'e yaptığı ziyaret ile ticaret partnerlerini genişletme uğraşına girmiş ve Çin ile 12 Milyar Dolarlık anlaşma imzalamıştır.¹⁶ Söz konusu temaların etkisi 2009-2010 yılları arasında ivmelenen GSYİH verilerinden gözlemlemek mümkündür. Tüm bunlara rağmen, ABD'nin hala en büyük petrol ithalatçısı olmasının da etkisi ile, 2010-2011 yılları arasında sert bir düşüş yaşanmıştır. 2011 yılı, ABD-Venezuela arasında gerçekleştirilen ticaret açısından çok kritik bir tarihtir. Bu tarihten itibaren ABD'ye yapılan ihracat miktarı kademeli olarak düşürülmüştür.¹⁷ Diğer taraftan, 2010 yılında; Chavez, aralarında özellikle Rusya ve Çin'in de bulunduğu bir dizi ülke ile ticari anlaşmalar yapmıştır. Söz konusu anlaşmalar 2011 yılında etkilerini göstermiş olsa da 2012 yılından itibaren kademeli olarak azalmıştır.

¹⁶ Bu konu "ABD Ambargolarını Delme Girişimleri" alt başlığında detaylı olarak incelenmiştir.

¹⁷ "İhracat-İthalat" alt başlığında detaylı olarak incelenmiştir.

Grafik 2 Ham Petrol Fiyatları ile Venezuela GSYIH Karşılaştırması (000.000 \$)

Kaynak: United Nation <http://data.un.org/>

Diğer taraftan, petrol, Venezuela ekonomisinin motor gücü niteliğinde olduğu için, petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar da GSYIH'yi etkilemektedir. Grafik-2'de, 1980-2017 yılları GSYIH ile ham petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar bir arada verilmiştir. 1978 yılında yaşanan petrol krizinin de etkisi ile OPEC üyelerinin petrol üretimine kota koyması sonucu artan petrol fiyatları 80'li yıllardan itibaren azalmaya başlamıştır. Chavez'in, 2000 yılında Caracas'ta düzenlenen OPEC toplantısında, petrol üretim kotalarına bağlı kalınması gerektiği konusundaki baskısının sonuç vermesi ile birlikte, 2008 yılına kadar petrol fiyatları artış göstermiştir. Grafikte dikkat çeken diğer bir husus ise, 1980'li yıllarda petrol fiyatları 100 Dolar civarında seyrederken ülkenin GSYIH'nin 50 milyar dolar civarlarında seyretmesidir. Bu durum Venezuela ekonomisinin başat kurumlarından birisi olan PDVSA'nın, o tarihlerdeki yapısı ile ilgilidir. Bu sebeple kısa bir parantez açarak PDVSA'nın yapısının açıklanmasında fayda bulunmaktadır.

1 Ocak 1976'da, dönemin Venezuela Başkanı Carlos Andres Perez, petrol endüstrisini planlamak, koordine etmek ve denetlemek amacıyla, Petroleos de Venezuela S.A. (PDVSA)'yı kurmuştur. Her ne kadar PDVSA'nın kuruluş gerekçesi Venezuela petrolünün millileştirilmesi olarak lanse edilse de, ilerleyen zamanlarda durumun biraz daha farklı olduğu anlaşılmıştır. Örneğin, PDVSA kurulmadan önce Venezuela'da imtiyaz sahibi olan Shell'in başındaki kişi PDVSA kurulduktan sonra şirket iştiraki olan Maraven firmasının da başkanıydı. Sonuç olarak PDVSA millileştirilmişti fakat Venezuela burjuvazisi, bir şekilde şirketin yönetiminde söz sahibi olmaya devam ediyordu. Bu durum şirket gelirlerinin dağılımına bakılarak rahatlıkla görülebilir. 1976-1992 yılları arasında şirket gelirlerinin %29'u şirket maliyetlerine ayrılırken %71'i merkezi hükümete gelir olarak kaydedilirken, 1992-2000 tarihleri arasında PDVSA gelirlerinin %64'ü PDVSA maliyetlerine giderken %36'sı hükümet kasasına girmektedir (Wilpert, 2003). Bu durum Venezuela açısından karlı olmadığı gibi işletmecilik açısından verimli de değildir. PDVSA içerisinde kümelenen bürokratik elitler, gelirin hükümet tarafından kullanılmasına karşı açıkça direnç göstermekteydi. Özellikle 80'li yıllarla birlikte neo-liberal politikaların uygulanmaya başlanması, PDVSA'nın yurtdışı iştiraklerinin çeşitlenmesine ve ülke kaynaklarının serbest pazara açılmasına neden olmuş ve PDVSA içerisindeki bürokratlar bu durumda en karlı çıkan taraf olmuştur. Chavez'in başkan seçildikten sonra PDVSA yöneticilerini değiştirmek istemesine grev ve lokavtlar ile karşılık verilmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Grafikten de açık bir şekilde görülebileceği gibi, grev ve lokavtların etkisinin ortadan kaldırıldığı 2003 yılından sonra petrol fiyatlarının da etkisi ile GSYİH da artmaya başlamış ve petrol fiyatları ile GSYİH artışı arasında doğrusal bir ilişki oluşmuştur. 2008 yılından sonra ise, petrol fiyatlarında yaşanan aşağı yönlü harekete rağmen, GSYİH'daki artış 2010 yılına kadar devam etmiştir. Bu durum, Chavez'in, "Hollanda Hastalığı" olarak adlandırılan durumun etkilerini kırmak için ortaya koyduğu politikalarla ilgilidir. Bilindiği gibi "Hollanda

Hastalığı” zengin doğal kaynaklar keşfedilen bir ülkenin sanayisinin giderek zayıflamasına neden olmaktadır (Mercan ve Göçer, 2014: 253). Chavez’in, üretim faktörlerini petrol dışındaki alanlara kaydırma çabası, ülke ekonomisinin petrol fiyatlarına karşı kırılganlığını azaltmış gibi görülmektedir. 2013-2017 yılları arasındaki petrol fiyatları ile GSYİH arasındaki ilişkiye bakıldığında, bu durum daha açık bir şekilde görülmektedir. Grafikten anlaşılacağı gibi, 2013 yılından itibaren petrol fiyatları ile birlikte GSYİH’da azalmakla birlikte, oransal olarak GSYİH’nın daha az azaldığı görülmektedir.

Her ne kadar Chavistalar ticaret partnerlerini çeşitlendirerek ve ülkedeki üretim faktörlerini petrol dışı sektörlere kaydırarak petrol fiyatlarında yaşanan oynaklığa karşı önlemler almaya çalışsalar da, ABD tarafından uygulanan ambargoların ve muhalefet tarafından siyasetin ve sokağın tansiyonunun sürekli yükseltilmesinin de etkisi ile enflasyonun tırmanmasına engel olamamışlardır. 2012 yılından itibaren düşen petrol fiyatlarının da tabloya eklenmesi ile birlikte, Venezuela ekonomisi, etkileri uzunca bir sürece yayılan ekonomik kriz girdabına girmiştir. Dünya Bankası verilerine göre, 1989 yılında ve 1996 yılında %80 ve %100 civarında enflasyon yaşanmakla birlikte 96’den itibaren kontrol altına alınan enflasyon, 2012 yılından itibaren kontrolsüz bir şekilde artarak 2015 yılında %250 bandına dayanmıştır (Worldbank 2019).

4.2.2. Petrol Rezervleri/Üretimi

Aşağıda yer alan Tablo-3’de, bölgeler bazında toplam kanıtlanmış petrol rezervlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablodan da anlaşılacağı gibi, dünya petrol rezervlerinin %47,6’lık kısmı Ortadoğu’da bulunmaktadır. Ortadoğu ülkelerini %19,5 ile Latin Amerika ve %13,3 ile Kuzey Amerika (ABD-Kanada) takip etmektedir. Her ne kadar Latin Amerika rezervleri %19,5 olarak görülüyor olsa da bu oranın %17,9’luk kısmı Venezuela’ya aittir. Ülkenin dünya petrol rezervleri bakımından birinci sırada

olması, ABD'nin Venezuela'ya olan ilgisinin arkasında yatan neden gibi görülmektedir. ABD, her ne kadar, Ortadoğu'da geliştirdiği müttefik ilişkileri yardımı ile bölgeden petrol ihracı yapabiliyor olsa da, Venezuela'dan ihraç edilecek petrol yalnızca taşımacılık maliyetleri göz önünde bulundurulduğunda dahi çok daha karlı görülmektedir.

Tablo 3 Toplam Kanıtlanmış Petrol Rezervi (Dünya) 2017

Bölge	Milyar Varil	Oran
Kuzey Amerika	226,1	13,3%
Güney ve Merkez Amerika	330,1	19,5%
Avrupa	13,4	0,8%
Bağımsız Devletler Topluluğu	144,9	8,5%
Orta Doğu	807,7	47,6%
Afrika	126,5	7,5%
Asya Pasifik	48,0	2,8%
Dünya	1696,6	100,0%
Venezuela	303,2	17,9%

[Kaynak: http://www.bp.com/statisticalreview](http://www.bp.com/statisticalreview)

Diğer taraftan, Tablo-4'de, bölgeler bazında toplam petrol üretimine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablo-3 ile ilişkilendirerek değerlendirecek olursak; Kuzey Amerika, petrol rezervleri bakımından %13,3'lük bir paya sahipken günlük bazda toplam dünya üretiminin %21,7'sini gerçekleştirmektedir. Bu durum, ileri teknolojik alt yapıya sahip olmak ile günlük petrol üretimi arasında doğrusal bir ilişki olduğu göz önünde bulundurulduğunda, anlaşılır olmaktadır. Diğer taraftan, Venezuela ve Ortadoğu ülkeleri için tersi bir durum söz konusudur. Örneğin Venezuela dünya petrol rezervlerinin %17,9'una sahipken 2017 verilerine göre günlük petrol üretiminin %2,3'ünü gerçekleştirmektedir.

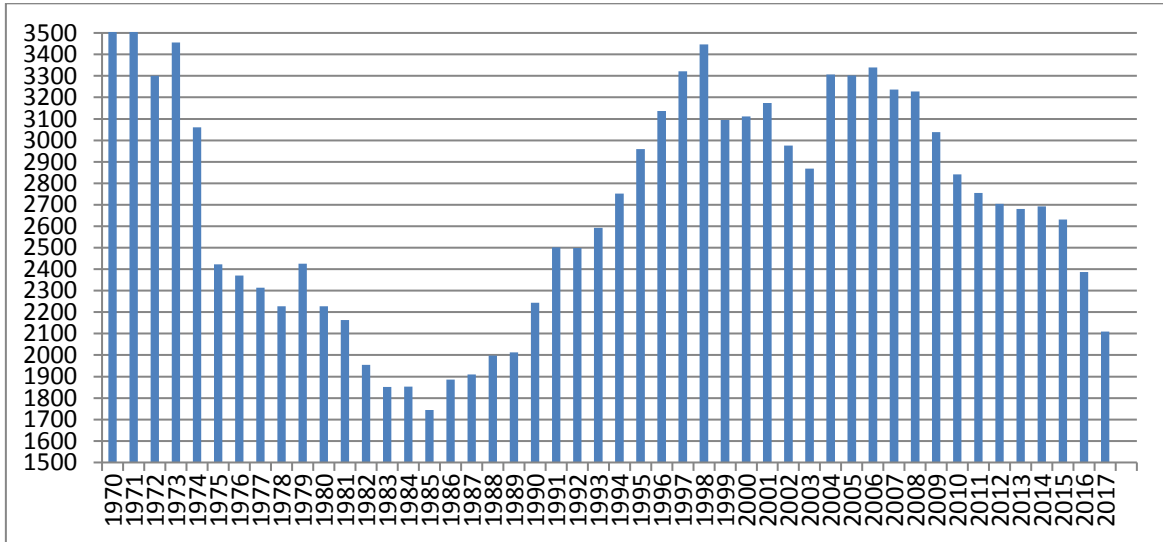
Tablo 4 Toplam Petrol Üretimi (Dünya) 2017

Bölge	Milyar Varil	Oran
Kuzey Amerika	20112	21,7%
Güney ve Merkez Amerika	7182	7,8%
Avrupa	3519	3,8%
Bağımsız Devletler Topluluğu	14288	15,4%
Orta Doğu	31597	34,1%
Afrika	8072	8,7%
Asya Pasifik	7879	8,5%
Dünya	92648,6	100,0%
Venezuela	2110	2,3%

Kaynak: <http://www.bp.com/statisticalreview>

2014 yılından 2017 yılına kadar bir taraftan petrol fiyatlarının düşmesi (Grafik-2) diğer taraftan ülkede yaşanan yüksek enflasyon ve sosyal karışıklıklar göz önünde bulundurulduğunda, Venezuela'nın, petrol rezervi ile günlük üretim miktarı arasındaki ilişki daha kolay anlaşılabilir. Bu durumu daha iyi analiz edebilmek için Venezuela'nın yıllar itibariyle günlük üretim miktarlarına bakabiliriz.

Grafik 3 Venezuela Varil Cinsinden Günlük Petrol Üretim Miktarı (.000 Varil)

Kaynak : <http://www.bp.com/statisticalreview>

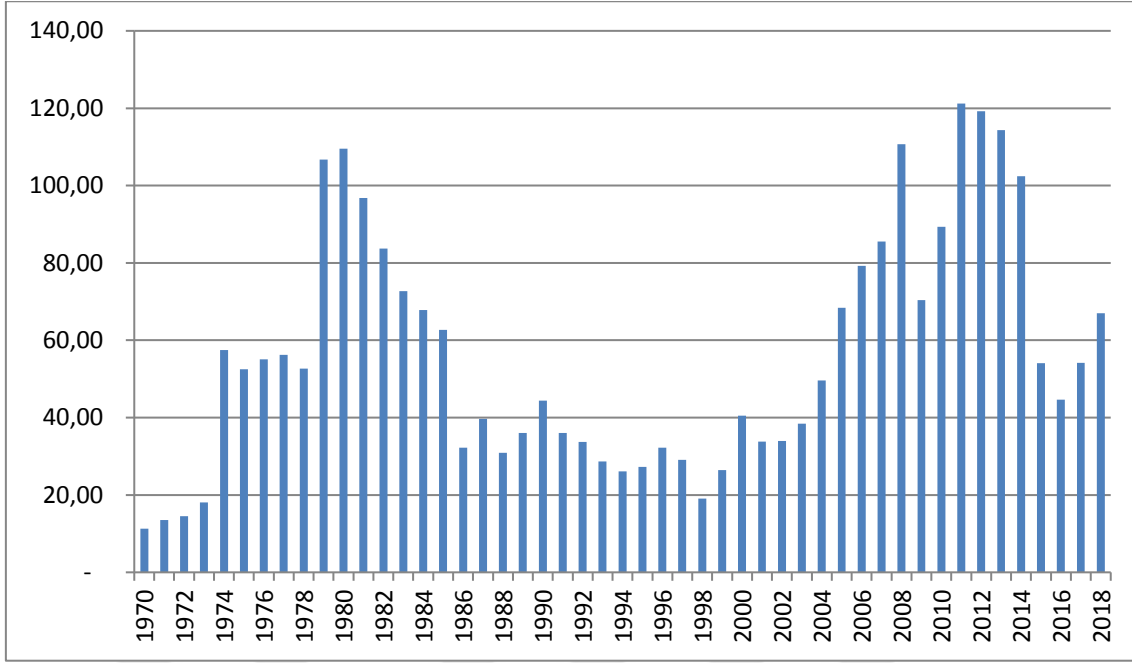
Grafik-3'de Yıllar itibariyle Venezuela'da günlük petrol üretim miktarı görülmektedir. Grafikten de anlaşılacağı gibi Venezuela petrol üretimi 1970'li yıllarda 3,5 milyon varil iken, 1985 yılına kadar düşme eğilimine girmiştir. 1970'li yıllardaki petrol fiyatları(Grafik-2) ile petrol üretimi bir arada değerlendirildiğinde, aşırı üretimin nedenleri anlaşılabilir. 1970'li yılların başı İsrail-Arap savaşlarının da etkisi ile Avrupa'nın ve ABD'nin Ortadoğu'dan petrol temin etmek konusunda sıkıntılar yaşadığı yıllara denk gelmektedir. Batılı ülkeler, Arap ülkelerinin petrol ihracatını kismelerinden dolayı oluşan petrol arzındaki daralmayı aşmak için ABD'nin arka bahçesi konumundaki Latin Amerika'ya -özel olarak da Venezuela'ya yönelmiştir.

Venezuela petrol üretimi, 1985 yılından Hugo Chávez'in iktidara geldiği 1999 yılına kadar tekrar artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar göz önünde bulundurulduğunda söz konusu artışın nedenleri de anlaşılabilir. Neo-liberal politikalar, devletin ekonomi alanında çekilmesi ve yerini yerli ve yabancı sermayenin alması şeklinde özetlenebilir. Venezuela'da da benzer bir uygulamaya gidilmiş ve bahsi geçen yıllarda petrol üretiminde uluslararası sermayenin etkinliği artmıştır.

Grafikte açıkça görüldüğü üzere Hugo Chávez'in iktidara gelmesinden iki yıl sonrasına denk gelen 2002-2003 yıllarında, petrol üretiminde düşüş yaşanmıştır. Üretimdeki bu düşmeye aynı yıllarda Hugo Chávez'in neoliberalizm karşıtı politikalarına tepki olarak muhalefetin PDVsA'da örgütlediği grev neden olmuştur.

Diğer taraftan temel ihraç maddesi petrol olan Venezuela, 2008-2010 yılları arasında neredeyse bütün ülkelerde hissedilen krizden de nasibini almış ve daralan dünya piyasasından dolayı petrol üretiminde düşüş yaşanmıştır. Grafikte gözlenen 2014 yılından günümüze kadar gerçekleşen düşme ise büyük oranda ABD yaptırımlarının da etkisi ile ülkede yaşanan politik kriz neden olmuştur.

Grafik 4 Ham Petrol Fiyatları (\$)

[Kaynak : http://www.bp.com/statisticalreview](http://www.bp.com/statisticalreview)

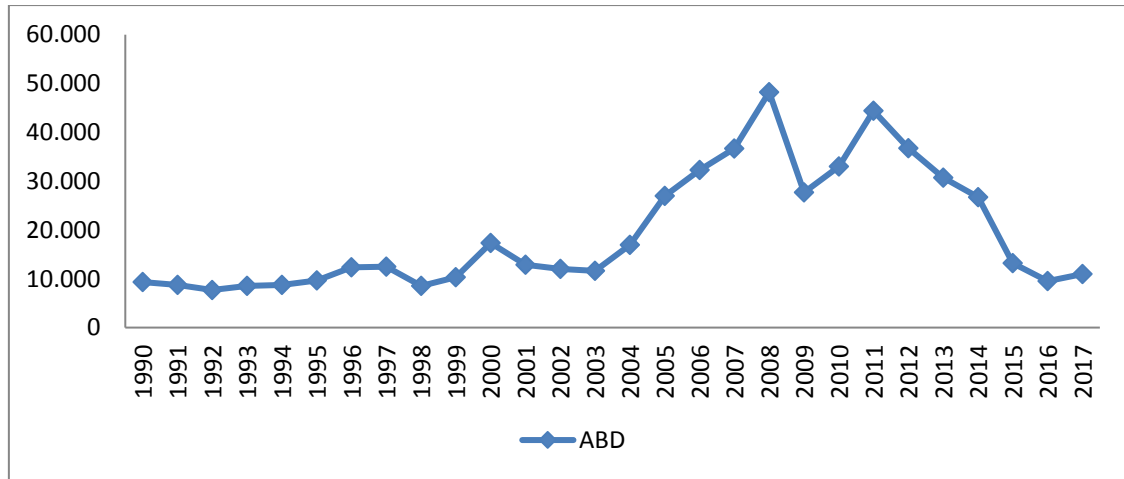
Grafik-4’de yıllar itibariyle, ham petrol fiyatları yer almaktadır. Petrol fiyatlarının dalgalanmasının arkasında yatan iki temel motivasyon bulunmaktadır. Birincisi; petrol üreten ülkelerin petrol arzını arttırıp/azaltmalarından kaynaklanan arz yönlü dalgalanmalar, ikincisi; uluslararası ekonomik genişleme ve daralma dönemlerinde oluşan talebin azalması ya da artmasından kaynaklanan talep yönlü dalgalanmalardır. Grafikte de görüldüğü gibi, ilk büyük fiyat artışı 1973 yılında yaşanmıştır. Avrupa ülkelerinin Arap-İsrail savaşı sırasında İsrail’in yanında yer almalarına tepki olarak petrol üreten Arap ülkelerinin petrolü silah olarak kullanmaları sonucu, 1974 yılında ham petrol fiyatları %300’e yakın bir artış göstermiştir. Benzer bir şekilde, 1978-1980 yılları arasında İran’da yaşanan iç karışıklıklar ve Şah’ın devrilmesi de petrol arzının azalması nedeniyle ham petrol fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Yine, 2008-2010 yılları arasında ABD’de başlayan ve kısa sürede neredeyse bütün ülkelerde etkisi görülen ekonomik krizin etkileri de grafikte görülmektedir. Diğer taraftan, 2014 yılı petrol fiyatlarının tekrar düşme eğilimine girdiği yıldır. Grafik-4’den de açık bir şekilde görüldüğü gibi, 2014 yılından 2016 yılına kadar petrol fiyatları düşmüştür. İlerleyen

bölümlerde detaylı olarak incelenecek olan ABD yaptırımlarının başlangıç tarihinin de 2014 yılına denk gelmesi tesadüf değildir. Azalan petrol fiyatlarından dolayı ekonomik sıkıntılar yaşayan Venezuela hükümeti bir yandan da ABD'nin uyguladığı siyasi ve ekonomik yaptırımlar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.

4.2.3. İhracat/İthalat

Petrol, Venezuela hükümetlerinin temel ihraç mallarının en önemli kalemi olagelmıştır. Petrol sektöründe 2002 yılında başlayan grevin 2003 yılında sonlanmasının ardından geçen 3 yıl boyunca, Hugo Chávez, bir taraftan iktidarını sağlamlaştırmaya çalışırken diğer taraftan ABD dışındaki ülkelere yapılan ihracatı arttırabilmek için yoğun bir çaba içerisine girmiştir. Chavez, kendisinden önceki iktidarlar tarafından yapılan anlaşmalar nedeniyle ülke ihracatının neredeyse tamamı ABD ile yapılmaktaydı ve neo-liberal politikalara direnebilmesi için ihracat yapılan ülkeleri çeşitlendirmesi gerektiğinin farkındaydı.

Grafik 5 Yıllar İtibariyle ABD ile yapılan ihracat miktarı (.000 \$)

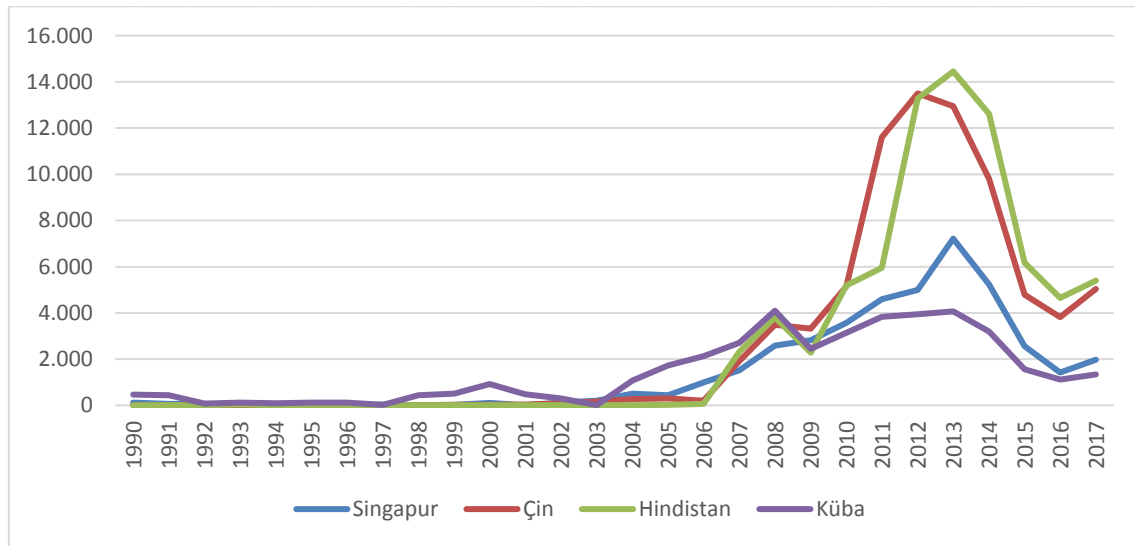

Kaynak : <http://data.imf.org/regular.aspx?key=61545849>

Yukarıda yer alan Grafik-5’de, Venezuela hükümetinin yıllar itibariyle ABD ile yaptığı ihracat miktarı görülmektedir. Grafikten de görülebildiği gibi, PDVsA’da yaşanan grevin 2003 yılında sona ermesi ile birlikte o dönem için en büyük ihracat

partneri olan ABD'ye yapılan ihracat miktarı da artmaya başlamıştır. Söz konusu artış 2008 yılına kadar devam etmiş ve 2008 yılından itibaren düşme eğilimine girmiştir. ABD'ye yapılan ihracatın 2008 yılından itibaren düşmeye başlamasının iki nedeni vardır. Birinci neden; 2008 yılında, ABD'de başlayan ve kısa sürede küresel çapta etkisi görülmeye başlayan krizdir. Yaşanan krizin etkisi ile birlikte ABD'ye yapılan ihracat miktarı ciddi oranda düşmüştür. İkinci neden ise, Venezuela hükümetinin petrol politikası konusunda uygulamaya çalıştığı radikal dönüşüme ilişkindir. Neo-liberal politikalara karşı net bir tutum almaya çalışan Venezuela hükümeti, ihracat partnerlerini çeşitlendirme yoluna giderek, ABD dışında petrol ihracatı yapacağı ülke arayışına gitmiştir. Yapılan politika değişikliği kısa sürede sonuçlarını vermeye başlamış ve petrol ihraç edilen ülkelerin sayısı kısa sürede artış göstermiştir. Grafikten de açık bir şekilde anlaşılabilceği gibi, özellikle 2011 yılından itibaren, ABD ile yapılan ihracat miktarı ciddi oranda gerilemiştir.

Grafik 6 Yıllar İtibariyle En Fazla İhracat Yapılan ABD Dışındaki 4 Ülkenin İhracat Miktarı (.000 \$)

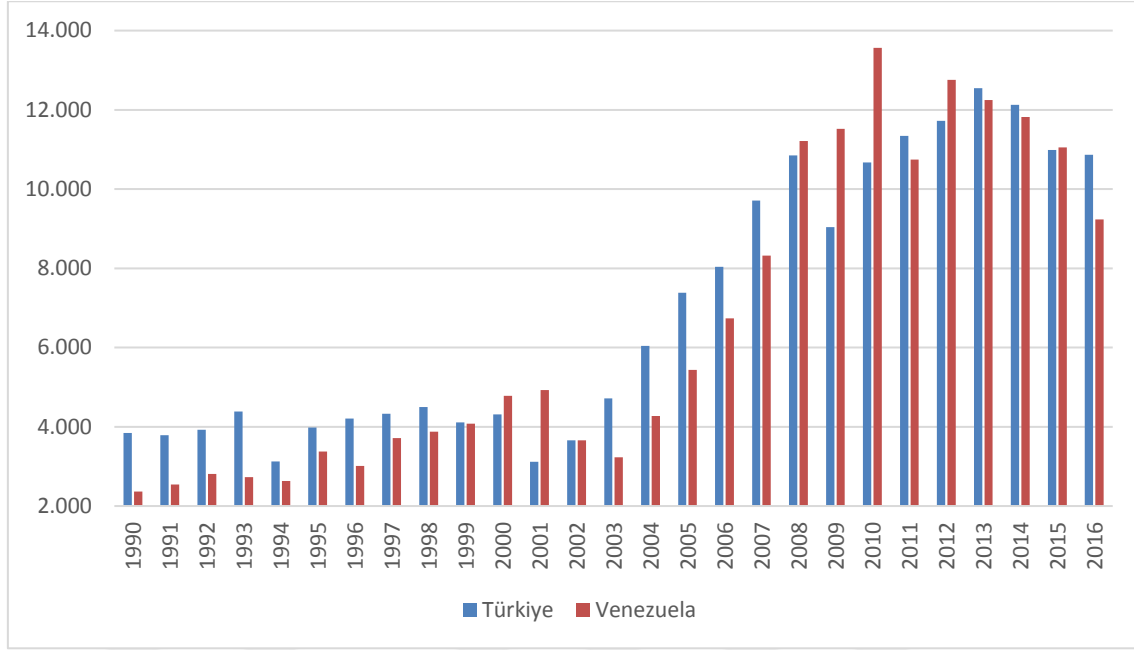

[Kaynak: http://data.imf.org/regular.aspx?key=61545849](http://data.imf.org/regular.aspx?key=61545849)

Venezuela hükümeti ABD'ye yapılan ihracat miktarını sınırlamaya çalışırken ABD dışında petrol ihraç yapabileceği ülke arayışına girmiştir. Grafik-6'de Venezuela hükümetinin ABD'den sonra en fazla petrol ihraç ettiği 4 ülkeye ilişkin bilgiler yer

almaktadır. 1990 yılından 2016 yılına kadar Singapur, Çin, Hindistan ve Küba'ya yapılan ihracat miktarlarının yer aldığı grafikten de görülebileceği gibi, 2006 yılı ile 2013 yılında ciddi iki kırılma yaşanmıştır. Venezuela hükümetinin 2006 yılına kadar söz konusu ülkelere yapmış olduğu ihracat sınırlı düzeydeyken, bu tarihten itibaren ciddi bir artış yaşanmıştır. Bahsi geçen artışın arkasında yatan neden Hugo Chávez'in, ABD dışında ticaret partneri arayışıdır. Yaşanan politika değişikliği sonucu 2013 yılına kadar 4 ülkeye de yapılan ihracat miktarı ülke tarihinin en üst seviyelerine çıkmıştır. 2013 yılından itibaren yaşanan düşmenin arkasında ise iki neden bulunmaktadır. Birinci neden; 2013 yılından itibaren petrol fiyatlarında yaşanan ani düşmedir (Grafik-4). 2013 yılında 114,30 \$ olan petrol fiyatları 2014 yılında 102,40\$, 2015 yılında 54,10\$ ve nihayet 2016 yılında 44,60\$ seviyelerine kadar gerilemiştir. Petrol fiyatlarının bu oranlarda düşmesi Venezuela hükümetinin dolar cinsinden yapmış olduğu ihracatı da olumsuz etkilemiştir. Buna rağmen Venezuela'nın yıllar itibariyle bahsi geçen ülkelere yaptığı ihracat ile yıllar itibariyle petrol fiyatları bir arada değerlendirildiğinde ABD dışındaki ülkelere yapılan ihracat miktarının arttığı görülmektedir.

Grafik 7 Türkiye ve Venezuela Kişi Başına Düşen GSYİH Karşılaştırması (\$)

[Kaynak: http://data.un.org/Data.aspx?q=GDP&d=SNAAMA&f=grID%3a101%3bcurreID%3aUSD%3bpcFlag%3a1](http://data.un.org/Data.aspx?q=GDP&d=SNAAMA&f=grID%3a101%3bcurreID%3aUSD%3bpcFlag%3a1)

Yukarıda yer alan Grafik-7’de görüldüğü gibi, 1990 yılından Hugo Chávez’in iktidara geldiği 1998 yılına kadar Türkiye’nin GSYİH’sı Venezuela’nın GSYİH’nin çok üzerindeyken, 2001 yılında tam tersi bir durum söz konudur. Türkiye’de 2001 yılında yaşanan krizin etkisi ile ülke GSYİH’si azalırken, petrol fiyatlarının artmasının etkisi ile Venezuela GSYİH’i artmıştır. 2002-2003 yılında Hugo Chávez’in Venezuela devletine ait petrol şirketi PDVsA’nın gelirlerinden yoksullara daha fazla kaynak aktarımı yapmak amacıyla başlattıkları girişimlere (PDVsA başkanı ile bürokratlarını değiştirmek gibi) tepki olarak başlayan grevin etkisi ile, zaten petrole bağımlı olan ülke ekonomisinde daralma yaşanmıştır. 2008 yılına kadar her iki ülkenin GSYİH’sı artış göstermekle birlikte oransal olarak Türkiye GSYİH’sının daha fazla arttığı görülmektedir. Bahsi geçen yıllar boyunca Türkiye ekonomisi neo-liberal politikalara hız verirken, Venezuela, kritik sektörlerde yapmış olduğu kamulaştırmalardan da anlaşılabilceği gibi neo-liberalizm karşıtı bir politika izlemiştir. 2008 yılına gelindiğinde ABD’de başlayan ekonomik krizin Türkiye’yi etkisi altına alırken Venezuela’nın bu durumdan etkilenmemesinin arkasında

yatan temel motivasyon, ters yönde uygulanan söz konusu ekonomik politikalar. GSYİH karşılaştırmaları bağlamında değerlendirildiğinde, 2010 yılında Venezuela GSYİH'sı Türkiye'nin GSYİH'sının çok üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. 2012 yılından itibaren, petrol fiyatlarının düşmeye başlamasının da etkisi ile (Grafik-4) Venezuela GSYİH'nın düşmeye başladığı görülmektedir.

4.3. ABD Ambargolarının İçeriği ve Etkileri

2014 yılından beri devam eden irili ufaklı protesto gösterilerinin dışsal nedenlerinden birisi petrol fiyatlarında yaşanan gerileme ise, bir diğeri, ABD'nin ülkeye uyguladığı ambargolardır.

2014 yılından günümüze kadar Venezuela'da yaşanan protestoların temel nedeni ekonomik okş olmakla birlikte, ABD krizi fırsata çevirmek istercesine, Venezuela ekonomisini okertmek amacı ile bir takım ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulamıştır. Venezuela'da yaşanmakta olan ekonomik krizin derinleşmesi ile birlikte, ülke halkının Maduro'ya karşı ayaklanacağını öngörerek, uygulamaya konulan yaptırımların artarak devam edeceği düşünülmektedir.

ABD tarafından Venezuela hükümetine 2015 yılı sonlarından itibaren, 6 tanesi Başkanlık Kararnamesi, 48 tanesi Mali yaptırım olmak üzere, toplam 54 adet yasal düzenleme yapılmıştır. Mali yaptırımların 35 tanesi 2019 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir. ABD Dışışleri Bakanlığının internet sitesinden alınan aşağıdaki tabloda söz konusu yaptırımların detayları görülmektedir.

Tablo 5 ABD Tarafından Venezuela'ya Uygulanan Ambargo İçerikleri

- ◆ 06/06/19 **Issuance of Amended Venezuela-related General Licenses; Issuance of New Venezuela-related Frequently Asked Question**
- ◆ 05/10/19 **The United States Sanctions Venezuela's Defense and Security Sector**; Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 05/10/19 **Treasury Identifies the Venezuelan Defense and Security Sector as Subject to Sanctions and Further Targets Venezuelan Oil Moving to Cuba**
- ◆ 04/26/19 **The United States Sanctions Maduro-Aligned Individuals**; Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 04/26/19 **Treasury Sanctions Venezuelan Minister of Foreign Affairs**
- ◆ 04/17/19 **Treasury Sanctions Central Bank of Venezuela and Director of the Central Bank of Venezuela**
- ◆ 04/17/19 **The United States Sanctions the Central Bank of Venezuela**; Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 04/12/19 **The United States Takes Action To End Cuba's Malign Influence on Venezuela**; Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 04/12/19 **Treasury Increases Pressure on Cuba to End Support to Maduro by Imposing Further Oil Sector Sanctions**
- ◆ 04/05/19 **The United States Sanctions Companies Enabling Shipment of Venezuelan Oil to Cuba**; Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 04/05/19 **Treasury Sanctions Companies Operating in the Oil Sector of the Venezuelan Economy and Transporting Oil to Cuba**
- ◆ 03/22/19 **Treasury Sanctions BANDES, Venezuela's National Development Bank, and Subsidiaries, in Response to Illegal Arrest of Guaido Aide**
- ◆ 03/22/19 **The United States Sanctions Venezuela's State-affiliated Bank**; Deputy Spokesperson Robert Palladino; Washington, DC
- ◆ 03/19/19 **Sanctions Against Venezuelan Gold Sector**; Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 03/19/19 **Treasury Sanctions Venezuela's State Gold Mining Company and its President for Propping Up Illegitimate Maduro Regime**
- ◆ 03/11/19 **The United States Tightens Sanctions on Venezuela by Targeting Russia-Based Bank**; Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 03/11/19 **Treasury Sanctions Russia-based Bank Attempting to Circumvent U.S. Sanctions on Venezuela**
- ◆ 03/06/19 **White House Statement from the National Security Advisor Ambassador John Bolton**
- ◆ 03/01/19 **The United States Sanctions Illegitimate Maduro Regime Security Officials Associated With Violence and Obstruction of International Humanitarian Assistance**; Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 03/01/19 **Briefing on Venezuela**; U.S. Special Representative for Venezuela Elliott Abrams; Washington, DC

- ◆ 03/01/19 [The United States Revokes U.S. Entry of Maduro-Aligned Individuals and Family](#); Deputy Spokesperson Robert Palladino; Washington, DC
- ◆ 03/01/19 [Treasury Sanctions Security Officials Associated with Violence and Obstruction of Humanitarian Aid Delivery](#)
- ◆ 02/23/19 [Let Humanitarian Aid Into Venezuela](#); Secretary of State Michael R. Pompeo; Washington, DC
- ◆ 02/22/19 [The United States Pre-Positions Aid for Venezuelans on the Brazil-Venezuela Border](#); Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 02/25/19 [The United States Sanctions Governors of Venezuelan States Aligned With Maduro](#); Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 02/25/19 [Treasury Sanctions Governors of Venezuelan States Aligned with Maduro](#)
- ◆ 02/15/19 [U.S. Sanctions on Venezuelan Individuals and Entities](#); Deputy Spokesperson Robert Palladino; Washington, DC
- ◆ 02/15/19 [Treasury Sanctions Officials Aligned with Former President Nicolas Maduro and Involved in Repression and Corruption](#)
- ◆ 01/29/19 [White House Fact Sheet: President Donald J. Trump Supports the Venezuelan People's Efforts to Restore Democracy in Their Country](#)
- ◆ 01/28/19 [Sanctions Against PDVSA and Venezuela Oil Sector](#); Secretary of State Michael R. Pompeo; Washington, DC
- ◆ 01/28/19 [Treasury Sanctions Venezuela's State-Owned Oil Company Petroleos de Venezuela, S.A.](#)
- ◆ 01/23/19 [White House Statement From President Donald J. Trump Recognizing Venezuelan National Assembly President Juan Guaido as the Interim President of Venezuela](#)
- ◆ 01/12/19 [Ensuring Venezuela's Constitutional Order and Safety of Elected Officials](#); Deputy Spokesperson Robert Palladino; Washington, DC
- ◆ 01/08/19 [Treasury Targets Venezuela Currency Exchange Network Scheme Generating Billions of Dollars for Corrupt Regime Insiders](#)
- ◆ 12/18/18 [Venezuela Fact Sheet](#)
- ◆ 11/02/18 [Remarks by National Security Advisor Ambassador John R. Bolton on the Administration's Policies in Latin America](#)
- ◆ 09/25/18 [The United States Imposes Sanctions on Venezuelan Individuals and Entities](#); Office of the Spokesperson; Washington, DC
- ◆ 09/25/18 [Treasury Targets Venezuelan President Maduro's Inner Circle and Proceeds of Corruption in the United States](#)
- ◆ 05/18/18 [Treasury Targets Influential Former Venezuelan Official and His Corruption Network](#)
- ◆ 03/19/18 [Treasury Sanctions Four Current or Former Venezuelan Officials Associated with Economic Mismanagement and Corruption](#)
- ◆ 01/05/18 [Treasury Sanctions Four Venezuelan Government Officials Associated with Corruption and Oppression](#)
- ◆ 11/09/17 [Treasury Sanctions Ten Venezuelan Government Officials](#)

- ◆ 08/09/17 [Treasury Sanctions Eight Individuals Involved in Venezuela's Illegitimate Constituent Assembly](#)
- ◆ 07/31/17 [Treasury Sanctions the President of Venezuela](#)
- ◆ 07/26/17 [Treasury Sanctions 13 Current and Former Senior Officials of the Government of Venezuela](#)
- ◆ 07/17/17 [Statement from President Donald J. Trump](#)
- ◆ 05/18/17 [Treasury Sanctions Eight Members of Venezuela's Supreme Court of Justice](#)

Please visit the [state.gov archive](#) to view material related to Venezuela Sanctions from prior to January 21, 2017.

Executive Orders

- ◆ Executive Order 13850 of November 1, 2018 ["Blocking Property of Additional Persons Contributing to the Situation in Venezuela"](#)
- ◆ Executive Order 13835 of May 21, 2018 ["Prohibiting Certain Additional Transactions with Respect to Venezuela"](#)
- ◆ Executive Order 13827 of March 19, 2018 ["Taking Additional Steps to Address the Situation in Venezuela"](#)
- ◆ Executive Order 13808 of August 24, 2017 ["Imposing Additional Sanctions with Respect to the Situation in Venezuela"](#)
- ◆ Executive Order 13692 of March 8, 2015 ["Blocking Property and Suspending Entry of Certain Persons Contributing to the Situation in Venezuela"](#)
- ◆ Executive Order 13857 of January 28, 2019 ["Taking Additional Steps to Address the National Emergency With Respect to Venezuela"](#)

Kaynak : <https://www.state.gov/venezuela-related-sanctions/>

Tablo-5'de, ilki 2015 yılı ile 2019 tarihleri arasında yürürlüğe giren 54 adet yaptırım paketlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Ekonomik ve siyasi pek çok başlıkta yasal düzenlemeler yapılmış olmak ile birlikte bu çalışma kapsamında önemli olduğunu düşündüğümüz belirli başlıklar şu şekilde özetlenebilir:

- 8-9 Mart 2015: Ülkedeki üst düzey güvenlik görevlilerinin ABD'ye giriş-çıkışı yasaklanmış, bütün mal varlıklarına el konulmuştur.
- 24 Ağustos 2017: Venezuela'ya, ABD ya da ABD müttefiki herhangi bir ülkeden her ne isimle olursa olsun sermaye girişine yasaklama getirilmiştir. ABD ve müttefiki ülkelerin Venezuela'ya ait herhangi bir hisse senedini almayı yasaklamıştır.

- 13 Kasım 2017: AB Konseyinden yapılan yazılı açıklama ile seyahat yasağı ve mal varlıklarının dondurulmasına ilişkin hukuki altyapı oluşturulması konusunda da anlaşmaya varılmıştır.

- 19 Mart 2018: Dijital paralar da yasak kapsamına alınmıştır.

- 21 Mayıs 2018: Alacak Hesapları dahil, Venezuela hükümetine borç ödenmesi, Venezuela hükümetinden alınan teminatların geri ödenmesi yasaklanmıştır.

- 25 Eylül 2018: Nicolás Maduro'nun eşi ile birlikte 3 bakana ait tüm mal varlıkları dondurulmuş, Averuca, Panazeate ve Quiana Trading Limited şirketlerine kayyum atanmıştır.

- 29 Ocak 2019: Daha önce pek çok alanda alınan yaptırım kararları genişletilerek PDVSA da yaptırım listesine eklenmiştir. Yaptırım kapsamında ulusal ve uluslararası pek çok firma ile ortaklığı bulunan PDVSA ve ortaklarının yanısıra, PDVSA ile bağlantılı tüm mal varlıkları yaptırım kapsamına alınmıştır. Böylece Venezuela ekonomisinin bel kemiği konumunda olan petrol sektörünün tamamen bitirilmesi amaçlanmıştır. Yine aynı tarihte Venezuela'nın ABD'deki 7 Milyar dolarlık finansal varlığı dondurularak, muhalif lider Juan Guaido'nun kontrolüne verilmiştir.

- 1 Mart 2019: Venezuela Ulusal Muhafızları'ndan Tümgeneral Richard Jesus Lopez Vargas 'ın da aralarında bulunduğu 6 kişi yaptırım kapsamına alınarak Amerika'da bulunan malvarlıkları dondurulmuştur. Yaptırım listesine PDVSA'nın başkanı Tümgeneral Manuel Quevedo'da dahil edilmiştir.

ABD tarafından uygulanan yaptırım kararlarının yanı sıra, AB'de Venezuela hakkında bir takım yaptırımlar uygulamıştır. Bu yaptırımlar arasında Venezuela hükümetine silah satışını yasaklayan ambargonun yanı sıra üstü düzey yöneticilerin mal varlıklarının dondurulması için bir sistem kurulmasını ve söz konusu yöneticilere yönelik seyahat kısıtlamaları da bulunmaktadır (Amerika'nınSesi, 2017) .

Yukarıda sıralanan yaptırım paketlerinden de anlaşılacağı gibi, Venezuela devlet kurumlarıyla bağlantılı şirketler ve kişilerle işbirliği yasaklanmaktadır. ABD ve müttefiki ülkeler ile bu ülkelere bağlı şirketler bundan böyle Venezuela'nın menkul kıymetlerine yatırım yapamayacak ve devlet tahvillerini alamayacaktır (soL,2018a). Ambargo kararının bir diğer sonucu ise bazı bankaların Venezuela'ya ait hesapları kapatmasıdır (soL, 2018b). ABD tarafından alınan ambargo kararı ile birlikte ABD ve müttefiki ülkelere ait şirketlere gözdağı verilerek Venezuela ile ticaret yapmalarının önüne geçilmiştir.

Ekonomisinin büyük bölümü petrole bağımlı olan Venezuela, dış ticaret yolu ile ülkesine getirebildiği bir takım mallara erişemez hale gelince, ülkede karaborsa oluşmuş ve söz konusu malların fiyatlarında astronomik artışlar gerçekleşmiştir.

Nisan ayında, Washington'da bulunan Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi'nin (CEPR) kurucularından Mark Weisbrot ile Columbia Üniversitesi Sürdürülebilir Kalkınma Merkezi direktörü Jeffrey Sachs tarafından kaleme alınan bir rapor yaptırımların Venezuela üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır (Weisbrot, 2019). Rapora göre, yaptırımlar nedeniyle petrol ihracatında yaşanan daralmanın Venezuela ekonomisine getirdiği yük 6,8 Milyar dolar civarındadır. Trump yönetimi tarafından uygulanan yaptırımlar, aynı zamanda Venezuela'nın yurtdışında bulunan varlıklarının dondurulmasını da kapsıyordu. Bu kapsamda Venezuela'ya ait mal varlıklarının dondurulması nedeniyle çoğu altın olarak bulunan 9 Milyar dolar, yaklaşık 3,4 Milyar dolar değerinde ticari kredi ile PDVSA'ya ait 5,2 Milyar dolarlık kayıp yaşanmıştır. Söz konusu ekonomik kayıpların ülke ekonomisi üzerinde yarattığı tahribat kaçınılmaz olarak gündelik hayatı da etkilemiştir. Rapora göre, 2017-2018 yılları arasında ölüm oranlarında %31'lik artış gerçekleşmiştir ki bu oran yaptırımlar nedeniyle 40.000 den fazla kişinin öldüğü anlamına gelmektedir.

4.4. ABD Ambargosunu delme girişimleri

Chavez, iktidara geldiği tarihten itibaren ABD'nin Venezuela üzerindeki ekonomik ve siyasi etkisini ortadan kaldırmaya çabalamıştır. İktidara geldiğinde Venezuela'nın en büyük ticaret partneri olan ABD ile yapılan ithalat/ihracatı sınırlandırmak için çeşitli ülkelerin devlet başkanları ile çeşitli temaslarda bulunmuştur. Chavez'den sonra iktidara gelen Maduro da Chavez'in yolunda giderek söz konusu temasları arttırmak için çeşitli temaslarda bulunmuştur. Nicolás Maduro, Chavez'in ölümü ile birlikte artan ABD ambargosundan kurtulmak için, bir taraftan Rusya (Global Risk, 2018) ve Çin (Venezuela Analysis, 2018a) ile ticaret anlaşmaları yapma yoluna gitmiş diğer taraftan kripto para basmaya başlamıştır. Bu konuyu Venezuela Dışişleri Bakanı Jorge Arreaza Montserrat net bir şekilde ifade etmiştir: "... uluslararası finans sisteminin bu dönemde Venezuela'ya engeller çıkarabileceğini ve bu durumda yeni mekanizmalar bulmak için Türkiye, Rusya ve Çin ile çalışacaklarını" belirtmiştir. (NTV, 2018).

Bu bölümde Venezuela hükümetinin ABD yaptırımlarının başladığı tarihten günümüze kadar ambargodan kurtulma girişimleri üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda Venezuela hükümetinin sırasıyla Rusya, Çin ve Türkiye ile geliştirmiş olduğu ilişkilere değinilecek ve son olarak Kripto paraların bu kapsamda nasıl değerlendirildiği üzerinde durulacaktır.

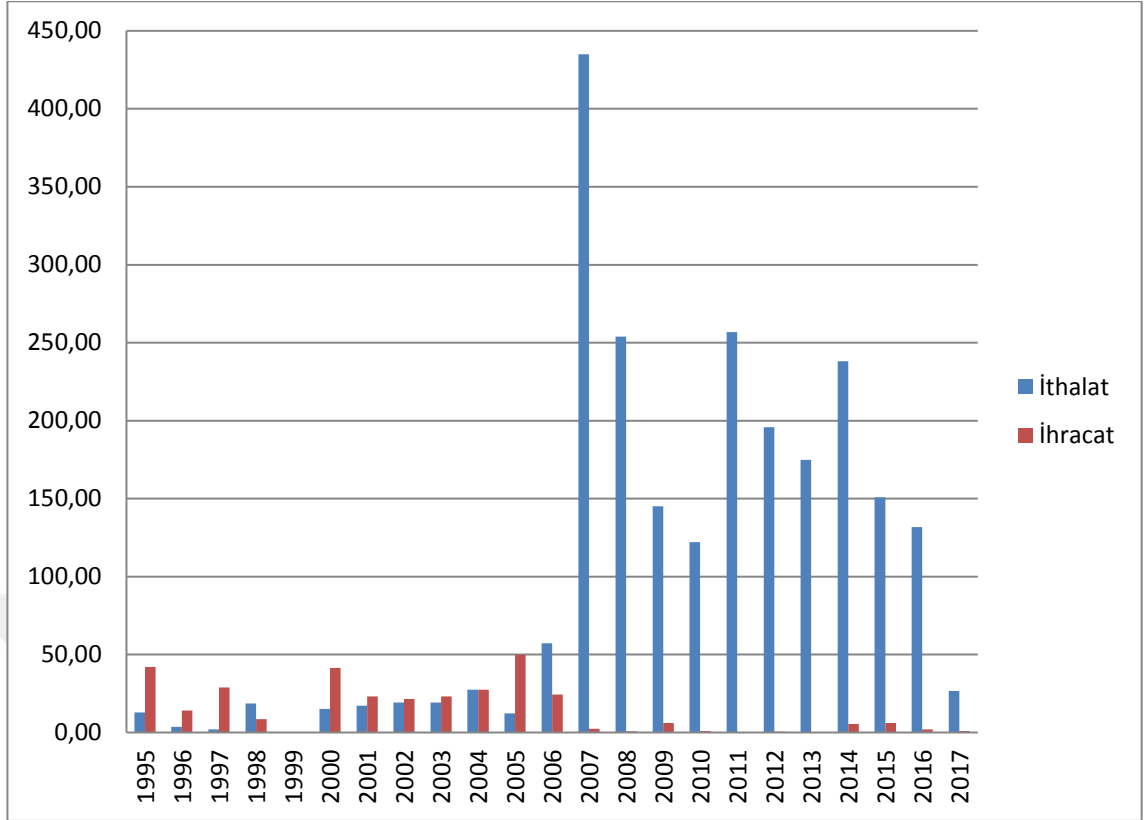
4.4.1. Rusya-Venezuela İlişkileri

Hugo Chavez, Venezuela ihracatı içerisindeki ABD ağırlığını azaltabilmek amacıyla, özellikle 2006 yılından itibaren, Rusya ile ekonomik, askeri ve politik ilişkileri geliştirebilmek için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bu amaç ile 2007 yılında Rusya'ya yaptığı ziyaret sırasında, Rus petrol ve doğalgaz şirketlerinden Venezuela'daki yatırımlarını arttırmalarını istemiştir (Amerika'nınSesi, 2007). Bu çağrıya olumlu yanıt

veren Lukoil, Gazprom ve diğ er Rus konsorsiyumları, birkaç yıl içerisinde PDVSA ile birlikte doğal gaz yataklarını işlemeye ve yeni maden yatakları arama işlemlerine hız vermiştir. Chavez'in girişimleri sonucunda Venezuela-Rusya ekonomik ilişkileri 2010 yılında farklı bir düzleme taşınmıştır. 2010 yılında Rusya'yı ziyaret eden Chavez, elektrik üretimi için nükleer santral kurulması ve iki ülkenin ekonomik girişimlerinin hızlanması amacı ile 4 Milyar dolar sermayeli banka kurulması da dahil olmak üzere 15 yeni anlaşma imzalamıştır (soL, 2010a). Petrol fiyatlarının düşmeye başladığı ve Venezuela'da siyasi krizin patlak vermeye başladığı 2015 yılında ise Rus petrol devi Rosneft ile PDVSA arasında 14 Milyar dolarlık anlaşma imzalanmıştır (soL, 2015a). Krizin derinleşmeye başladığı 2017 yılında Rusya Maliye Bakanı Anton Siluanov Venezuela ile borç yeniden yapılandırma anlaşması imzalanacağını belirtmiştir. Son olarak, ABD'nin Venezuela üzerindeki ekonomik ve siyasi baskılarının doruk noktasına ulaştığı 2019 yılında, Rusya Dışişleri Bakanı Yardımcısı Sergey Ryabkov, ABD'nin baskısına rağmen Venezuela ile işbirliğine devam edeceklerini açıklamıştır (soL, 2019a).

Diğ er taraftan, Venezuela-Rusya ilişkileri askeri düzeyde de gelişme göstermiştir. 2009 yılında Chavez; Afrika, Asya ve Avrupa ülkelerini kapsayan gezisinin sonunda, Rusya'dan 300 adet T-72 ve T-90 füzeleri alma konusunda anlaşmaya vardıklarını belirtmiştir (Amerika'nınSesi, 2009). 2 Nisan 2019 tarihinde, Venezuelalı askerlerin Rus yapımı helikopterleri kullanmalarına imkan sağlayacak bir eğitim merkezi açmak amacıyla 100 adet Rus askeri personeli taşıyan uçak Caracas'a inmiştir (Amerika'nınSesi, 2019b).

Grafik 8 Venezuela-Rusya İthalat-İhracat Miktarları Karşılaştırması (000.000\$)

Kaynak : <https://www.imf.org/en/Data>

Grafik-8’de, IMF verilerine göre, Venezuela-Rusya arasında 1990-2017 yılları arasında gerçekleştirilen ithalat-ihracat miktarları dolar cinsinden gösterilmektedir. Grafikten de anlaşılacağı gibi, Chavez’in iktidara geldiği 1998 yılına kadar, iki ülke arasındaki ticaret düzeyi çok azdır. 2002-2003 yılları arasında muhalefetin örgütlemiş olduğu grevlerin ardından iktidarını pekiştirmeye başlayan Chavez, 2005 yılından itibaren Rusya ile ticari ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 2007 yılında ani bir sıçrama ile 400 Milyar Doları aşan ithalat 2010 yılında 122 Milyar seviyelerine düşmüştür. 2010 yılından sonra dalgalanmalar yaşayan ithalat miktarı, 2017 yılına gelindiğinde 50 milyar dolar seviyelerinin altına inmiştir. Grafikten anlaşılacağı gibi ithalat-ihracat oranları arasında bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Söz konusu uyumsuzluk Venezuela’nın temel ihracat mallarının başında petrol ve doğalgazın bulunması ve Rusya’nın da petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından zengin olmasından kaynaklanmaktadır. Venezuela

hükümeti ABD'den bağımsızlaşarak ticaret partnerlerini çeşitlendirme yoluna gittiği için Rusya'dan teknoloji yoğun malların ithalatı ile petrol ve doğalgaz rezervlerinin işlenmesi için gerekli altyapı araç-gereçlerinin ithalatını yapmıştır. Diğer taraftan ithalatın 2017 yılında azalmış olması, yaşanan ekonomik ve siyasi kriz sonucu bazı malların ithalatını yapamadığı anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak Venezuela hükümeti, ABD'ye olan ekonomik bağımlılığını azaltabilmek için Rusya ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, Rusya'da bir taraftan ABD'nin hegemonik gücüne karşı politik hamleler yaparken diğer taraftan kendi ürünleri için pazar yaratmaktadır.

4.4.2. Çin-Venezuela İlişkileri

2004 yılına kadar Venezuela-Çin arasında sınırlı düzeyde ticaret gerçekleştirilmekteydi. Chavez, 2004 yılında Çin'e yaptığı ziyaret sırasında, iki ülkenin ticaret hacminin genişletilmesinin her iki ülkeye de yarar sağlayacağını belirtmiştir. Ticaret hacminin genişlemesi ile birlikte Venezuela, ABD'ye olan bağımlılığından kurtulmak istemektedir, diğer taraftan Çin, dünyanın en büyük ikinci enerji ithalatçısı sıfatıyla Venezuela petrol ve doğalgazına ihtiyaç duymaktadır. Chavez'in ziyaretinden bir yıl sonra, Çin Devlet Başkan Yardımcısı Zeng Qinghong ve beraberindeki 125 iş insanının Venezuela'ya yaptığı ziyaret neticesinde petrol, tarım ve teknoloji başlıklarından oluşan 19 adet anlaşma imzalanmıştır (Venezuelanalysis, 2005). Söz konusu anlaşmalar kapsamında, 23 Ağustos 2005 tarihinde Venezuela petrol şirketi PDVSA Çin'de bir şube açmıştır. Yine söz konusu anlaşmalar çerçevesinde, 2006 yılında, China National Petroleum Corporation (CNPC), Venezüela petrol şirketi PDVSA ile ülkenin Orinoco Belt bölgesinde de kuyu geliştirmek için bir anlaşma imzalamıştır. 2007 yılında her iki ülkedeki çeşitli kalkınma projelerine yatırım yapmak ve aralarındaki işbirliğine dayalı ilişkiyi kurmak için toplam 6 milyar dolarlık ortak bir kalkınma fonu

oluşturmak için anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında 6 milyar dolarlık fonunun 4 milyar doları Çin tarafından 2 Milyar doları Venezuela tarafından karşılanacaktır (Venezuelanalysis, 2007). Tarım, altyapı, iletişim, eğitim, sanayi ve kültür alanlarındaki gelişmeyi finanse etmek amacıyla kurulan fon, Chavez'in 2008 yılında Çin'e yapmış olduğu ziyaretinde imzalanan anlaşma ile 12 Milyar Dolara çıkarılmıştır. 18 Şubat 2009 tarihinde, Çin Devlet Başkan Yardımcısı Xi Jinping'in Venezuela'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaret kapsamında yapılan anlaşma ile söz konusu fona Çin'in 8 Milyar dolar, Venezuela'nın ise 4 Milyar dolar daha eklemesi kararlaştırılmıştır.

Çin ile Venezuela hükümetleri arasındaki ekonomik ilişkiler kapsamında 2010 yılında kalkınma fonuna yatırılan paraların tarım, altyapı, iletişim, eğitim, sanayi ve kültür gibi alanlarda kullanılmasını ve petrol ile doğalgaz ihracatını öngörüyordu. 18 Nisan 2010 tarihinde, Çinli hükümet yetkilileri Venezuela'ya 20 milyar dolarlık kredi açacaklarını ve söz konusu parayı belirli periyotlar ile Venezuela hükümetine vereceklerini taahhüt etmişler ve 3 Ağustos 2010 tarihinde paranın 5 Milyar dolarını tarım, sivil havacılık ve çelik endüstrisinde kullanılmak üzere kullandırmışlardır (Venezuelanalysis, 2010). 20 milyar dolarlık kredi, Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) ile PDVSA arasında oluşturulacak ortaklık aracılığı ile ağır ham petrol olarak geri ödenecektir.

Ham petrol fiyatlarının 119,20 Dolar olduğu 2012 yılının Şubat ayında, Çin'li çeşitli banka ve şirketler ile Venezuela hükümeti arasında Venezuela'da yapılan toplantılar neticesinde, ülkedeki çeşitli projelerde kullanılmak üzere 40 Milyar Dolarlık anlaşma imzalanmıştır. Çin mali şirketi CITIC Group ile PDVSA arasında imzalanan anlaşma, yeni petrol platformlarının inşasını da kapsayan bir dizi petrol, maden, konut ve diğer stratejik alanları kapsamaktaydı. Söz konusu anlaşma çerçevesinde Venezuela, 2015 yılına kadar, Çin'e günde 1 milyon varil petrol ihraç etmeyi taahhüt etmiştir. 2013-2014 yılları arasında Venezuela Dışişleri bakanlığı yapan Elias Jaua, 2013 yılında Çin'e

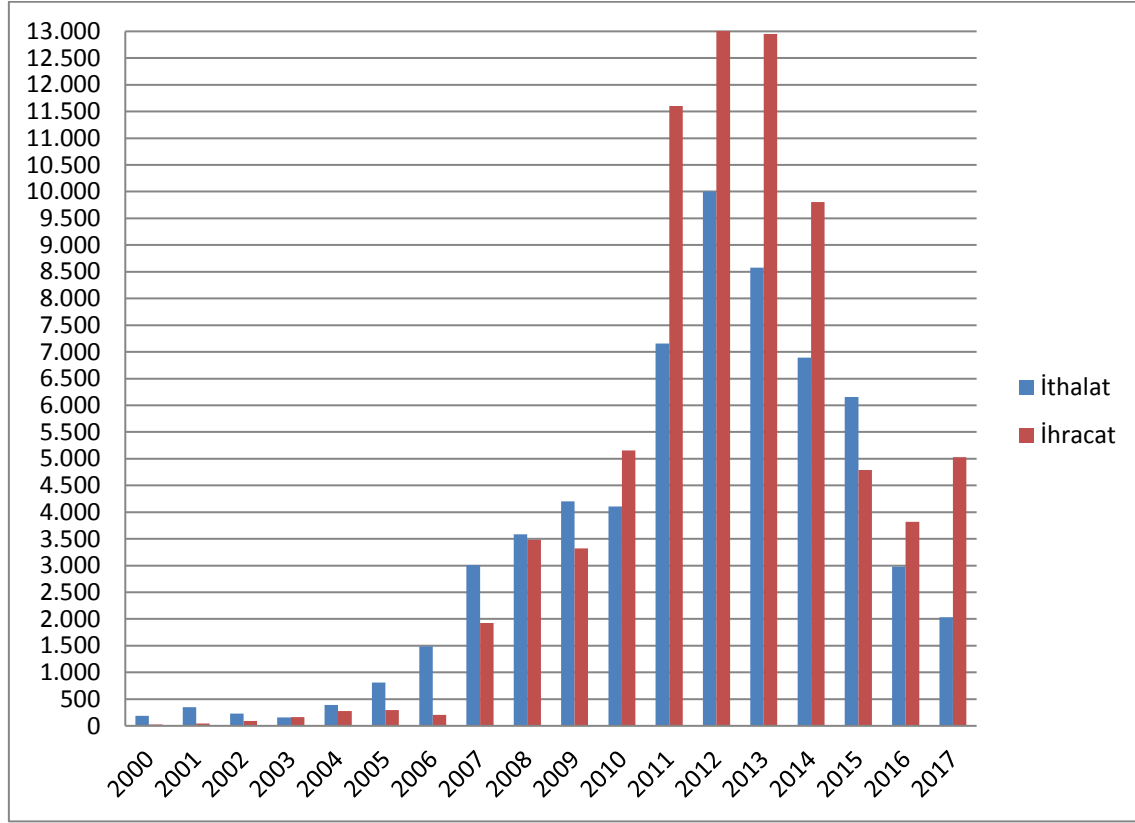
yaptığı ziyaret sırasında yaptığı açıklamada, o tarihe kadar Çin'den 40 Milyar dolarlık bir finansman sağladıklarını ve bunun yarıdan fazlasının ödemesinin yapıldığını belirtmiştir. Yine 2013 yılına kadar Çin ile Venezuela arasında 458 işbirliği anlaşması imzalanmış ve 268 ortak proje yürütülmüştür (Venezuelanalysis, 2013).

2014 yılının sonlarına doğru petrol fiyatlarının 70 Dolar seviyelerine kadar düşmesinin ekonomi üzerindeki olumsuz yansımalarının da etkisi ile ülke içerisinde politik karışıklıklar boy göstermeye başlamıştır. GYMH içerisinde petrol gelirlerinin ağırlığının yüksek olması nedeniyle petrol fiyatlarındaki oynamalar Venezuela ekonomisinde ve politik hayatında çok etkili bir araç olagelmıştır. Petrol fiyatlarının azalması ile birlikte ekonomik sıkıntılar çekmeye başlayan Venezuela hükümeti, bir kez daha Çin'den kredi talebinde bulunmuş ve Maduro 19 Kasım 2014 tarihinde katıldığı televizyon programında 4 Milyar Doların ülkenin uluslararası rezervlerine ekleneceğini belirtmiştir (Venezuelanalysis, 2014). 2015 yılında petrol fiyatlarının 54 Dolar seviyelerine düşmesi ile birlikte Venezuela hükümeti bir kez daha Çin ile kredi anlaşması imzalamış ve 5 Milyar Dolar kredi almıştır. Eylül 2018 yılına gelindiğinde Venezuela hükümetinin Çin'den almış olduğu toplam kredi miktarı 60 Milyar dolarken bunun 20 Milyar Dolarlık kısmı henüz ödenmemiştir (Venezuelanalysis, 2018a).

Grafik-9'da, IMF verilerine göre, Venezuela-Çin arasında 2000-2017 yılları arasında gerçekleştirilen ithalat-ihracat miktarları dolar cinsinden gösterilmektedir. Grafikten de anlaşılacağı, Chavez'in iktidara geldiği 1998 yılına kadar iki ülke arasında herhangi bir ithalat-ihracat bulunmamaktadır. 2004 yılına kadar sınırlı düzeyde gerçekleştirilen ticaret hacmi, Chavez'in Çin'e yaptığı ziyaretin ardından artma eğilimine girmiş ve 2012 yılına gelindiğinde 13 Milyar Dolar civarında ihracat, 10 Milyar Dolar civarında da ithalat gerçekleştirilmiştir. 2014 yılından itibaren petrol fiyatlarının düşmesinin de etkisi ile ticaret hacmi daralmaya başlamış ve 2016 yılında 3,8 Milyar Dolar seviyelerine gerilemiştir. Bununla birlikte ticaret hacminin 2017 yılı itibarıyla

tekrar artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Rusya ile yapılan ticaret hacminden farklı olarak Çin ile yapılan ticarete ihracat miktarının ithalat miktarında fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Venezuela'nın petrol ihracatçısı ve Çin'in de petrol ithalatçısı konumunda ülkeler olması ile açıklanabilir.

Grafik 9 Venezuela-Çin İthalat-İhracat Miktarları Karşılaştırması (000.000\$)

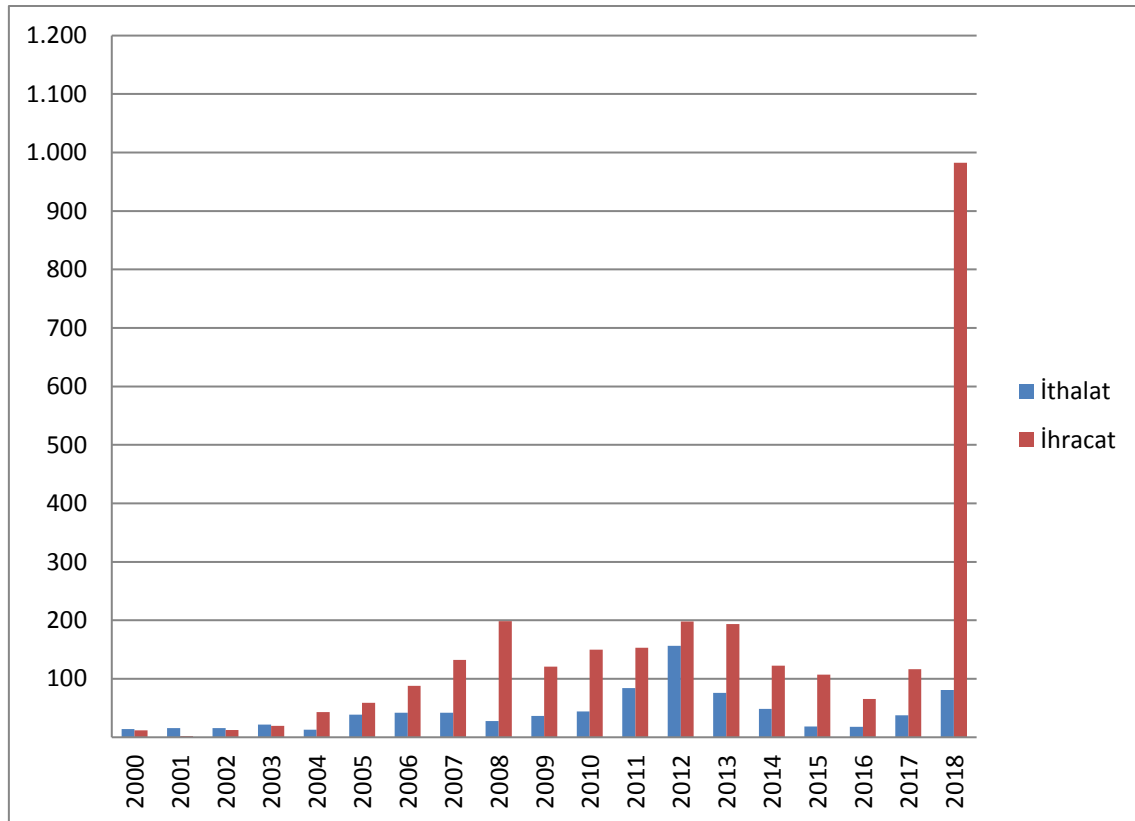
Kaynak : <https://www.imf.org/en/Data>

4.4.3. Türkiye-Venezuela İlişkileri

Venezuela ile Türkiye arasında imzalan ilk anlaşma olan “Kültür, Eğitim ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması” 14 Ağustos 1991 tarihlidir. Bu tarihten sonra turizm, enerji, vize vs gibi farklı konu başlıklarında 9 adet anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan en önemlileri 10 Ekim 2016 tarihinde imzalanan “Enerji Alanında İşbirliği ile İlgili Anlaşmaya İlişkin Tamamlayıcı Anlaşma” ile 6 Ekim 2017 tarihinde imzalanan “Tarım Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı” anlaşmasıdır. Bu iki anlaşmanın önemi iki ülke arasında yapılan ithalat/ihracat mallarının içeriğinde gizlidir. Venezuela'nın

Türkiye'ye yapmış olduğu ihracat kalemleri arasında; “işlenmemiş altın”, “demir cevherinin doğrudan indirgenmesi ile elde edilen demirli ürünler” ve “petrol koku”, “petrol bitümeni” gibi ürünler bulunmaktadır. Diğer taraftan Türkiye ise Venezuela'ya makarna, ayçiçekyağı ve bakliyat gibi tarıma dayalı ürünlerin ihracatını yapmaktadır. Bu ürünlerin ihracat ve ithalatında söz konusu anlaşmaların imzalanması ile birlikte ciddi bir artış yaşanmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019).

Grafik 10 Venezuela-Türkiye İthalat-İhracat Miktarları Karşılaştırması (000.000\$)

Kaynak : http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Grafik-10'da, TUIK verilerine göre, Venezuela-Türkiye arasında 2000-2018 yılları arasında gerçekleştirilen ithalat-ihracat miktarları dolar cinsinden gösterilmektedir. Grafikten de anlaşılacağı, ithalat-ihracat miktarı 2004 yılına kadar ihmal edilebilir düzeyde iken, bu tarihten sonra Venezuela'nın farklı ticaret partnerleri aramasının da etkisi ile gözle görülür bir artış yaşanmıştır. 2014 yılında petrol fiyatlarının düşmesinin de etkisi ile daralan ticaret hacmi, 2018 yılına gelindiğinde tekrar artma eğilimine

girmiştir. 2018 yılında Venezuela ihracatının 983 Milyon Dolar civarlarına sığması ise Türkiye'ye gönderilmiş olan işlenmemiş altından kaynaklanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı verilerine göre, söz konusu miktarın 901 Milyon dolarlık kısmını işlenmemiş altın oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). Diğer taraftan, ABD ambargolarının etkisi ve yaşanan ekonomik krizden dolayı temel gıda maddelerine erişme konusunda sıkıntı yaşayan Venezuela, Türkiye'den tarımsal kökenli malların ithalatını yapmaktadır.

4.4.4. Kripto Para

“Crypto” ve “currency” kelimelerinin bir araya getirilmesiyle yaratılmış olan cryptocurrency deyimini kripto (şifreli) para anlamına gelmektedir. Mahfi Eğilmez'in tanımına göre Kripto para; “internet aracılığıyla kullanılan, hiçbir merkezi otoriteye ya da aracı kuruma bağlı olmayan, sanal para birimini ifade ediyor” (Eğilmez, 2018). Kripto paranın herhangi bir aracı kuruma ya da merkezi otoriteye bağlı olmaması ve takip edilmesinin çok zor olması nedeniyle, Venezuela hükümetine uygulanan ticari ambargoyu delmek için iyi bir araç olacağı düşünülmüştür. Maduro, 3 Aralık 2017 tarihinde yaptığı açıklamada, kripto paranın, Venezuela'nın “parasal egemenlik konularında ilerlemesine, finansal işlemler yapmasına ve finansal ablukayı aşmasına” izin vereceğini açıklamıştır (Venezuelanalysis, 2017a). Nicolás Maduro, kripto paranın söz konusu özelliğini de kullanarak, ABD'nin uyguladığı ambargoyu aşabileceğini düşünerek, günümüze kadar El Petro (BBC, 2018) ve Petro Gold (Reuters, 2018) isiminde iki kripto parayı kullanıma sokmuştur. Maduro, 20 Şubat 2018 tarihinde yapmış olduğu açıklamada, 6 Milyar Doların üstünde değere sahip Petro'nun kullanıma sokulması için dünyanın en büyük ve en önemli şirketleri ve Blockchain ile Venezuela arasında anlaşmalar imzalanacağını belirtmiştir (Venezuelanalysis, 2018b). Kripto paralar herhangi bir aracı kuruma bağlı değildir ve işlem yapanların kimliğinin gizli kalmasını

sağlamaktadır. Venezuela hükümeti ABD ambargosu nedeniyle kendisi ile ticaret yapmaktan çekinen uluslararası şirketlerle yaptığı ticarete ödemeleri kendi ürettiği kripto paralar ile yaparak, ambargonun etkilerinden kurtulmayı planlamaktadır. Fakat Venezuela hükümeti tarafından ambargoyu delmek amacıyla çıkarılan Petro, ABD tarafından 19 Mart 2018 tarihinde yapılan yasal düzenleme ile yasaklanmıştır. ABD söz konusu yasal düzenleme ile ABD vatandaşlarının Petro'yu satın almasını engelleme yoluna gitmiştir.

5. BÖLÜM: WALLERSTEİN'İN YAKLAŞIMIYLA VENEZUELA'NIN KRİTİĞİ

5.1. Wallerstein Perspektifinden Venezuela

Wallerstein perspektifinden Venezuela'da yaşanan son gelişmeleri değerlendireceğimiz bu bölüme başlamadan önce 3. bölümde detaylıca incelemiş olduğumuz dünya-sistemleri yaklaşımına ilişkin bir takım hatırlatmalarda bulunulacaktır. Wallerstein'ın yaşadığımız dünyayı modern dünya-sistemi olarak tanımladığını ve bu sistemin kapitalist bir dünya-ekonomisi olduğunu belirtmiştik. Dünya ekonomisi iki tür konjonktürel dalgalanma ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunlardan birincisi hegemonik döngülerken, bir diğeri Kondratieff dalgalarıdır. 1945 yılından itibaren dünya-sistemi içerisinde hegemonik üstünlüğü elde eden ABD'nin söz konusu üstünlüğü 1970'lerden itibaren yavaş yavaş düşüşe geçmiştir. Diğer taraftan iki çeşit Kondratieff dalgalanma evresi vardır. Ekonomik genişleme evresi olan Kondratieff A evresi ile ekonomik daralma evresi olan Kondratieff B evresi. Wallerstein'a göre Kondratieff dalgalarının ise farklı bir zamanlaması vardır. Ünlü tarihçiye göre dünya, Kondratieff B devresinden 1945'te çıktı ve modern dünya sisteminde A evresine hızlı bir çıkış yaptı. 1967-73 yılları arasında en yükseğe ulaştı ve düşmeye başladı. Halen içinde olduğumuz B evresi önceki B evrelerine göre oldukça uzun sürmüştür (Wallerstein, 2008).

Wallerstein'ın yukarıda kabaca özetlenmeye çalıştığımız yaklaşımları, Venezuela'da yaşanmakta olan gelişmeleri anlayabilmemiz açısından pek çok ipucu barındırmaktadır.

5.1.1. Avrupa Evrenselciliği

Avrupa devletlerinin dünyanın geri kalanına askeri ve ekonomik olarak yayılmasının tarihi olarak tanımlanabilecek modern dünya-sisteminin tarihinin kökleri 16. Yüzyıla kadar gitmektedir. Kristof Colomb'un 1492 yılında Çin'e gitmek amacıyla çıktığı yolculukta Amerika kıtasına ayak basması, modern dünya-sisteminin oluşum yıllarına denk gelmekteydi. Diğer bir anlatımla, o tarihlerde kıtanın en büyük imparatorlukları olan Aztek ve İnka İmparatorluklarının yıkılması ve bölgede yaşayan pek çok yerlinin öldürülmesi ile modern dünya-sisteminin ortaya çıkması ve yayılması arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Kapitalist dünya-ekonomisinin merkez-Avrupa ülkelerinden dünyanın geri kalan bölgelerine yayılmasının tarihi, aynı zamanda sömürgeciliğin ve katliamların da tarihi olmuştur ve dünya-ekonomisi Amerika kıtasına doğru genişledikçe kendi çevresini yaratarak, özellikle Latin Amerika ülkelerinden merkez ülkelere doğru sermaye akımı gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Sermayenin çevreden merkeze aktarılması süreci günümüzde olduğu gibi kompleks bir yapı aracılığı ile olmaktan ziyade, değerli kaynakların doğrudan gemiler aracılığı ile merkez ülkelere taşınması şeklinde gerçekleştirilmekteydi.

Wallerstein "Avrupa Evrenselciliği" isimli kitabında 16. yüzyılda yaşamış olan iki teoloğun polemiklerinden yola çıkarak dünya-ekonomisinin izlerini sürmektedir. Söz konusu teologlardan birincisi Bartolome de Las Casas, 1510 yılında Amerika'ya atanan ilk papazdır ve bölgede yaşanan gelişmeler ile ilgili gözlemlerinden oluşan ve yerlilerin kıyımdan geçirilmesini anlatan 'Kızılderililer Nasıl yok Edildi?' isimli kitabın yazarıdır (Casas, 1999). Diğer taraftan İspanyolların bölgede haklı gerekçeler ile bulunduğunu ve yerlilere karşı verilen mücadelenin haklı gerekçeleri olduğunu ileri süren pek çok din adamı, bürokrat ve üst rütbeli asker de bulunmaktaydı ve Juan Gines de Sepúlveda bunların en ateşlilerinden biriydi. Sepúlveda'nın temel argümanı, İspanyolların kıtada bulunmasının ve kıtaya yaptığı müdahalelerin meşru olduğuydu. Bartolome de Las Casas

ile Juan Gines de Sepúlveda arasında yaklaşık 500 yıl önce Latin Amerika'da yaşanan gelişmeler ile ilgili gerçekleştirilen polemikler, günümüzde Venezuela'da yaşanan kutuplaşmış siyasetin ipuçlarını taşımaktadır. Wallerstein bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “dönemin bu iki düşünürü arasında yaşanan tartışma günümüz dünyasının hâlâ ilgilendiği temel bir soruyu açıkça ortaya koymaktadır - Kimin, nasıl ve ne zaman müdahale etmeye hakkı vardır?” (Wallerstein, 2007: 14)

Sepúlveda, İspanyolların yerlilere karşı gerçekleştirdikleri kısımları 4 temel gerekçe ile meşrulaştırmaktaydı. İlk olarak Sepúlveda'ya göre yerliler barbar, eğitimsiz, cahil ve yeni bir şey öğrenme kapasitesi olmayan hayvani canlılardır ve daha uygar bireyler tarafından yönetilmeleri gerekmektedir. İkinci iddia, yerliler isteseler de istemeseler de İspanyol boyunduruğunu kabul etmek zorundalardır çünkü ilahi kudrete ve doğa yasalarına karşı çıkmaktadırlar. Üçüncü olarak Sepúlveda'ya göre yerliler her yıl putlara çok sayıda insan kurban etmekteydi ve bu ilahi kudrete ve doğa yasalarına açıkça aykırıydı. Son olarak, İspanyol yönetiminin Hristiyan rahipler aracılığı ile Hristiyan teolojisini telkin etmelerinin kolaylaştırılması gerektiği idi. Wallerstein, Sepúlveda'nın görüşlerinin modern dünya-sisteminin genel eğilimi olduğunu belirtmektedir. O'na göre, modern dünya "uygarlarının", "uygar olmayan" bölgelere ardı sıra yaptığı müdahaleler, dört temel meşrulaştırıcı gerekçe üzerine kurulmaktadır: ötekilerin barbarlığı, evrensel değerleri çiğneyen uygulamalara son verme, öteki zalimler arasında kalan masumları koruma ve son olarak evrensel değerlerin yayılmasının olanaklarını yaratma (Wallerstein, 2007: 15).

Las Casas, yerlilerin barbar oldukları yönündeki iddianın temelsiz olduğunu çünkü dünyanın pek çok yerinde ve pek çok ulusun içerisinde barbarca hareket eden insanların bulunduğunu ve bu konuda bir genellemenin yapılamayacağını iddia etmiştir. Diğer taraftan, yerlilerin putperest olmaları ve insan kurban etmelerinden dolayı cezalandırılmaları gerektiğine yönelik ikinci iddianın insanlar tarafından değil Tanrı

tarafından yargılanması gerektiğini belirtmiştir. Beğenilsin ya da beğenilmesin yerlilerin kendi dini inançları bulunuyordu ve bu inançlardan dolayı İspanyolların hüküm verme ve yargılama hakkı bulunmamaktaydı. Nasıl ki Müslümanların ya da Hinduların dini inançlarından dolayı yaptıkları eylemler Hristiyanlar tarafından yargılama konusu yapılamayacaksa, aynı şey yerliler için de geçerliydi. Yine de bir topluluk tarafından gerçekleştirilen dini ritüel, masum insanların hayatını tehlikeye atıyorsa masum insanların haklarını kimin savunacağı –onları kimin özgürleştireceği- sorusu ortada durmaktaydı. Las Casas’a göre böyle bir durumda bir ceza verilecekse bile cezanın ölçülü olması ve asgari zarar ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İspanyolların evrensel değerleri korumak adına masumların öldürülmesi ritüellerine müdahale edilmesi gerektiğine yönelik iddialarının ise uygulama da hiçbir karşılığı bulunmamaktaydı. Yerlilerin dini ritüeller kapsamında ya da kültürel bir seremoni olarak masum kişileri Tanrıya kurban ettiği örnekler bulunmakla birlikte, bu amaçla kurban edilenlerin sayısı İspanyolların altın, gümüş vs. gibi kaynaklara el koymak adına uyguladıkları katliamlar ile kıyaslanamayacak düzeydeydi. Ayrıca İspanyolların evrensel değerler olarak kodladıkları etik değerler tamamen Avrupa merkezli ve Hristiyanlığa içkin değerlerdi. İspanyollar kendi değerlerini evrensel değerler kategorisine çıkararak, masum insanları korumak adına, kendilerinde müdahale etme hakkını buluyor fakat ironik bir şekilde daha fazla masumun ölmesine neden oluyorlardı. Wallerstein’a göre o tarihten bu yana bu tartışmaya hiçbir şey eklenmediği gibi on dokuzuncu yüzyılda Avrupa iktidarları, sömürge ülkelerde uygarlık misyonuyla bulduklarını beyan etmişlerdir (Wallerstein, 2007: 19).

Modern dünya-sistemi 19. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde bir taraftan bütün yer küreyi kapsayacak şekilde genişlemiş, diğer taraftanda Avrupa merkezli etik değerler çerçevesinde oluşturulmuş olan ‘evrensel değerler’ i çiğneyen uluslar üzerinde baskı kurulmuş ve bu evrensel değerlerin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Gelişme yazını alt

başlığında detaylıca tartışılmış olduğu gibi ‘diğer geri kalmış toplumlar’ ın evrimci bir çizgiyi takip ederek Avrupa ülkelerinin ekonomik ve sosyolojik gelişmişliğini yakalamaları gerektiği salık verilmiştir. Tarih 2. Dünya Savaşının sonlarını gösterdiğinde ulusal kurtuluş mücadeleleri sonucunda devletler arası iktidar ilişkilerinde önemli bir kayma meydana gelmiştir. Daha önce sömürge ülke konumunda olan ülkeler teker teker bağımsızlıklarını kazanarak BM üyesi olmuşlar ve BM’nin, egemen devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması gerektiği yönündeki kararı tarafından koruma altına alınmışlardır. Bu karar gereğince, bir devletin başka bir devletin iç işlerine, Hristiyanlaştırma ya da uygarlaştırma gerekçesi ile müdahale etme şansı bulunmamaktaydı. Fakat Wallerstein’a göre güçlü devletler şimdi de (2. Dünya Savaşından sonra) sömürgecilik yıllarından sonra güçlenmeye başlayan yeni bir kavrama ihtiyaç duymaktaydı: İnsan hakları.

Egemen devletlerin içerisinde yaşanan siyasi gerilimlerin de etkisi ile siyasi iktidarı ellerinde bulunduranların, kendi egemenlik sınırları içerisinde şiddete başvurmaları modern dünya-sisteminin başlangıcından bugüne kadar var olan bir durumdur. Eğer herhangi bir egemen devlet içerisinde yaşanan yaygın şiddet olayları, katliamlar varsa ya da yönetim baskıcı karakterler taşıyorsa söz konusu şiddet olaylarını sonlandırmak ve o ülkede yaşayan ‘masum insanları koruyarak’ ‘evrensel değerleri yaymak’ kimin görevi olmalıydı? Bu konuda Sovyetler birliği dağıldıktan sonra yaşanan üç ayrı olay özellikle öğreticidir: Yugoslavya müdahalesi (1996), Irak müdahalesi(2003) ve Suriye Savaşı (2011). Bilindiği gibi Yugoslavya’da yaşanan etnik şiddet olaylarından dolayı ülkeye NATO tarafından müdahale edilmiş, Irak’ta kitle imha silahları olduğu gerekçesi ile ABD tarafından müdahale edilmiş ve son olarak Suriye’de ise Esad’ın Suriye halkına zulüm ettiği gerekçesi ile ülkede fiili savaş durumu hakimdir. Las Casas’ın müdahale eden ülkelere ilişkin analizinden yola çıkan Wallerstein, Casas’ın şu iki kritik sorusunu hatırlatmaktadır: Müdahale eden ülkeler ve halklar da, barbarca hareketlere

girişmekten suçlu olurlar mı? Ve eğer öyleyse bu hareketler, herhangi bir müdahalenin dayandığı zeminin bir tür ahlaki üstünlüğünü meşrulaştıran hedef ülkeler ve halklar arasında ortaya çıkan hareketlere oranla daha mı az önemlidir (Wallerstein, 2007: 27). Diğer taraftan Sepülveda'nın 'doğa yasası' olarak tanımladığı ve günümüzde 'insanlığa karşı suç' olarak tanımlanabilecek eylemleri gerçekleştirenlerin cezalandırılıp cezalandırılmayacağı sorunu ve eğer cezalandırılacaksa cezalandırma eylemini kimin yapacağı sorunu bulunmaktadır. Las Casas, bu konu ile ilgili de üç temel soru yöneltmektedir: Onları suç olarak kimler tanımladı ve işlendikleri zaman ne düzeyde suç olarak tanımlanmışlardı? Cezalandırma yetkisine kimler sahiptir? Cezayı hak eden bir durum varsa eğer, bu cezalandırma ile bizden daha fazla ilgilenecek başka birileri var mıdır (Wallerstein, 2007: 27). Kuşkusuz bu sorular kolayca cevaplanabilecek nitelikte sorular değildir. Kesin olan bir şey varsa o da 'doğa yasası' ya da 'insanlığa karşı suç' vs. gibi gerekçeler ile yapılan müdahalelerin çoğu zaman masum insanları kurtarmaktan ziyade siyasi ya da ekonomik avantaj sağlamak amacı ile yapıldığıdır.

16. yüzyılda Latin Amerika'da (ve tabii ki Venezuela'da) yaşanan sömürü ve katliamlar bağlamında Las Casas ile Sepülveda arasında yaşanan polemikler günümüz Venezuela'sında yaşanan gelişmeler açısından güncelliğini korumaktadır. Bir taraftan Latin Amerika içerisinde (Lima Grubu) ve dışından pek çok ülke Sepülveda'nın tezlerinin modern versiyonlarını tekrarlarlarken, diğer taraftan Las Casas'ın yaşadığı çağda Venezuela topraklarında yaşanan katliamlardan çıkardığı derslerden yola çıkarak geliştirdiği karşıt argümanları savunan ülkeler ve insanlar bulunmaktadır. Venezuela başlığında detaylıca tartışıldığı gibi ABD ve müttefikleri ülkelerin temel argümanı, Maduro'nun ülkede yaşanan şiddet olaylarından sorumlu olduğu ve kötü yönetim nedeniyle yaşanan ekonomik krizin etkisi ile insanların açlıkla baş başa olduğu şeklindedir. Bu argüman, Sepülveda'nın 'masum insanları koruma' argümanının 500 yıla yakın bir süre sonra aynı topraklarda hortlatılmış halidir. ABD'nin masum insanları

korumak için ortaya koyduğu argümanlar ise ekonomik ve siyasi olmak üzere iki temel üzerinden şekillenmektedir. Uygulanan ekonomik ambargolar sayesinde ülkedeki siyasi iktidarın değişeceğini hesap eden ABD, söz konusu ambargolar nedeniyle milyonlarca insanın sağlık hizmetleri, temiz su ve gıda gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı gerçeğine gözlerini kapamaktadır. Bu noktada Las Casas'ın karşı argümanı Venezuela'da yaşanan duruma uygun düşmektedir. Bir an için ülkede yaşanan bütün şiddet olaylarının sorumluluğunun Maduro'da olduğunu kabul etsek bile, müdahale eden ülkenin uygulamış olduğu politikalardan dolayı oluşan zararın ilk durumda yaşanan zarardan daha az önemli olduğunu kabul etmek mümkün görülmemektedir. ABD'nin bütün savlarını kabul etsek bile ambargo yolu ile gerçekleştirilen 'cezalandırma' nedeniyle oluşan tahribatın engel olmaya çalıştığı zarardan daha büyüğüne neden olması kabul edilebilir değildir.

ABD'nin 'masum insanları korumak' amacıyla ortaya koyduğu argümanların ikincisi siyasi içeriklidir. Bu argümana göre, Maduro seçimlerde hile yapmıştır ve muhalefetin demokratik katılım mekanizmalarına girişini engellemektedir. Muhalefetin [bir kısmının] seçim sonuçlarını tanımaması ve sokak gösterilerine yönelmesinin hemen arkasından, ABD, Maduro'nun meşru bir başkan olarak tanınamayacağını iddia etmiştir. Daha sonra, baskı gören muhalefetin yanında yer alarak, başkanlık seçimlerinde aday dahi olmayan bir kişiyi başkan olarak tanımış, Venezuela ordusuna darbe çağrısı yapılmış ve hemen ardından askeri müdahale seçeneğinin masada olduğu dillendirmiştir.

Wallerstein'a göre Sepúlveda'nın son argümanı, Hıristiyanlaştırmak hakkı ve görevi ile Amerika yerlilerinin ortaya çıkardığı varsayılan engellerdi. Bu argümanın yirmi birinci yüzyıldaki karşılığı, demokrasiyi yaymanın hak ve görevidir" (Wallerstein, 2007: 31). Hıristiyanlaşmak konusunda gönülsüz davranan yerlilere karşı Sepúlveda'nın çözüm önerisi zorla Hıristiyanlaştırmaktır. Bu argümana karşı Las Casas'ın argümanı ise zorla Hıristiyanlaştırmamanın anlamsız olduğu ve bir dini kabul etmenin, o dini kabul eden kişinin içinden gelmesi gerektiği argümanıdır. ABD, kendi belirlediği demokrasi ve insan hakları

çerçevesinde bir değerlendirme ile Venezuela'yı bir kalıba oturtmakta ve analiz birimi kendi kalıbına uymadığında darbe çağrısı ve askeri müdahale çağrısı yapmaktadır. Demokrasiyi ve seçimleri yalnızca temsili demokrasi çerçevesinde ele almak konuyu kısır bir çerçeveye hapsetmek anlamına gelmektedir. Demokrasi kavramının kısıtlı bir tanımında yola çıkılarak ortaya konulan argümanlar göstermektedir ki ABD, Venezuela'da kendi suretinin çarpık bir yansımasını görmek istemektedir. İki parti arasında sıkıştırılmış seçim sistemi ile milyonlarca seçmen tercihinin temsil edilemediği ABD başkanlık sisteminin ne kadar demokratik olduğu tartışması bir yana; demokrasi, dışarıdan ihraç edilen bir şey olmaktan ziyade her ülkenin ya da bölgenin kendi iç dinamikleri ile gelişip olgunlaşması gereken bir olgudur. Bu anlamda Venezuela'da Chavez döneminde başlayan ve Maduro döneminde özel önem verilen komün uygulaması (binlerce mahalle komününde onbinlerce kişi örgütlüdür) (Özdemir, 2017), ABD'nin demokrasi radarının dışında kalmaktadır.

Wallerstein'a göre "Müdahale etmek kimin hakkı?" sorusu, modern dünya-sisteminin siyasi ve ahlaki yapısının tam merkezine işaret eden bir sorudur. Irak, Suriye ve son olarak Venezuela örneklerinde görüldüğü gibi uygulamada müdahale etme hakkı güçlülere ait bir hak gibi görülmektedir. Tabii ki 500 yıl önce olduğu gibi kolay bir şekilde meşrulaştırılabilecek bir hak değildir. Günümüzde gerçekleştirilen askeri ya da ekonomik müdahaleler dünya halkları tarafından siyasi ve ahlaki dirençle karşılaşmaktadır. Böylesi bir dirençle karşılaşan güçlü devletler çoğunlukla insan hakları ve demokrasi kavramları ile kendilerini meşrulaştırmaya çalışırlar(Wallerstein, 2007: 32).

5.1.2. Wallerstein'in Jeopolitik Kavramı

Wallerstein'in Jeopolitik kavramı bütün dünya coğrafyasını içine alır ve dünya sistemi içerisinde yer alan hegomonik ülkelerin dünyasını ifade eder. Kapitalist dünya-ekonomisinin temel yapılarından biri, dünya-sistemi içinde "hegemonyaların" çevrimsel

yükseliş ve düşüşleridir (Wallerstein, 1993: 13). Günümüze kadar farklı zaman dilimlerinde Holanda, İngiltere ve son olarak 1945'den 1970 yılına kadar ABD, dünya sisteminin hegemonik gücü olmuşlardır. Wallerstein'a göre devletlerarası sistemde herhangi bir büyük gücün, güç ve üstünlük arayışı açısından ortaya sürebileceği dört farklı kart bulunmaktadır: Ekonomik, politik, askeri ve kültürel-ideolojik kartlar. Ama elbette oynanacak olan kartların hepsi aynı ölçüde güçlü değildir ve dış politikada tercih her zaman bunlardan hangisinin ya da hangilerinin vurgulanması gerektiği hakkındadır. Birleşik Devletler düşüşe geçen bir hegemonik güçtür (Wallerstein, 2004). ABD geçtiğimiz 40 yıl boyunca ekonomik gücünü kaybettikçe politik gücü de erimeye başlamıştır. Sovyetlere karşı yürütülen 'komünizm karşıtlığı' temelinde inşa edilen ideolojik konumlanmış doğu bloğu ülkelerinin dağılması ile birlikte yerini 'terörizm karşıtlığına' bırakmış fakat bu konuda da başarılı olunamamış ve kültürel-ideolojik alanda hegemonyasını yitirmeye başlamıştır. Elinde son olarak askeri güç kalan ABD, son yıllarda sürekli bu kozunu öne sürme eğilimindedir.

Hegemonik gücünü kaybetmeye başlayan ABD'den sonra tarihsel kapitalizm içerisinde başka bir ülke mi hegemonyayı eline geçirecektir yoksa tarihsel kapitalizmin sonuna mı gelinmiştir? Wallerstein tarihsel kapitalizmin içine girmiş olduğu krizden dolayı bir çatallanmaya girdiğini söylemekle birlikte Rusya, Çin, Japonya ve AB'nin; ABD ye karşı hegemonya kurabilecek güçler olarak öne çıkabileceğini belirtmektedir.

Venezuela'da yaşanan güncel gelişmeler çerçevesinde Çin ve Rusya'nın etkileri göz önünde bulundurulduğunda, bu iki ülkenin zayıflayan ABD hegemonyası karşısındaki konumları önem kazanmaktadır. Wallerstein'a göre, 21. Yüzyıla doğru ilerlediğimizde, her ikisinin de [ABD ve Çin] bir diğeriyle olan yarı-dostane ancak yoğun biçimde rekabetçi nitelikteki ilişkide birbirlerinden oldukça farklı jeopolitik stratejilerin peşinden koşmakta oldukları giderek açıklık kazanmaktadır (Wallerstein, 2004). Çin'in ekonomik büyümesinin dünya sistem içerisinde rolünü dikkate almadığı ve Çin'in

ekonomik olarak ABD ve Batı Avrupa'nın açıkça zayıflayan gücünün yerine geçme olasılığını ihmal ettiği yönündeki eleştirilerin haklılık payı olduğunu belirten Wallerstein, [yapılan analizlerde] mevcut tarihsel sistemin içinde bulunduğu zorlukların göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Buna rağmen mevcut sistemde Çin'in çok fazla avantaj kazanmakta olduğunu teslim etmektedir (Wallerstein, 2017d). Wallerstein'a göre, Çin ve Çin Komünist Partisi (ÇKP), 10-20 sene içerisinde en güçlü global aktör olacaklarını düşünmektedirler. Sonuçta Çin ve Çin Komünist Partisi (ÇKP), jeopolitik olarak başkalarına karşı -özellikle ABD'ye karşı- üstünlük sağlayacaklarını düşünürken (Wallerstein, 2016a), Trump ise dünya da ABD'den başka sadece iki tane daha önemli ülke olduğunu düşünmektedir: Rusya ve Çin. Aslına bakılırsa Trump bu konuda pek de haksız da sayılmaz. Çünkü Wallerstein'a göre; ne Rusya, ne de Çin bugünkü politikalarından geri adım atmaya hazır değiller. Diğer taraftan hegemonya mücadelesinin taraflarından birisi ABD basımıdır. ABD'nin baskın medyası tarafından bile davranışları öngörülemez olarak tanımlanan Trump, mevcut riskleri arttıran bir faktör olarak denklemin bir parçasıdır. Herkesin korktuğu şey Trump'un elindeki askeri güçle paldır küldür harekete geçmesi. Olur mu bu? Ya da yakınındaki insanlar tarafından durdurulur mu? Kimse emin olamaz. Hepimiz sadece ümit edebiliriz (Wallerstein, 2017a). Wallerstein'ın ABD'nin İran'a olası askeri müdahalesi ile ilgili yazmış olduğu yazıda vurgulamış olduğu gibi "bir süreliğine askeri hareket başarılı olur mu sorusunu bir kenara bırakıp böyle bir hareketin sonuçları ne olur onu soralım. İran hususunda Amerika'nın Avrupa'daki önemli müttefikleri, Çin ve Rusya'dan bahsetmiyorum dahi, kendileri ve Trump yönetimi ve hatta ABD arasına mesafe koyacaktır. Diplomatik olmayan çözümün sonuçları diplomatik bir felaketle sonuçlanacaktır" (Wallerstein, 2017e). Çünkü Rusya ve Çin askeri kapasite açısından ABD dışındaki en büyük gücü temsil etmekte ve ABD'nin hegemonik gücünün azalmaya başladığının farkındalar (Wallerstein, 2018).

Dünya sistemi içerisinde 1970’den beri süregelen hegemonya mücadeleleri bağlamında Venezuela’da yaşanan gelişmeleri nereye oturtabiliriz? Bu konuda ilk ele alınması gereken başlık ekonomik ilişkilerdir. Chavez’in iktidara gelmesi ile birlikte Venezuela-Rusya ve Venezuela-Çin arasında yaşanan ticaret hacminin ciddi oranlarda arttığı ve Venezuela’nın ABD ile arasındaki ticaret hacminin düşme eğilimine girdiği “Venezuela Ekonomisi” alt başlığında detaylıca ele alınmıştır. Yıllarca ABD’nin arka bahçesi olarak nitelendirilen Latin Amerika’da Rusya ve Çin’in ekonomik ağırlığının artmaya başlaması, ABD’nin hegemonik gücünün azalmaya başladığı ve Rusya ile Çin’in ağırlığının artmaya başladığı şeklindeki tezi doğrudur niteliktedir. ABD, Venezuela’ya uygulamış olduğu yaptırımların kapsamını petrol sektörünü içine alacak şekilde genişletmesi ve müttefiki ülkelerin de ambargoya katılmaları konusunda uygulamış olduğu baskıları bölgedeki hegemonyasını yeniden pekiştirmek istemesiyle açıklanabilir. Büyük güçler arasında yaşanan hegemonya mücadelesi Venezuela’da yaşanmakta olan ekonomik ve insani krizin dışsal nedeni olarak öne çıkmaktadır.

Öte yandan, Venezuela özelinde, taraflar arasında ekonomik ilişkilerin yanı sıra politik alanda da mücadele sürmektedir. Venezuela Ulusal Meclis Başkanı Juan Guaido’nun kendisini Venezuela’nun geçici devlet başkanı olarak ilan etmesinin ardında, ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)’ne Juan Guaido’yu tanıma çağrısı yapmıştır. Toplantı öncesinde ABD’nin sunduğu tasarımla tartışılmasıyla ilgili yapılan oylamada ise Rusya ve Çin’in de aralarında bulunduğu 4 ülke hayır oyu kullanmıştır. Rusya’nın BM Daimi Temsilcisi, Maduro karşıtı bir tasarıyı veto edeceklerini ifade etmiştir (NTV, 2019). ABD ve müttefiki ülkelerin Guaido’yu desteklemesi ve içinde Rusya ve Çin’in de bulunduğu ülkelerin Maduro’ya desteklerini bildirmesinin üzerine, olası gerilimleri önlemek amacı ile, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Antonio Guterres “Venezuela’daki krize siyasi çözüm bulma konusundaki destek tekliflerinin güvenilirliğinin sarsılmaması için hiçbir grubun yanında

yer almayacaklarını” ifade etmiştir (Dünya, 2019). ABD tarafından Venezuela’ya yönelik ambargo içeriklerinin arttırılması üzerine, Venezuela Dışişleri Bakanı Jorge Arreaza, Birleşmiş Milletler’de 16 ülkenin daimi temsilcileriyle bir toplantı düzenlemiştir. Rusya, Çin, İran, Filistin, Suriye, Kuzey Kore, Küba ve Nikaragua’nın da aralarında bulunduğu 16 ülkenin temsilcisinin katılmış olduğu toplantıda “ABD’nin, BM sözleşmesine ilişkin kuralları hiçe saydığını belirterek ABD’nin hiç bir ülkenin iç işlerine karışmaya ya da yaptırımlar uygulamaya hakkının olmadığını kaydetmiştir (Kamiloğlu, 2019). Söz konusu toplantıdan iki hafta sonra, ABD, BMGK’ne Venezuela’da seçimlerin yenilenmesi çağrısında bulunan ve Venezuela’ya insani yardım gönderilmesini içeren bir tasarı sunmuştur. Tasarı, BM Güvenlik Konseyi’nde gereken oy sayısı olan 9’a ulaşmasına rağmen, daimi üyelerden olan Rusya ve Çin’in veto etmesi nedeniyle Konseyden geçirilememiştir.¹⁸ Aynı gün, Rusya’nın BM Güvenlik Konseyi’ne sunmuş olduğu, Venezuela’da siyasi çözüm çağrısı yapan ve ülkeye uluslararası yardımın koordine edilmesi konusunda da Maduro hükümetine desteğin ifade edildiği tasarı da BMGK’dan geçememiştir (Amerika’nın Sesi, 2019a). Son olarak ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Çin’i Nicolas Maduro hükümetine mali destek vererek Venezuela’nın ekonomik çöküşüne katkıda bulunmakla suçlamıştır.

Taraflar arasındaki mücadele, ekonomik ve politik alanın yanında askeri alanda da gerilimlere neden olmuştur. 2008 yılının sonlarına doğru, Rusya'nın en büyük nükleer savaş gemisi "Büyük Petro" Caracas yakınlarına demirlemiş ve dönemin Rusya Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev ile Chavez arasında savaş sanayii alanlarında işbirliği konuları ele alınmıştır (CNN, 2008). Bu olaydan bir yıl sonra Venezuela hükümeti Rusya’dan 300 adet T-72 ve T-90 füzeleri alımı konusunda anlaşma sağlamıştır. 2010 yılında Putin’in Venezuela’ya yapmış olduğu ziyaretin ardından, Chavez “Barışçıl amaçlı

---

¹⁸ BM Güvenlik Konseyi’nde bir tasarinin geçmesi için en az 9 oy alması ve daimi üyeler Rusya, Çin, Fransa, İngiltere ve Amerika’nın veto etmemesi gerekmektedir.

bir nükleer santralın ilk planlarını çizmeye hazırız” diyerek iki ülke arasında nükleer santral konusunda anlaşmaya varıldığını belirtirken, Putin; Venezuela'nın savunma imkanlarını desteklemeye ve geliştirmeye devam edeceklerini belirtmiştir (CNNTURK, 2010). Son olarak, Rusya, Venezuela’da siyasi gerilimlerin tırmandığı ve ABD’li yetkililer tarafından askeri seçeneklerin dillendirildiğı 03 şubat 2019 tarihinden yaklaşık iki ay sonra askeri nakliye uçağı ile Venezuela'ya 100'den fazla asker ve 35 ton tıbbi malzeme göndermiştir (Haberturk, 2019).

Chavez’in iktidara gelmiş olduğu günden bu güne kadar Venezuela’nın uluslararası ilişkiler bağlamında geliştirmiş olduğu politikaların ABD yönetimleri tarafından hoş karşılanmadığı bilinen bir durum. Fakat bu bilinen durumun arkasında 1970’li yıllardan bu güne kadar zayıflayan ABD hegemonyasının bıraktığı boşlukları dolduran Çin ve Rusya bulunmaktadır. Siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda Venezuela özelinde yaşanan gelişmeler Wallerstein’in ABD hegemonyası ile ilgili açıklamalarını doğrular niteliktedir.

5.1.3. Güçlü Devlet-Güçsüz Devlet Bağlamında Venezuela

Wallerstein, Modern dünya-sisteminin içerisinde bulunan egemen devletlerin ne kadar egemen olduğunu tartışmış olduğu “Sistem Karşıtı Hareketler” adlı kitabında egemen devletler üzerinde birçok kısıtlamanın olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu kısıtlamalardan en önemlisi “gayri meşru” kısıtlamadır. Farklı ülkelerin ya da uluslararası örgütlerin belirli bir egemen ülkenin politikalarını, bu devletin iç işlerine bir şekilde müdahale etme yolu ile açık bir şekilde alaşağı etme ya da gizli kapılar ardında değiştirmeye çalışma yönündeki fiili gücü “gayri meşru” kısıtlama kapsamına girmektedir. Wallerstein’a göre böylesi bir faaliyet eninde sonunda fiili bir askeri müdahaleyi kapsayabilir. Devletlerarası sistem, güçlü devletler arasındaki mücadelenin arenası olduğu için, egemen bir devlet güçlü bir devletin müdahale tehdidinden kurtulabilmek için bu devletin baş rakibi ile politik bağlantı kurma yoluna gider. Elbette bu da, bağlantı kurduğu devletin müdahale riskini getirir, fakat bu olasılık daha dolaylı ve daha az tehdit edici olduğu için kabul edilir (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2015: 60).

Venezuela’nın Chavez sonrası meşru hükümetleri tarafından kullanılan egemenlik hakkı ABD tarafından uygulanan gayri meşru kısıtlama yöntemleri ile defalarca yok sayılmıştır. Bunların en bilineni 11 Nisan 2002 tarihinde Hugo Chavez’e karşı gerçekleştirilen başarısız darbe girişimidir. Darbe girişimine zemin hazırlayan olaylar, Fedecámaras adlı işveren sendikası tarafından başlatılan genel grev ve arkasından muhalefet tarafından örgütlenen protestolar ile başlamıştır. Muhalefetin sokak gösterilerine başlaması ile birlikte Chavez yanlıları da gösteriler düzenlemiştir. Çıkan olaylar neticesinde iki taraftan da çok sayıda kişinin ölmesi sonucu muhalefet yanlısı komutanlar darbe planlarını uygulamaya sokarlar ve Başkanlık sarayını kuşatarak Chavez’i tutuklarlar. Chavez’i tutuklayan askerler ilk iş olarak işveren sendikası başkanı Pedro Carmona Estanga’yı başkanlık görevine getirirler fakat bu durum çok uzun

sürmez. Chavez yanlısı halk kitleleri tarafından gerçekleştirilen protestolar ve Chavez yanlısı askerlerin müdahaleleri sonucu Chavez, 14 Nisan 2002 tarihinde yeniden görevine döner. Chavez yönetimi darbe girişiminin arkasında ABD Başkanı George W. Bush'un olduğunu iddia etmiştir. Darbe girişiminin üzerinden yedi yıl geçtikten sonra, eski ABD Başkanı Jimmy Carter, Chavez'in söylemini destekler bir şekilde darbenin ABD tarafından desteklenmiş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmiştir (Al Jazeera, 2009). Yine The guardian gazetesinde, olaydan bir hafta sonra yayınlanan bir yazıda Pedro Carmona'nın darbeden aylar önce defalarca ABD gittiği ve Beyaz sarayda George W. Bush ile görüştüğü iddia edilmektedir (Theguardian, 2002).

ABD'nin Venezuela üzerindeki ekonomik ve siyasi müdahaleleri Chavez'in ölümünden sonra da devam etmiştir. Maduro'nun 10 Ocak 2019 tarihinde yemin etmesinin ardından yaşanan gelişmeler "Nicolas Maduro ve Emperyalist Müdahale" başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Guaido'nun, 23 Ocak 2019 tarihinde ülkenin başkenti Caracas'taki hükümet karşıtı gösterilerde destekçilerine yaptığı konuşmada kendisini geçici devlet başkanı ilan etmesi ülkenin tekrar uluslar arası camianın gündemine girmesine neden olmuştur. Maduro'nun başkan olarak seçildiği 20 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin sonuçlarını tanımayan ABD ve müttefikleri, Guaido'yu Venezuela'nın meşru başkanı olarak tanırken; aralarında Rusya ve Çin'in de bulunduğu bir dizi ülke seçimlerin meşru olduğunu ve Maduro'nun Venezuela'nın meşru başkanı olduğunu iddia ederek seçilmiş başkanın yanında yer aldıklarını açıklamışlardır. Uluslararası toplumun bu şekilde ayrışmasının arkasında yatan nedenlerin en önemlisi Venezuela'nın kanıtlanmış petrol rezervleri bakımından bütün dünyada birinci sırada yer alması gibi durmaktadır. Devrimin ilk yıllarından itibaren halkçı ve kamucu bir anlayışı benimseyen Chavistalar ile ABD yönetimleri arasında sürekli bir gerilim olduğu bilinmektedir. ABD her zaman Venezuela'da serbest piyasa ekonomisine tam uyumlu bir hükümet istediği için piyasacı bir aday olarak Juan

Guaido'yu desteklemesi olağan görülmektedir. Diğer taraftan özellikle son yıllarda Chavista'ların en önemli kreditorleri Rusya ve Çin'dir. Her iki ülkenin de Venezuela petrol sektöründe ciddi yatırımları olduğu gibi Rusya ile Venezuela hükümetleri arasında pek çok alanda askeri anlaşmalar da yapılmıştır. Tüm bu gelişmeler Wallerstein'ın güçlü devlet/güçsüz devlet bağlamında ortaya attığı tezleri haklı çıkarmaktadır. Dış odakların belirli bir egemen ülkenin politikalarını, bu devletin iç işlerine bir şekilde müdahale etme yolu ile açık bir şekilde alaşağı etme ya da gizli kapılar ardında değiştirmeye çalışma yönündeki fiili gücü “gayri meşru” kısıtlama kapsamında değerlendiren Wallerstein, böylesi bir sürecin askeri bir müdahale olasılığını da beraberinde getireceğini vurgulamaktadır. Hem 2002 yılında yaşanan olaylar hem de 2019 Ocak ayında yaşananlar egemen bir ülke olan Venezuela'nın iç işlerine müdahale edilerek seçimler ile başa geçmiş meşru hükümetin alaşağı edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Wallerstein'a göre bu müdahale “gayri meşru” kısıtlamadır. Diğer taraftan Wallerstein, iç işlerine müdahale edilen ülkelerin güçlü devletin (ABD) müdahale tehdidinden kurtulabilmek için bu devletin baş rakibi ile (Rusya, Çin) politik bağlantı kurma yoluna gideceklerini ve ileride bağlantı kurduğu devletin de müdahale riskini getireceğini belirtmektedir. Rusya ve Çin'in Venezuela'da yapmış oldukları yatırımlar ve vermiş oldukları krediler göz önünde bulundurulduğunda Venezuela hükümetinin orta ve uzun vadede ekonomik bağımsızlık konusunda daha cüretkar adımlar atması gerektiği görülmektedir.

Wallerstein'a göre, ülkelerin aynı zamanda ie dönük egemenlik iddiaları bulunmaktadır ve bu iddia tarihin belirli dönemlerinde güçlü devletler tarafından kabul edilmek istenmez. Ülkelerin ie dönük egemenlik iddiaları, kendi sınırları içerisinde istedikleri yasal düzenlemeleri yapabilmelerine ve uygun buldukları bütün politik uygulamaları gerçekleştirebileceklerine imkan tanır. ABD uygulamakta olduğu yaptırımlar ile açık bir şekilde Venezuela'nın ie dönük egemenlik hakkını ihlal etmektedir. Sonuç olarak, Wallerstein'ın güçlü devlet-güçsüz devlet ilişkisi bağlamında

ortaya atılmış olduğu tezler Venezuela’da yaşananlar özelinde doğrulanmış görünmektedir.

5.1.4. Davos Ruhü ile Porto Alegre Ruhü Arasındaki Mücadele

Dünya Ekonomik Formu (WEF), 1971 yılında İsviçre’nin Cenevre kentinde kurulan uluslararası bir vakıftır. Toplantılarını her yıl İsviçre’nin Davos kentinde yapmasından dolayı ismi Davos ile anılmaya başlayan WEF’in internet sitesinde, misyonu şu şekilde tanımlanmaktadır: “ Küresel, bölgesel ve endüstri ile ilgili gündemleri tanımlamak, tartışmak ve çözümlenmek amacıyla toplumun önde gelen siyasetçileri ile iş dünyasından insanları arasında ortaklıklar yaratarak kendisini dünyanın durumunu iyileştirmeye adanmış bağımsız bir örgüttür” (World Economic Form, 2019).

WEF, kurulduğu ilk yıllarda önemli etkileri olmasa da, 1978’de ilan edilen Washington Uzlaşısı ile birlikte daha görünür olmaya başlamıştır. Bu tarihe kadar geçerli olan “gelişme yazınının” geçerliliğini yitirdiğini deklare eden Uzlaşısı, devlet teşekküllerinin özelleştirilmesi, piyasalar üzerindeki devlet kontrollerinin kısıtlanması, tabana yayılan vergilerin arttırılması (Yıldırım, 2011: 5-6) gibi başlıklara vurgu yapmaktaydı. Aslına bakılırsa, Washington Uzlaşısı, 1978 yılında yaşanan petrol krizinin ardından ortaya atılmıştı ve ABD ile İngiltere, krizden çıkmanın tek yolu olarak bu politikaları öngörüyorlardı. Tamda bu yüzden -liberal politikalar dışında- “Hiçbir alternatif yok- There is no alternative (TINA)” demişlerdir. Yaşanan ekonomik krizin etkisi ile çoğu ülkede devlet gelirlerinin düşmesi nedeniyle hükümetler borç para arayışına girmiştir. Fakat borç para sadece Washington Uzlaşısını kabul eden ülkelere verilmekteydi. Kısacası dünya-sistem içerisindeki ülkelere tek çözüm yolu olarak liberal politikalar dayatılıyordu. Aslına bakılırsa TINA’yı uygulayan ülkeler borç para bulma konusunda sıkıntı yaşamıyorlardı, fakat Uzlaşısı gereği kemer sıkma politikalarını uygulamaları gerektiği için kitleler tarafından tepki ile karşılanıyorlardı. 2001’de Dünya

Ekonomik Formuna (WEF) karşı Porto Alegre’de kurulan World Social Form (WSF) tam da bu tepkilerin sonucunda oluşturulmuştur (Wallerstein, 2017f). Walerstein’a göre WSF; emperyalizmin herhangi bir biçimine, sermaye tahakkümüne ve neoliberal politikalara karşı insanı merkeze alan sivil toplum kuruluşları ile düzen karşıtı hareketlerin deneyimlerini özgür bir şekilde paylaşabilecekleri bir platform niteliğindedir ve “Başka bir dünya mümkün” sloganı etrafında bir araya gelinmiştir (Wallerstein, 2013a: 255).

2001 yılında Brezilya’nın Porto Alegre şehrinde kurulan WSF; 2002, 2003 ve 2005 yıllarında Brezilya’da, 2004 yılında Hindistan’ın Mumbai kentinde toplanmıştır. 2006 yılında ise bir değişiklik yaparak Venezuela (Caracas) , Afrika (Mali ve Bamako) ve Pakistan (Karachi) olmak üzere 3 ayrı bölgede gerçekleştirilmiştir. Genellikle güney ülkelerinde yapılmasına özen gösterilen WSF forumları, 2016 yılında bir değişikliğe gidilerek Kanada (Montreal)’de düzenlenmiştir.

Wallerstein iki farklı dünya görüşü arasındaki bu mücadeleyi Davos ruhu ile Porto Alegre arasındaki mücadele olarak adlandırmaktadır. Orta vadede (20-40 sene civarı), yoksulların çektiği acıyı azaltmanın hiçbir değişime yol açmayacağını belirten Wallerstein’a göre, [dünya solu] Davos ruhunu temsil edenlerle olan mücadeleye odaklanması gerekmektedir. (Wallerstein, 2017g). Wallerstein’a göre Porto Alegre Ruhunu (Davos Ruhunun aksine) her türlü -ulusaşırı, bölgesel, ulusal ve yerel, ama en önemlisi hem Güney’den hem de Kuzey’den- hareketi bir araya getirmeye ve dünya sistemini yeniden yapılandırmaya çalışırken bunu genelde Güney’in tarafında olmaya çalışarak yapmaktadır (Wallerstein, 2013a: 256).

Chavez, iktidarda olduğu süre boyunca, WSF toplantılarını yakından takip etmiş ve Ocak 2003 tarihinde Porto Alegre’de düzenlenen toplantıya davet edilmemesine rağmen katılmış ve bir konuşma gerçekleştirmiştir. Yine 30 Ocak 2005’de Porto Alegre şehrinde gerçekleştirilen Beşinci Dünya Sosyal Forumunun ise Venezuela tarihinde ayrı bir yeri vardır. Zira Chavez, 30 Ocak 2005 tarihinde Porto Alegre’de yapmış olduğu

konuşma da ilk defa “21. Yüzyıl Sosyalizminden”¹⁹ bahsetmiş ve Venezuela’nın o tarihten sonra uygulayacağı ekonomik politikaların netleşmesini sağlamıştır. Bu konuşma forum katılımcılarının büyük çoğunluğu tarafından coşku ile karşılanmış ve 2006 yılında üç merkezde gerçekleştirilecek olan forumların bir ayağının da Caracas’da düzenlenmesine karar verilmiştir.

WSF prensipleri gereği gerçekleştirilen forumlar; siyasi partiler, devlet başkanları ve bürokratların katılımına kapalıdır. Bu sebeple forum bileşenlerinin bir kısmı Caracas’ta gerçekleştirilen toplantıları boykot etmiştir. Buna rağmen resmi kayıtlara göre 2.000 civarında etkinliği 80.000 katılımcı izleme olanağı bulmuştur. Bu toplantılardan birinde Chavez tarafından yapılan tarihi konuşmada Dünya Sosyal forumunun serbest ticaret anlaşmalarına ve neo-liberalizme karşı çözüm önerileri sunan enternasyonalist bir yapıya kavuşması gerektiği belirtilmiş ve ancak bu yolla ABD emperyalizminin tarihe gömülebileceğini belirtmiştir (Morgül, 2006).

Wallerstein düzenlenen pek çok WSF toplantısına katılmakla birlikte Venezuela’nın forum içerisindeki yerine ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır. Bu durum Chavez’in devlet başkanı olması ve WSF’nin bu konudaki tavrından kaynaklanıyor olabilir. Fakat Chavez’in WSF’yi emperyalizme karşı mücadele platformuna dönüştürmek istediği ortadadır. Tıpkı Wallerstein’in modern dünya-sistemine karşı mücadele platformu görmesi gibi. Wallerstein’in dünya-sistemi içindeki mücadeleyi Davos ruhu ile Porto Alegre arasındaki mücadele olarak tanımlaması gibi, Chavez WSF içerisindeki toplantılarda yapmış olduğu konuşmalarda Davos ruhunun temsil etmiş olduğu değerlere karşı politikalar önermeye çalışmış ve WSF bileşenlerini Davos ruhunun temsil ettiği değerlere karşı mücadeleye davet etmiştir. Verilen mücadelenin başarılı olup olmadığı tartışması bir tarafa, biri sosyolog olarak bir diğeri ise devlet

---

¹⁹ 21. Yüzyıl Sosyalizmine ilişkin Marksizm içi değerlendirmeler için bkz : (Birdal, 2008; Savran, 2013)

başkanı olarak, “başka bir dünya” özlemlerini defalarca dile getirmişlerdir. Wallerstein hala Davos ruhuna karşı yazılar kaleme almakta, etkinliklere katılmaktadır. Chavez’in selefi Maduro ise Davos ruhunu temsil eden ABD ve müttefiklerinin ağır saldırısı altındadır.

5.1.5. Merkez-Çevre Bağlamında Venezuela

Wallerstein’in analizlerinde “uzun dönem” kavramının ayrı bir yeri vardır. Yapmış olduğu uzun dönemli analizlerde şimdiye kadar var olan bütün sistemler gibi modern dünya-sisteminin de bir ömrü olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Bu anlamıyla bütün sistemler gibi kapitalizm de sonludur. Wallerstein’a göre, kapitalist dünya-ekonomisinin sonunu getirecek olan şey; sonsuz sermaye birikimi gibi içsel nedenlerin yanı sıra sistem-karşıtı hareketler gibi dışsal nedenlere bağlanmaktadır. Dünya-sistemi içerisinde 19. Yüzyıl boyunca iki temel sistem-karşıtı hareket bulunmaktaydı: a-Toplumsal hareket (sınıf temellidir ve kapitalizmin yerini sosyalizmin alacağını varsayar) ve b- Ulusal hareket (bir etnik-ulusal grubun bir diğeri üzerindeki baskısına karşı yapılmıştır). Her iki harekette 19. Yüzyıl boyunca kendi örgütlerini yaratmıştır (Wallerstein, 2003a). Simon Bolivar tarafından İspanyol sömürgecilerine karşı başlatılan mücadele sonucunda 1830 yılında bağımsızlığına kavuşan Venezuela ikinci kategoride değerlendirilmektedir. Aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen Maduro’nun seçilmiş başkan olarak görev yapmakta olduğu Bolivarcı Venezuela Devleti günümüz modern dünya-sistemi içerisinde sistem karşıtı hareket olarak varlığını sürdürmektedir. Herhangi bir sistem-karşıtı hareketin, dünya-sistemine entegre olan bir ulus devlet içerisinde, iktidarı ele geçirerek mi yoksa muhalefette kalarak mı mücadele etmesi gerektiği dünya-sistemleri analizi içerisinde özgün bir yerde durmaktadır. Bu konu Chavez’in de üzerinde durduğu bir meseledir. Chavez 1997 yılında cezaevinden çıkıp 5. Cumhuriyet Hareketini kurduğu zaman önünde iki seçenek bulunmaktaydı. Ya halkın çıkarlarını korumak amacıyla ülkeyi

yöneten elitlere karşı mücadele edecekti, ya da seçimlere girerek iktidarı ele geçirmeye çalışacaktı. Chavez ikinci yolu seçtiği zaman pek çok yakın arkadaşı ve taraftarı iktidarı almanın imkansız olduğunu ve Venezuelalı yönetici elitlerin yönetimi asla devretmeyeceklerini düşünüyordu. Aslına bakılırsa Chavez'in de bu konuda çekinceleri bulunmaktaydı. Fakat bu sorunu dünyanın farklı yerlerinde bulunan sistem-karşıtı hareketlerin desteği ile çözebileceğini düşünmekteydi. Ülkedeki farklı sol akımların bir araya geldiği PSUV'u kurarken ve dünyanın farklı bölgelerindeki sol-sosyalist yapılarla ilişkilerini geliştirirken bu motivasyon ile hareket ediyordu.

Diğer taraftan, 1968 dünya devrimi ile birlikte oluşan 'yeni solu' dünya solunun bileşenlerinden birisi olarak tarif eden Wallerstein, bütün sistemler gibi kapitalizmin de bir sonunun olduğunu teslim etmekle birlikte bu sonun kendiliğinden olmayacağını düşünmektedir. Sistemin kaderini "dünya sağ" ile "dünya solu" arasındaki mücadele belirleyecektir. Dünya sağ Kapitalizmin Altın Çağı içinde emek ve sermaye arasında gerçekleşen tarihsel uzlaşmayı 1980 sonrasında bozan; sömürüyü, eşitsizliği yoğunlaştıran; neoliberal "tek seçenek" programlarını yerleştiren, gezegenin en varlıklı yüzde 1'inden oluşmaktadır. Dünya Solu, ise, bu politikaların tüm mağdurlarından, dünya nüfusunun yüzde 80'inden oluşmaktadır (Boratav, 2017).En varlıklı %1'lik kesim orta sınıf olarak da değerlendirilebilecek %19'u yanına çekerek iktidarlarını sürdürmektedir. Venezuela alt başlığında incelenmiş olduğu gibi, Chavez iktidara gelmeden önce ülke yönetiminde bulunan elit tabakanın politikaları dünya-sistemine entegre olmuş tipik bir çevre ülke görünümü sergilemekteydi. Bir tarafta uluslararası petrol şirketleri ile yakın ilişkileri olan Fedecámaras isimli işverenler sendikası ve bürokrasi içerisinde kümelenmiş üst-orta sınıf. Diğer tarafta ise olağanüstü yoksulluk içerisinde yaşayan halk kitleleri. Venezuela'da Chavez öncesi Partidocracia hükümetleri ile günümüz muhalefetinin bileşenleri göz önünde bulundurulduğunda bu gruplar "dünya sağ" içerisinde değerlendirilebilir.

Wallerstein'a göre, dünya solu içerisinde üç ana akım mevcuttur. Bunlardan birincisi, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi "eski sol" dur ve günümüz dünyasında marjinal olmakla birlikte hala dünya solu içerisinde etkisini sürdürmektedir. İkincisi ise, günümüzde Syriza, PODEMOS, Melenchon gibi hareketler tarafından temsil edilen 1968 Dünya devriminin uzantısı niteliğindeki hareketlerdir (Boratav, 2017). Wallerstein'a göre dünya solunun içerisinde yer alan üçüncü akım ise cinsiyet, ırk, kimlik ayrımlarına karşı mücadeleleri oluşturan, çok-kültürlülüğü, özgün halkları temsil eden tüm akımlardır (Wallerstein, 2017f). Dünya solunun bu üç bileşeni dünya-sistemi içerisinde acı çeken kesimlerin acısına son vermek için sokak mücadelesini de seçimleri de mücadele başlığı olarak değerlendirmelidir ve sol iktidarlar kısa dönemde bütün güçlerini buraya yönlendirmelidir. Çünkü kısa dönem, orta vadeli hedeflerin denendiği andır (Wallerstein, 2017b). Chavez'in 1999 yılında iktidara gelmesi dünya solu ile dünya saği arasında yaşanan mücadele açısından bir kırılmaya işaret etmektedir. Kırılmanın dünya-sisteminin hegemonik gücü ABD'nin yanı başında gerçekleşmiş olması bir yana, dünya petrol rezervleri açısından ilk sırada yer alması Venezuela'yı bu mücadele açısından ayrıcalıklı bir yere oturtmaktadır. Chavez'in iktidara geldikten kısa bir süre sonra misyonlar aracılığı ile petrol gelirlerini yoksullar için kullanması, toprak reformuna girişmesi gibi uygulamalar %80'in kısa vadede yaşam standartlarının gelişmesine katkı sağlarken, hegemonik güç ABD ile eski yönetici elitten ciddi tepkiler gelmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak yıllarca sağ hükümetler tarafından yönetilen Venezuela, Chavez ile birlikte ayrı bir yörüngeye girmiştir. Wallerstein'ın tanımlaması ile ifade edilecek olursak; uluslararası sermaye, hegemonik güç ABD ve dolayısıyla dünya saği ile uyumlu bir elit tabaka tarafından yönetilen ülke, halkçı uygulamalara yönelen, 21. Yüzyıl Sosyalizmi perspektifi ile içinde 'yeni sol'un özelliklerini barındıran, dünya solu ile uyumlu politikalar uygulayan bir yörüngeye girmiştir.

5.1.6. Karizmatik Liderlik

Wallerstein, Chavez iktidara geldikten bir yıl sonra halkçı askerler ile ilgili yazmış olduğu yazıda Chavez'in seçim başarısının pek çok kişide şaşkınlık yarattığını ifade etmiştir. Venezuela siyasetinin o ana kadar biri sosyal-demokrat kökenli diğeri Hıristiyan demokrat tonda iki merkez partisi arasındaki kavgadan ibaret olduğunu belirten Wallerstein halkçı Albay Hugo Chavez'in; 1998 seçimlerinde oyları silip süpürdüğünü ve anti-entelektüel bir retorikle, her türlü geleneksel yapıyı hızla rafa kaldırıp yerlerine yeni bir Anayasa ve yeni yapılar koymaya giriştiğini ifade etmiştir. Chavez'in, seçimlerin ardından gerçekleştirilen referandumda, sadece orta sınıfları değil, geleneksel sol entelektüelleri de dehşete düşürerek, çok geniş bir halk desteğine ulaştığını ifade eden Wallerstein, Chavez'in iktidarının ilk yıllarında Venezuela siyasetinde yaratmış olduğu dönüşümü betimlemiştir (Wallerstein, 2000a). Venezuela siyasetinde yaratmış olduğu değişimin de etkisi ile halk kitleleri tarafından sempati ile karşılanan Chavez, ilerleyen yıllarda gerçekleştirmiş olduğu politikalarında etkisi ile "karizmatik liderlik" vasfı ile anılır olmuştur.

Wallerstein'ın Hugo Chavez'in ölüm tarihi olan 5 Mart 2013 tarihinden bir süre sonra kaleme almış olduğu yazının başlığı "Karizmatik bir liderin ardından, neler bekleniyor?" adını taşımaktadır. Söz konusu yazıda karizmatik liderin karakter yapılarının güçlü olduğunu, politik vizyonlarının net olduğunu ve inanılmaz bir enerji ve devamlılık becerisine sahip olduklarını ifade etmiştir. Karizmatik liderlerin aynı zamanda kendi ülkelerinde olduğu gibi farklı ülkelerde de destekçileri vardır ve tüm bu özellikler karizmatik liderlerin politikalarına karşıt olan kişileri de harekete geçiren neden olabilmektedir.

Söz konusu özelliklerin Chavez'de de bulunduğunu vurgulayan Wallerstein, Chavezden sonra yönetimi devralacak olan Chavistaları şu sözler ile uyarır: "Karizmatik

bir liderin ölümü, her zaman destekçilerinin onun politikalarını gelenekselleştirerek devamlılığını sağlamaya çalıştığı bir belirsizliğin boşluğunu yaratır. Max Weber bunu “karizmanın rutinleşmesi” olarak adlandırmakta. Fakat bir kez rutinleştiği zaman politikalar öngörülmesi çok zor olan yönler doğru evrilir. Yakın gelecekte ne olacağını tahmin etmek için kuşkusuz Chavez’in başarılarının takdiriyle başlamak gerekir. Fakat aynı zamanda hem içsel güç ilişkilerinin ve hem de Venezüela ve Latin Amerika’nın bugün kendilerini içinde buldukları daha geniş jeopolitik ve kültürel bağlamların değerlendirmesinin yapılması gerekir” (Wallerstein, 2013c).

Wallerstein’in belirtmiş olduğu “karizmanın rutinleşmesi” olgusunu anlayabilmek için Venezuela’da yaşanan gelişmelere tekrar göz atmakta fayda var. 2002 ve 2003 yılında yaşanan grevler sırasında patronların bir kısmı lokavt ilan etmiş ve farklı sektörlerde faaliyet yürüten fabrikalar da çalışan işçiler fabrikaları kendileri işletmeye devam etmişlerdir. Bu tarihten 2012 tarihine kadar kamulaştırılan 1168 yerli ve yabancı sermayeli şirketlerin pek çoğunda işçiler ve sendikalar “birlikte yönetelim” sloganı ile fabrika yönetimlerinde hak talep etmişlerdir. Bu durum devrimin ilk yıllarında işçilerin fiili olarak pek çok fabrikanın yönetiminde söz sahibi olduğu anlamına gelmekteydi (Handsoffvenezuela, 2005). İşçiler, Chavez’in 21. Yüzyıl Sosyalizmi söyleminin de etkisi ile taban örgütlenmelerine ağırlık veriyor ve yerelliklerde farklı örgütlenme modelleri üzerinde tartışmalar yürütüyorlardı. Kuşkusuz Chavez’in karizmatik liderlik anlayışı ve devletin petrol gelirlerini işçilerin yoğun olarak yaşadığı barriolara; eğitim, sağlık, barınma hizmetleri biçiminde kaydırmış olması işçileri daha da cesaretlendiriyordu ve yoksul mahallelerin siyaset mekanizmasına dahil olmasını hızlandırıyor. Venezuela yoksullarının Chavez’in arkasında kenetlenmesinin arkasında Chavez’in tabanla ve taban örgütleri ile kurmaya çalıştığı buna benzer uygulamalar yatmaktaydı.

Chavez'in ölümünün ardından başkanlık koltuğuna oturmuş olan Maduro'nun 6 yılı geçkin bir sürede karşılaşmış olduğu pek çok zorluk bulunmaktadır. Petrol fiyatlarının düşmüş olması ülkenin GSMH üzerinde ciddi bir baskı oluşturmakta, diğer taraftan ABD'nin uygulamakta olduğu yaptırımlar nedeniyle ticaret hacmi ciddi bir şekilde daralmakta ve muhalefetin sokak gösterileri nedeni ile sokağın ve politik hayatın tansiyonu bir türlü düşürülememektedir. Şüphesiz Maduro değerlendirilirken tüm bu etkenler göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat Chavez'in ardından Maduro'nun iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, politik tansiyonu düşürme kaygısının da etkisi ile birlikte, muhalefete ve sermaye çevrelerine diyalog çağrılarında bulunulması halk kitlelerinde Chavez'in çizgisinden geri adım atıldığı gibi bir algı oluşturmuştur. ODTÜ Latin ve Kuzey Amerika Çalışmaları Anabilim Dalı Başkanı Aylin Topal'ın Birgün gazetesine vermiş olduğu demeçte "2014'ten beri sermaye çevrelerine verilen tavizlerle yolsuzlukların, Maduro yanlısı mahallelerde ciplerin ve süper lüks konutların varlığının arttığını, boli-burjuvazi adı verilen yeni milyonerler kulübüne ilişkin haberleri güvenilir bulduğum kaynaklardan da okuduğumu not edeyim. Maduro kendi toplumsal tabanını yeniden arkasına alamazsa bu yoğun saldırı altında çok fazla direnemez" şeklinde belirtmiştir (Topal, 2019).

İşçi kolektiflerinin ve sendikaların fabrika yönetimlerinde söz sahibi olma isteğine karşılık Maduro yönetiminin fabrika yönetimlerine bürokratik elitleri koyma çabası ve işçiler ile söz konusu elitler arasında yaşanan gerilimler, taban ile yönetim arasındaki bağları zayıflatmıştır. Diğer taraftan Maduro yönetiminin krizden kurtulmak için sermaye sınıfına göz kırpması ve oluşan yeni sermaye sınıfı (boli-burjuvazi) yoksul halkın tepkilerini perçinlemiştir. Tüm bu yaşanan olaylar Wallerstein'in ifade ettiği "Karizmanın rutinleşmesi" tanımlamasını haklı çıkarmaktadır. Rutinleşen politikaların öngörülmesi zor yönle doğru evrileceğini belirten Wallerstein, günümüzde Venezuela'da yaşanan gelişmeleri önceden görmüş gibidir. Chavez'in başlatmış olduğu 21. Yüzyıl sosyalizmi

hamlesini daha ileriye taşıyamayan Maduro, mecburen sermaye sınıfına tavizler vermek zorunda kalmaktadır. Chavez'in başlatmış olduğu ve uygulamaya koyduğu Bolivarcı devrimin kazanımlarını korumaya çalışmak yeterli olmadığı gibi mümkün de değildir. Venezuela gibi karmaşık politik ittifakların olduğu bir ülkede var olan kazanımları korumaya çalışmak kaçınılmaz olarak geri adım atmaya yol açmıştır. Maduro, Chavez'in karizmatik liderliğinin gölgesinde kaldığı oranda tavizler vermeye başlamış ve bu tavizlerin sonucunda yaşananlar yoksul halk kitleleri ile arasındaki açığı çoğaltmıştır.

Maduro'nun taban örgütlenmeleri ile arasındaki açının açılma nedenini anlayabilmemiz için Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi (PSUV)'un içinde yaşananlara bakmak gerekmektedir. Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi (PSUV), 24 Mart 2007 tarihinde, ülkedeki bütün sol, sosyalist ve komünist örgüt ve bireyleri tek bir çatı altında toplamak amacıyla Hugo Chavez'in çağrısı ile kurulmuştur. Parti aynı zamanda Bolivarcı hükümetin işçi sınıfı ve yoksul halk ile temas kanallarını güçlendirmek ve ülkede 21. Yüzyıl sosyalizmini kurma kararlılığında olan militanlardan oluşmaktaydı. Chavez dönemi boyunca parti içerisindeki ittifak ilişkileri dengeli bir şekilde ilerlerken Chavez'in ölümünün ardından Maduro'nun uygulamış olduğu politikalardan rahatsızlık duyan bazı devrimci gruplar partiden ayrılmaya başlamıştır. Partiden ayrılan grupların en bilineni Marea Socialista (MS)²⁰dir. Maduro, ittifak üyelerine kendi politikalarını dayattıkça ittifak içinde çatlaklar oluşmaya başlamış ve zaman içerisinde partide taban örgütlenmeleri ile bağı kopuk bürokratik bir kanadın ağırlığı artmaya başlamıştır (Maria, 2016). Hiçbir zaman PSUV'un içerisine dahil olmamakla birlikte Chavez'in iktidara geldiği günden itibaren Bolivarcı devrimin yanında yer almış olan Venezuela Komünist Partisi (PVC)'de son zamanlarda bürokrasi içerisindeki küçük burjuva eğilimlerden

---

²⁰ Marea Socialista Guaidó 'nun kendisini devlet başkanı olarak ilan etmesi üzerine "Halk Maduro'yu istemiyor ve Guaidó'yu kimse seçmedi" başlığı ile bir açıklama yayınlamıştır (Marksist.org, 2019).

dolayı Maduro Hükümetine karşı eleştirel bir tavır takınmaktadır.²¹ Wallerstein “Karizmatik bir liderin ardından, neler bekleniyor?” başlıklı yazısında, tüm bu yaşananları öngörmüşçesine, Chavez sonrası süreç ile ilgili şu saptamayı yapmıştır : “İlginç olan soru şu ki bundan sonra, öncelikle içsel ittifaklar açısından neler olacağı. Grup içsel bölünmelerden de muaf değil. Her grubun diğer tarafa ihanetinin yer aldığı, kartların yeniden dağıtılacağını tahmin ediyorum. Birkaç yıl içinde güçlerin farklı bir dizilişi ile karşı karşıya kalabiliriz” (Wallerstein, 2013c).

5.1.7. Sokak Gösterileri

Yapısal bir krizin içine girdiğimizi belirten Wallerstein’a göre kriz öyle bir noktadadır ki mevcut sistemi eskisi gibi normal şekilde sürdürmek imkansızdır. Bu yüzden birbirinin tam zıttı iki sistem doğmak üzeredir. Çatallaşan sistemin bir ucundakiler kapitalizmin, kapitalizmden bile daha berbat bir sistemle değiştirilmesini ve hiyerarşinin, sömürünün ve kutuplaşmanın devamının sağlanmasını istiyorlar. Çatalın öbür ucu daha eşitlikçi ve görece daha demokratik bir sistem istemektedir (Wallerstein, 2016b). Dünya’nın farklı yerlerinde meydana gelen sokak gösterilerini sistemin çatallanması metaforu çerçevesinde açıklayan Wallerstein, farklı yerelliklerde meydana gelen isyan dalgalarının kendine özgü tarafları olmakla birlikte bir takım ortak özelliklerinin çıkarılabileceğini belirtmektedir.

İsyanların nerdeyse tamamının çok az katılımı (herhangi bir konu ile ilgili gösteri yapan az sayıda cesur insanla) başlama eğilimi göstermesi ortak özelliklerin en belirgin olanıdır. Bu isyanlar hükümetin daha iyi bir hükümetle yer değiştirmesi gerektiğini talep ederler ve devletin meşruiyetini sorgulama eğilimindedirler. İktidardaki hükümetler bu tür isyanlar karşısında ya bir takım tavizler vermek zorunda kalır -ki bu durum genellikle

---

²¹ Bu konuda detaylı bilgi için Venezuela Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi Luis Fajardo ile yapılan söyleşiye bakılabilir (International Communist Press, 2018).

ters etki yaparak isyancıların taleplerini yükseltmesine neden olur- ya da zor kullanarak bastırmaya çalışır- ki bu da ters teperek isyana katılımı arttırabilir. Fakat hükümetler genellikle zor kullanarak bastırma eğilimindedir (Wallerstein, 2013b). Venezuela’da Chavez’in seçimlerden galip çıkması ile muhalefetin sokak gösterilerine başlaması arasında bir paralellik bulunmaktadır. Bu durum Venezuela’nın özgün yapısından da kaynaklanmaktadır. Chavez’in başkan olarak seçildiği 1998 yılına kadar iktidarda bulunan Punto Fijo Pakti üyeleri ülkenin doğal kaynaklarının paylaşımı konusunda bir mutabakat sağlamışlardı. IMF ve Dünya bankası gibi uluslararası örgütler ile uyum içinde liberal politikaların uygulayıcısı konumundaki pakt üyeleri ile Venezuela yoksulları arasındaki uçurum gün geçtikçe artmaktaydı. Chavez’in iktidara gelmesi ile birlikte eski ayrıcalıklı konumlarını kaybedeceklerini düşünen dönemin orta sınıfları (büyük bir kısmı PDVSA’da çalışan beyaz yakalılar ile mavi yakalılardan oluşmaktaydı) seçim yenilgisinin ardından çeşitli sokak gösterileri düzenlemiş olsalar da istenilen katılım sağlanamamıştır. Yine muhalefet, ülkenin en büyük petrol üreticisi konumunda olan hükümete bağlı PDVSA’da genel grev ve PDVSA’ya bağlı şirketlerde ise lokavt ilan ederek iktidarının ilk yıllarında Chavez’i yönetemez pozisyona düşürmek istemişlerdir. Chavez döneminde irili ufaklı sokak gösterileri olmakla birlikte petrol fiyatlarının artması ve ticaret partnerlerinin çeşitlendirilmiş olmasının da etkisi ile zaman içerisinde sokak gösterilerine katılımın düştüğü görülmüştür. Aslına bakılırsa Chavez iktidarının ilk yıllarında muhalefet, elindeki bütün imkanları (uluslararası basın, ABD ile ilişkiler, petrol sektöründeki örgütlülüğü, seçimler vs.) kullanarak hükümet değişikliği için baskı oluşturmuştur, fakat başarılı olamayınca sokak gösterilerini daha sık kullanır olmuştur. Chavez’in karizmatik liderlik özelliklerinin de etkisi ile protesto gösterileri ciddi bir etki yaratamamıştır. Fakat Chavez’in ölümünün ardından iktidara gelen Maduro döneminde durum tersine dönmüştür. Maduro döneminde, Wallerstein’in tezlerini doğrularcasına, ülkede yaşanan en ufak gündemde sokağa çıkan muhalefet ülke yoksullarının bazı

kesimlerinin de sokak gösterilerine katılımını sağlayabilmiştir. Küçük çapta başlayan gösterilerin bir süre sonra kitleselleşmesinin nedenleri arasında, Maduro döneminde ülke ekonomisinin içerisine girmiş olduğu krizin de etkisi vardır. Fakat, aynı zamanda, Maduro döneminde taban örgütlenmeleri dolayısıyla yoksul halk ile kurulan ilişkinin zayıflamış olması da etkilidir. Maduro, muhalefetin sokak gösterilerine hız verdiği anlarda Wallerstein'ın bahsetmiş olduğu iki yöntemi de kullanmıştır. Yani, bir takım tavizler vermek zorunda olduğu anlarda olmuştur (iktidarda olduğu dönem boyunca pek çok kere muhalefete diyalog çağrısında bulunmuştur), zor kullanarak sokak gösterilerini bastırdığı anlar da.

Bununla birlikte son yıllarda Venezuela'da yaşanan sokak gösterileri yalnızca muhalefet tarafından yapılmamaktadır. ABD tarafından uygulanan yaptırımlar, Guaido'nun geçici devlet başkanı olarak tanınması ve ABD yönetiminin çeşitli kademelerinde görev yapan yetkililer tarafından askeri müdahale seçeneğinin yüksek dille seslendirilmesi, hükümet yanlılarının da sokağa dökülmesine neden olan gelişmelerdir. Geline aşamada, ülkenin resmi hükümeti tarafından organize edilen mitingler ile muhalefet tarafından örgütlenen sokak gösterilerinin aynı anda yapıldığı bir durum ortaya çıkmıştır. Bir taraf kendi tabanını ABD ve müttefiki uluslararası güçlerin yaptırımlarına ve olası askeri müdahaleye karşı politize ederken, diğer taraf ise hükümeti yozlaşmış olmakla ve ülke kaynaklarını yağmalamakla suçlamaktadır (BBC Türkçe, 2016; CNNTURK, 2019).

Wallerstein, 'Dünya Solu'nun 2009 yılında İran'da yapılan seçimler ve sonrasında gelişen hükümet karşıtı protestolara ilişkin tavrını değerlendirmiş olduğu "Dünya Solu ve İran Seçimleri" başlıklı yazısında sokak hareketlerine ilişkin bir takım saptamalarda bulunmuştur (Wallerstein, 2009b). İran'da yapılan seçimler sonucunda İran hükümeti - Venezuela'da yaşananlara benzer bir şekilde- o tarihlerde görevde bulunan Mahmud Ahmedinejad adına zafer ilan etmiştir. Fakat muhalefet sonuçların hileli olduğunu iddia

ederek sokak gösterilerine yönelmiş ve hükümet güçleri tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır. Wallerstein, İran’da yaşanan bu gelişmelerden yola çıkarak dünyanın herhangi bir yerinde sağ, sol ya da islami bir hükümete karşı gerçekleştirilen eylemlerin hangi çerçevede değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili bir takım saptamalar yapmıştır. Dünya solunun, dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen protestolarla ilgili analizlerinde üç temel perspektifle hareket ettiğini belirtmektedir. Dünya Solu’nun bir kısmı devletlerarası ilişkileri ön plana çıkarırken²², diğer bir kısım ülke içi sınıf ilişkilerini ön plana çıkarmakta ve bazıları da laiklik olgusuna vurgu yapmaktadır. Dünya solunun yapmış olduğu değerlendirmeleri eleştiren Wallerstein, nerede yapılmış olursa olsun yaygın isyanlar hakkında iki temel şeyin söylenebileceğini belirtmektedir. İlk olarak, insanların hükümet politikalarını değiştirmek amacıyla sokaklara çıkması kolay değildir. Çünkü bir kısmı daha az bir kısmı daha çok da olsa, bütün hükümetler güç kullanmaya hazırdır ve çoğu zaman sokağa çıkmak ‘dış güçlerin’ oyununa gelmek anlamına gelebilmektedir. Wallerstein’a göre sokaklara çıkarak tehlikeyi göze alan grupların politik otonomisine saygı gösterilmelidir. Dışarıdaki ajitatörleri suçlamak çok kolaydır. Diğer taraftan, ikinci olarak, yaygın sokak gösterileri nadiren ideolojik olarak tutarlı bir grup insanın birleşimidir. İçlerinden bazıları hükümeti devirmek isterken, bazıları rejim değişikliği talep edebilir, bazıları ise kısmi iyileştirmeler talep ediyor olabilir. Bu durum da her zaman isyan sonrası durumun belirsiz ve kaotik olduğu anlamına gelir. Tam da bu yüzden, dünya solu yaygın isyanlara moral ve politik destek sunarken dikkatli olmalıdır (Wallerstein, 2009b).

Venezuela’da yaşanan gelişmeler bu açıdan değerlendirilecek olursa; özellikle Maduro’nun başkanlık dönemi boyunca yaşanan sokak gösterileri ideolojik bir netliğe sahip değildir. Her ne kadar muhalefetin bir kısmı alenen ABD’nin politik yörüngesinde

---

²² Wallerstein aynı yazıdaki makalesinde Chavez’in Mahmud Ahmedinejad’a tam desteğini sunduğunu belirtmektedir. Bu durum Chavez’i devletarası ilişkileri ön plana çıkardığı anlamına gelmektedir.

olsa da, daha önce Chavez ile birlikte hareket eden büyük bir kitlenin sokak hareketlerine katıldığı akılda tutulmalıdır. Bununla birlikte bu derece kutuplaşmış bir politik atmosfer de ve ağır ekonomik kriz ortamında yaşam koşullarından rahatsız olan geniş bir kesim (işçiler, köylüler vs.)’de zaman zaman sokak gösterileri yapmaktadır. Hatta (Lacteo And Dağları Süt İşletmesinde çalışan 300 işçinin durumunda olduğu gibi) bir kısmı açıkça hükümet yanlısı olması nedeniyle açıkça muhalefet saflarında yer alamasa da hükümeti protesto edebilmektedir. Wallerstein’in belirtmiş olduğu gibi ne olursa olsun sokaklara çıkan insanların politik otonomisine saygı duyulmalıdır ve yaygın protesto gösterilerinin içerisinde yer alan kişilerin ideolojik bir bütünlük sergilemeyebileceği akılda tutulmalıdır. Maduro hükümeti yaşanan her gelişmeyi dış güçlerin oyununa bağlamak yerine -ki bir kısım iddiaları asılsız değildir- Chavez döneminde halk kitleleri ile kurulmuş olan ilişkilerin yeniden tesis edilmesi noktasından hareket etmesi gerekmektedir.

6. BÖLÜM: SONUÇ

Kökenleri 16. Yüzyıla kadar uzanan modern dünya-sistemi; günümüzde bütün yerküreye yayılmış, yerküredeki bütün politik birimleri etkisi altına almıştır. Kuşkusuz, politik bir aktör olarak Venezuela da modern dünya-sisteminin bir parçasıdır. Dünya-sisteminin öncelikle dünya-ekonomisine dayandığı göz önünde bulundurulduğunda, Venezuela'nın dünya-ekonomisi içerisindeki konumunu belirlemeden dünya-sistemi ile ilişkisini ortaya koymak zordur. Kapitalist dünya-ekonomisi içerisinde ülkelerin hangi konumda buldukları, eksenel iş bölümü tarafından belirlenmektedir. Eksenel iş bölümü, üretimin karlılık derecesini belirlemektedir ve ülkelerin; çevre, yarı-çevre ve merkezde olma durumlarını belirlemektedir. Ülkeler, buldukları konuma göre; çevre ülke, yarı-çevre ülke ya da merkez ülke olarak adlandırılırlar. Venezuela bu ayrım içerisinde çevre ülke kategorisinde yer almaktadır. 1999 yılından beri yaşanmakta olan politik ve ekonomik dönüşüm, Venezuela'nın çevre ülke olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Tersine, merkeze daha az sermaye aktarmak amacıyla uygulanan politikalar nedeniyle, merkez ülkeler tarafından daha fazla saldırıya uğradıkça çevre ülke olma konumunun sonuçlarıyla daha fazla yüzleşmektedir. Kıta'nın sömürgeleştirilme tarihinin, dünya-sisteminin de kuruluş yılları olan 1490'lı yıllara dayandığı düşünülürse kıta ülkelerinin ve özel olarak Venezuela'nın bu tarihten günümüze kadar bir şekilde dünya-ekonomisinin çevresinde yer aldığı ortadadır.

Günümüze kadar dünya-sisteminin içerisinde hegemonya konumuna gelmiş bütün ülkeler –sırasıyla Hollanda, İngiltere ve ABD- çevre ülkelere Avrupa-merkezli bir perspektif ile politikalar üretmiştir. Bu durum Venezuela'da yaşanmakta olan gelişmeler açısından da geçerlidir. ABD ve müttefikleri ülkeler, Venezuela'da yaşanan gelişmeleri, sadece kendi tanımlarına uygun “insan hakları” ve “demokrasi” kavramları çerçevesinde yorumlamaktadır. Bu kavramların yalnızca Avrupa-merkezli bakış açısı ile

değerlendirilmesi hatalı bir yaklaşımdır. Venezuela’da uygulamaya konulmuş olan “komün örgütlenmeleri” aracılığı ile binlerce mahallede on binlerce kişi özgün bir “demokratik katılım” modeli geliştirmektedir (Özdemir, 2017). Venezuela’da uygulanmakta olan ‘komün örgütlenmeleri’, doğrudan demokrasi modeli olarak hayata geçirilmektedir ve merkez ülkelerin demokrasi uygulamalarından farklılaşmaktadır. ABD ve müttefikleri ülkelerin demokrasi tanımları ile uyuşmayan komün uygulamaları, çevre ülkelerde bulunun sistem-karşıtı hareketlere de model olabilme potansiyeli taşımaktadır. Çünkü son yıllarda yaşanan ağır ekonomik krize rağmen hala Maduro’nun arkasında ciddi bir halk desteği olmasının en önemli nedenlerinden biri komün uygulamalarıdır. Venezuela’da yaşanan gelişmelere Avrupa-merkezli bir bakış açısı ile yaklaşmak, sadece eksik bir değerlendirme değil aynı zamanda ülkenin iç dinamiklerini ve bir takım özgünlüklerini de yok saymak anlamına gelmektedir. Son yaşanan gelişmeler ve ABD’li yetkililer tarafından yapılan açıklamalar göstermektedir ki; bu bakış açısı, çevre ülkelere ‘müdahale etme hakkı’ da dahil olmak üzere yapılan bütün müdahaleleri meşru görmektedir.

Diğer taraftan; Wallerstein’a göre, her ne kadar gücünü kaybetmekte olsa da, günümüz dünya-sisteminin hegemonik gücü ABD’dir. 1990’lı yılların sonlarında Chavez’in iktidara gelmesi ve ardından Latin Amerika’da bir dizi ülkede sol hükümetlerin iktidarı ele geçirmesi, ABD’nin dünya-sistemi içerisindeki hegemonyasının sorgulanmasına neden olmuştur. ABD’nin arka bahçesi olarak tanımlanan Latin Amerika’da sol-sosyalist eğilimli partilerin teker teker iktidarı ele geçirmiş olması, bölgede ABD karşıtı bir hava yaratmıştır. Bu dönem aynı zamanda Rusya ve Çin’in kıtada olağanüstü yatırımlar gerçekleştirdiği yıllara denk düşmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak kıta üzerinde “Güçlü Devletler” arasında hegemonya mücadelesi yaşanmasına neden olmuş, mücadelenin en şiddetli gerçekleştiği ülke Venezuela olmuştur. ABD ile Rusya ve Çin arasında yaşanan siyasi mücadele, uluslar arası platformlara da taşınmış ve

Venezuela ile ilgili yapılan BM Genel Kurulu toplantılarında taraflar arasında sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.

Taraflar arasında siyasi alanın yanı sıra ekonomik alanda da hegemonya mücadelesi yaşanmıştır. Örneğin, Chavez'in iktidara gelmiş olduğu 1999 yılında Çin'e yapılan ihracat miktarı 18 Bin Dolar iken, 2013 yılına gelindiğinde bu rakam 12 Milyon Dolar'ın üzerine çıkmıştır. Aynı şekilde, 1998 yılında Rusya'dan yapılan ithalat miktarı 18 Milyon Dolar seviyelerindeyken 2014 yılında 238 Milyon Dolara çıkmıştır. Venezuela, ABD tarafından uygulanan ambargonun hızlandırıcı etkisi ile körüklenen ekonomik krize çözüm ararken, zorunlu olarak Rusya ve Çin'e bir takım tavizler vermek durumunda kalmıştır. Bu kapsamda, Çin ve Rusya'ya ait petrol şirketlerine Venezuela petrol şirketi PDVSA ile birlikte petrol kuyusu işletilmesine ilişkin bir takım imtiyazlar verilmiştir. Venezuela bir taraftan ABD ile ticari ilişkilerini azaltmaya çalışırken diğer taraftan Rusya ve Çin ile ticaret hacmini arttırmaya çalışmıştır. Sonuç olarak, Wallerstein'in vurguladığı gibi, Venezuela, güçlü bir devletin (ekonomik, siyasi hatta askeri) müdahale tehdidinden kurtulabilmek için ABD'nin en güçlü rakipleri ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Fakat akılda tutulmalıdır ki; bu ilişki farklı türden bir ekonomik ve politik müdahale riski taşımaktadır. Venezuela, ABD tehditlerine karşı, Rusya ve Çin'e bir takım tavizler vererek kısa vadede siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayabileceğini hesap etmektedir. Bu durum, kısa vadede Venezuela halkının ABD ambargosundan kaynaklanan sıkıntılarına çözüm olsa da, uzun vadede büyük güçler arası mücadelenin askeri boyuta taşınması riskini taşımaktadır.

Dünya-sisteminin merkez ülkeleri tarafından hararetle savunulan "Davos Ruhü" nun temsil ettiği liberal politikalar, Latin Amerika'daki pek çok ülkede olduğu gibi, Venezuela'da da 1980'li yıllarda uygulamaya konulmuştur. Punto Fijo Paketi'nin bileşenleri tarafından IMF programı adıyla uygulanan liberal politikalar, ülkedeki gelir dağılımı adaletsizliğinin artmasına neden olmuş, yoksul halk tarafından tepki ile

karşılanmıştır. Liberal politikalara duyulan tepki 1989 yılında sokak gösterilerine dönüşmüş ve hükümet tarafından zor kullanılarak bastırılmıştır. Carazco ayaklanması olarak adlandırılan bu gösteriler sonucunda binlerce kent yoksulu hayatını kaybetmiştir. Chavez, iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, liberal politikalara alternatif olarak; bağımsızlıkçı, kamucu ve gelir dağılımını dengeleyici politikalar uygulamış ve bu politikalar selefi Maduro tarafından da devam ettirilmiştir. Venezuela’da 1999 yılından itibaren uygulanmakta olan kamucu politikalar, yoksul halk ile ülke elitleri arasındaki var olagelmış gelir dağılımı eşitsizliğinin azalmasını sağlamıştır. ABD istihbarat servisi CIA’nın resmi internet sitesinde de belirtildiği gibi; Chavez yönetimi altında yoksulluk 1999 yılından 2011 yılına kadar %50’den %27’lere gerilemiş, okullaşma oranı artmış, bebek ve çocuk ölümleri azalmış ve içme suyuna erişim artmıştır (Central Intelligence Agency, 2019). Venezuela’da uygulanan kamucu ve neo-liberalizm karşıtı politikalar Latin Amerika’da bulunan diğer çevre ülkeler tarafından yakından takip edilmiş, Chavez tarafından uygulanan politikalar kıtadaki yoksulların “başka bir dünya” talebini yükseltmesine de katkı sağlamıştır. Söz konusu politikalar, “Davos Ruhü” tarafından sınırları çizilen uygulamalara başkaldırı anlamını taşıması nedeniyle, Wallerstein’in “Porto Alegre Ruhü” olarak tanımladığı sistem-karşıtı hareketler kategorisine denk düşmektedir. Liberal politikalardan “başka bir yol” olmadığını ısrarla vurgulayan merkez ülkeler ile sermaye çevreleri, başka bir yolun olmadığını zorla kabul ettirmek istemektedir. ABD tarafından Venezuela’ya uygulanan ekonomik yaptırımlar ve BM gibi uluslararası platformlarda Venezuela aleyhine geliştirdiği politikalar bu çerçevede değerlendirilmelidir. Özetle, Venezuela’da yaşanmakta olan ekonomik ve siyasi krizin arkasında “Davos Ruhü” ile “Porto Alegre Ruhü” arasında devam eden mücadele yatmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu mücadele aynı zamanda, neo-liberalizm yanlıları ile neo-liberalizm karşıtları arasında devam eden bir mücadeledir.

Venezuela’da iki taraf arasında yaşanmakta olan mücadele, dünya-sistemi içerisindeki pek çok ülkede yaşanmakla birlikte, Venezuela’yı diğer sistem-karşı hareketlerden ayıran bir takım özellikler bulunmaktadır. Dünya-ekonomisi tarafından üretilen eşitsiz gelir dağılımına, neredeyse her ülkede sayısız sivil toplum örgütü farklı şekillerde itiraz etmektedir. Bu itirazlar zaman zaman neo-liberal politikalara karşı mücadeleye dönüşmektedir. Fakat taraflar arasındaki mücadele, bu ülkelerin neredeyse hiç birisinde, Venezuela’da yaşandığı şekilde gerçekleşmemektedir. Söz konusu farklılığın temel nedeni Chavistaların devlet iktidarını ellerinde bulundurmasıdır. Wallerstein’a göre, dünya-sisteminin ortaya çıkarmış olduğu eşitsizliklere karşı, sistem-karşı hareketler dünya-sistemi içerisinde acı çeken %80’in acısına son vermek için sokak mücadelesini de, seçimleri de mücadele başlığı olarak değerlendirmelidir ve sol iktidarlar kısa dönemde bütün güçlerini buraya yönlendirmelidir. Çünkü kısa dönem, orta vadeli hedeflerin denendiği andır (Wallerstein, 2017b). Chavez orduda görevli bir albay olarak darbe yolu ile iktidarı ele geçirmek istemiş (başarısız olmuş), muhalefette kalarak neo-liberal politikalara karşı mücadele etmiş ve nihayet seçimler yolu ile iktidarı ele geçirmiştir. 1999 yılından günümüze kadar Venezuela’da yaşanmakta olan süreç, bütün devlet kurumlarını ve güçlü bir orduyu elinde bulunduran sistem-karşı bir hareketin neo-liberal politikalara ve ABD müdahalelerine karşı mücadelesidir. Chavistaların devlet iktidarına sahip olmaları onları dünyanın farklı yerlerindeki sistem karşı-hareketlerden ayırmaktadır. Bu tabloya ülkede bulunan devasa petrol zenginlikleri de eklenince, verilen mücadelenin boyutu ve yaşanmakta olan siyasi ve ekonomik krizin nedenleri daha görünür olmaktadır. Sonuç olarak, Wallerstein’ın vurgulamış olduğu gibi, dünya-sisteminin yaratmış olduğu eşitsizliklerden müzdarip olan %80’in acısını dindirmek için, kısa vadede, seçimler dahil her türlü yol denenmelidir. Venezuela’da 1980’li yıllarda uygulanan neo-liberal politikaların etkisi ile inanılmaz boyutlara ulaşan yoksulluk Chavistaları bu yola zorlamış, merkez ülkeler tarafından uygulanan siyasi baskılar ile

ekonomik yaptırımlar Venezuela’da siyasi ve ekonomik krizin oluşmasına neden olmuştur.

Venezuela’da yaşanmakta olan siyasi krizin ABD ve uluslararası sermaye tarafından uygulanan politikalar gibi dışsal nedenlerin yanı sıra bir takım içsel nedenleri de bulunmaktadır. Venezuela krizinin içsel nedenlerinin en önemlisi son zamanlarda Bolivarcı hükümetin taban örgütleri ile arasındaki bağın zayıflamaya başlamasıdır. Venezuela siyasetinde yaratmış olduğu değişimin de etkisi ile halk kitleleri tarafından sempati ile karşılanan Chavez, “karizmatik lider” olarak anılır olmuştur. Chavez 2007 yılında Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi’ni kurarak Venezuela toplumunun farklı bileşenlerini tek çatı altında toplamıştır. Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi, ülke içerisinde bulunan pek çok taban örgütlenmesini ve yoksul halk ile temas halinde olan pek çok militan kadroyu bünyesinde barındıran bir örgüt olarak kurulmuştur. 2007 yılından itibaren kamulaştırılan fabrikalar işçi kolektifleri aracılığı ile yönetilmeye başlanmış, partinin taban ile kurduğu ilişki gelişmiş ve Chavez’in liderliği pekişmeye başlamıştır. Fakat Chavez’in ölümünün ardından partinin taban ile kurduğu ilişkide sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Wallerstein’in Hugo Chavez’in ölüm tarihi olan 5 Mart 2013 tarihinden bir süre sonra kaleme almış olduğu karizmatik liderlik konulu yazıda belirtmiş olduğu gibi: İlginç olan soru şu ki bundan sonra, öncelikle içsel ittifaklar açısından neler olacağı. Grup içsel bölünmelerden de muaf değil. Her grubun diğer tarafa ihanetinin yer aldığı, kartların yeniden dağıtılacağını tahmin ediyorum. Birkaç yıl içinde güçlerin farklı bir dizilişi ile karşı karşıya kalabiliriz (Wallerstein, 2013c). Chavez’in ölümünün ardından Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi içerisinde yaşanan ayrışmalar parti içerisindeki içsel güç ilişkilerinin yeniden şekillenmeye başladığını göstermektedir. Son zamanlarda parti içerisinde yaşanan ayrışmalar, yolsuzluğa karışmış parti bürokratları ve boli-burjuvazi olarak adlandırılan yeni bürokratik elitler ile ilgili haberler bu tezi doğrular niteliktedir. Sonuç olarak; yolsuzluklar ve parti içi ayrışmalar gibi

nedenlerden dolayı partinin taban ile kurduğu ilişki zayıflamıştır. Venezuela'da yaşanmakta olan krizin arkasında ABD tarafından uygulanan politikalar gibi dışsal nedenlerin yanı sıra taban ile kurulan ilişkinin zayıflaması gibi içsel nedenler de yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgemci, E.(2014a) *Ayrıntıdergi*. 08 01 2014. http://ayrintidergi.com.tr/venezuelada-sosyalizme-geciste-ikinci-asamave-chavezmirasindan-geriye-kalanlar/#_ftn9 (erişildi: 04 07, 2019).
- Akgemci, E. (2014b) «Kronik- Venezuela’da Şiddeti Anlamak.» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2014: 217-226.
- Akgün, B, ve Metin Ç. (2007) «Küreselleşme Çağında 'Üçüncü Dünya'yı' Anlamak.» *Avrasya Etüdları*, 2007: 41-78.
- Al Jazeera. (2009) <https://www.aljazeera.com/news/americas/2009/09/200992116049879437.html> (erişildi: 04 05, 2019).
- Altun, F. (2000) «Modernleşme Kuramı ve Gelişme Sorunu.» *Divan*, 2000a: 123-186.
- Amerika'nınSesi. (2007) <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2007-07-02-voa16-88082107/859157.html> (erişildi: 04 03, 2019).
- Amerika'nınSesi.(2009) <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2009-09-12-voa5-88145122/872427.html> (erişildi: 04 03, 2019).
- Amerika'nınSesi. (2017) <https://www.amerikaninsesi.com/a/ab-den-venezuela-ya-ekonomk-yaptirim/4112771.html> (erişildi: 04 03, 2019).
- Amerika'nınSesi. (2019a) <https://www.amerikaninsesi.com/a/bm-guvenlik-konseyi-nde-venezuela-tasarilari-savasi/4808367.html> (erişildi: 04 13, 2019).
- Amerika'nınSesi. (2019b) <https://www.amerikaninsesi.com/a/rusyadan-venezuelada-askeri-egitim-kampi/4858683.html> (erişildi: 04 03, 2019).
- Arrighi, G., Terence K. H. ve Wallerstein, I.(2015) *Sistem karşıtı Hareketler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Avcıoğlu, Gürçan Ş.(2014) «Immanuel Wallerstein’in Dünya Sistemi, Jeopolitik Ve Jeokültür Kuramı.» *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2014: 97-110.
- Başkaya, F. (2000) *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- BBC Türkçe. (2016) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37252934> (erişildi: 04 16, 2019).
- BBC. (2018) <http://www.bbc.com/news/business-43133853> (erişildi: 10 26, 2018).
- BBC.(2019a) <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-46980913> (erişildi: 04 05, 2019).
- BBC. (2019b) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47126374> (erişildi: 04 05, 2019).
- BBC. (2019c) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46733353> (erişildi: 02 16, 2019).
- BBC Türkçe. (2019) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47692609> (erişildi: 04 05, 2019).

- Bianet.* (2015) <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/169474-arjantin-de-kirchner-ler-donemi-bitti-yeni-baskan-macri> (erişildi: 02 16, 2019).
- Birdal, A.(2008) *Marksizm Tartışmaları: Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyalizmi – Leninizm Olmadan da Olur mu?* Mayıs 2008. <https://gelenek.org/marksizm-tartismalari-yirmi-birinci-yuzyilin-sosyalizmi-leninizm-olmadan-da-olur-mu/> (erişildi: 04 14, 2019).
- Bloomberg.* (2019) <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2194102-trump-venezuela-ya-asker-gondermenin-bir-secenek-oldugunu-soyledi> (erişildi: 04 05, 2019).
- Boratav, K.(2017) *soL Haber Portalı.* <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/kapitalizmin-sonu-nasil-207398> (erişildi: 02 07, 2019).
- «BP.» (2019) <https://www.bp.com>. <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html> (erişildi: 02 16, 2019).
- Casas, B. (1999) *Kızılderiiler Nasıl yok Edildi?* İstanbul: Şule Yayınları.
- Central Intelligence Agency (CIA).* 2019. https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_ve.html (erişildi: 06 22, 2019).
- Cirhinlioğlu, Z. (1999) *Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu.* Ankara: İmge Kitabevi.
- CNN.* (2008) <https://www.cnnturk.com/2008/dunya/11/26/en.buyuk.rus.nukleer.gemisi.venezuela-da/502164.0/index.html> (erişildi: 04 13, 2019).
- CNNTURK.* (2010) <https://www.cnnturk.com/2010/dunya/04/03/rusyadan.venezuelaya.nukleer.yardim/570632.0/index.html> (erişildi: 04 13, 2019).
- CNNTURK.* (2019) <https://www.cnnturk.com/dunya/venezuelada-taraflar-yeniden-sokakta?page=4> (erişildi: 04 16, 2019).
- Çetin, H. (2007) «Modernleşme Evrimi: Türk Devrimi.» *Muhafazakar Düşünce*, 2007: 39-49.
- Dilthey, W. (1999) *Hermeneutik ve Tin Bilimleri.* İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Dinçer, Deniz P. (2017) *Devlet-İç Çatışma Analizi: Chavez Ve Maduro Dönemlerinde Venezuela'da Politik Çatışmalar*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dışişleri Bakanlığı.* (2019) <http://www.mfa.gov.tr/venezuela-kunyesi.tr.mfa> (erişildi: 02 22, 2019).
- Dünya.* (2019) <https://www.dunya.com/dunya/bm-venezuela-krizinde-hicbir-grubun-yaninda-yaer-almayacak-haberi-438731> (erişildi: 04 13, 2019).
- Eğilmez, M. (2018) <http://www.mahfiegilmez.com/2017/11/kripto-paralar-bitcoin-ve-blockchain.html> (erişildi: 10 26, 2018).
- Eisenstadt, Samuel N. (2007) *Modernleşme Başkaldırı ve Değişim.* Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Erbaş, H. (1999) «Gelişme Yazını ve Geleceği.» *Doğu-Batı*, 1999: 9-25.
- . (2009) *Küreselleşme, Kapitalizm ve Toplumsal Dönüşümler*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ercan, F. (2018) *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Fox, M. (2016) *venezuelanalysis*. 06 12 2006. <https://venezuelanalysis.com/news/2117> (erişildi: 04 07, 2019).
- Global Risk*. (2018) <https://globalriskinsights.com/2017/10/russia-venezuela-strategy/> (erişildi: 10 26, 2018).
- Haberturk*. (2019) <https://www.haberturk.com/abd-rusya-arasinda-venezuela-da-asker-gerilimi-2415268> (erişildi: 04 13, 2019).
- Handsoffvenezuela*. (2005) <http://www.handsoffvenezuela.org/venezuela-kamulastrma-sosyalizm.htm> (erişildi: 04 06, 2019).
- Harrison, D. (2005) *Sociology of Modernization and Development*. New York: Taylor & Francis e-Library.
- IMF. (2019) «International Monetary Fund Home Page.» <https://www.imf.org>. 16 02 2019. <https://www.imf.org/en/Data> (erişildi: 02 16, 2019).
- International Communist Press*. (2018) <http://icp.sol.org.tr/interviews/venezuela-times-resistance-and-revolution> (erişildi: 04 07, 2019).
- Işık, M., ve Eşitti Ş. (2013) «Venezuela'da Gerçekleşen Nisan 2002 Askeri Darbesinin Yazılı Basında Sunumu.» *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013: 146-165.
- Kamiloğlu, C. (2019) *Amerikanınsesi*. 14 02 2019. <https://www.amerikanınsesi.com/a/venezuela-bmde-karsi-girisim-baslatti/4787342.html> (erişildi: 04 13, 2019).
- Mrax K., Engels F. (2014) *Komünist Manifesto*. İstanbul: Yordam Kitap .
- Karlı, S. (2006) «Châvez'in gizemli devrimi ve proleter devrimi.» *Devrimci Marksizm*, 2006: 111-129.
- Kaya, E. (2014) «Hugo Chavez'in Petrol Politikası ve ABD.» *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SDU Faculty of Arts and Sciences Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014: 193-208.
- Keyder, Ç. (2016) *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları .
- Kocaman, V. (2004)«Wallerstein'in Dünya Sistemi Yaklaşımı.» *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi .
- Kubar, Y. (2014) «Azgelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Büyüme Arasındaki İlişki : Bir Panel Veri Analizi.» *Doktora Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Maria, Eva. J.(2016) <https://www.jacobinmag.com/2016/04/chavez-maduro-venezuela-mud-psuv/> (erişildi: 04 06, 2019).

- Marksist.org.* (2019) <https://marksist.org/icerik/Dunya/11380/Venezuelali-sosyalistler-Halk-Maduroyu-istemiyor-ve-Guaid%C3%B3yu-kimse-secedi> (erişildi: 04 06, 2019).
- Mercan, M. ve Göçer İ. (2014) «Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Hollanda Hastalığı Riski : Ampirik bir Analiz.» *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2014: 251-274.
- Morgül, T. (2006) «6. Dünya Sosyal Forumu'nun Latin Ayağının Ardından.» *Birikim Dergisi*, 2006: 8-15.
- Neuman, L. ve McCoy J. (2001) *Observing Political Change in Venezuela : The Bolivarian Constitution and 2000 Election*. Seçim Raporu, Atlanta: The Carter Center.
- Neuman, W. Lawrence. (2014) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1*. Ankara: Siyasal Kitabevi .
- Neuman, W. (2012) *Nytimes.* 07 10 2012. <https://www.nytimes.com/2012/10/08/world/americas/venezuela-presidential-election.html?hp> (erişildi: 04 07, 2019).
- NTV.* (2018) <https://www.ntv.com.tr/dunya/venezuela-engeller-cikarsaturkiye-rusya-ve-cinle-calisiriz,NsJQXbxEyUKL9jwn4RK3yw> (erişildi: 11 21, 2018).
- NTV.* (2019) <https://www.ntv.com.tr/dunya/bmde-gundem-venezuela-krizi,fCASyj9MYEKf3D4jj4n2Vw> (erişildi: 04 13, 2019).
- Nuruan, Mustafa N. (2001) «Sosyolojisinin Yöntemine ve Sosyal Gelişme/Modernleşme Konusunun ele Alınışına Etkisi Açısından Pozitivist Yaklaşım.» *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, 2001.
- Özdemir, M. (2017) *BBC.* 08 09 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41180639> (erişildi: 05 24, 2019).
- Özlen, D.(1996) *Metinlerle yorum bilgisi dersleri*. Ankara: İnkilap Kitabevi, 1996.
- Özüğurlu, Bayramoğlu, S. (2012) «Latin Amerika'da Solun Yükselişinin Siyasal Sisteme Etkileri.» *Mülkiye Dergisi*, 2012: 13-36.
- Phillips, D. (2019) *The Guardian.* 02 01 2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/02/brazil-jair-bolsonaro-amazon-rainforest-protections> (erişildi: 03 03, 2019).
- Phillips, T. (2018) *The guardian.* 21 05 2018. <https://www.theguardian.com/world/2018/may/21/venezuela-elections-nicolas-maduro-wins-second-term> (erişildi: 04 08, 2019).
- Ragin, C. ve Chirot D. (2014) «Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi: Tarih Olarak Siyaset Ve Sosyoloji .» *Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler* içinde, yazar Theda Skocpol, 305-348. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları .
- Reuters.* (2018) <https://www.reuters.com/article/uk-crypto-currencies-venezuela/venezuela-aims-for-crypto-alchemy-with-new-petro-gold-token-idUSKCN1G52S2> (erişildi: 10 26, 2018).

- Rodriguez, D. (2018) *teleSUR*. 20 05 2018. <https://www.telesurenglish.net/news/Venezuela-Oppositions-Call-for-Abstention-in-Presidential-Vote-Was-Defeated-Says-Rodriguez-20180520-0033.html> (erişildi: 04 08, 2019).
- Ronald F., Özdemir S. (2010) «W. Arthur Lewis'in Ekonomi Bilimine Katkısı Üzerine.» *Çalışma ve toplum*, 2010: 71-92.
- Rostow, Walt W. (1996) *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*. Ankara: Türkiye Ticaret Odaları, 1966.
- Savran, S. (2013) *Gerçekgazetesi*. 03 10 2013. <https://gercekgazetesi.net/uluslararası/chavez-dosyasi-2-latin-amerika-solu-ve-chavez> (erişildi: 04 14, 2019).
- Sezen, S. (2014) «Balgat: Modernleşme Kuramının "Örnek" Köyünden Postmodern Karmaşaya.» *İdealkent*, 2014: 300-324.
- soL Haber. (2010a) <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/venezuela-ve-rusya-yakinlasiyor-haberi-34650> (erişildi: 04 03, 2019).
- soL Haber. (2010b) <http://haber.sol.org.tr/bizimamerika/chavezin-21-yuzyil-sosyalizmi-28777> (erişildi: 02 16, 2019).
- soL Haber. (2013a) <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/venezuelada-capriles-yanlilari-saldirganlasti-maduro-darbeye-izin-vermeyecegiz-dedi-haberi> (erişildi: 04 07, 2019).
- soL Haber. (2013b) <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/fabrikalarda-sosyalizm-nobeti-haberi-79061> (erişildi: 04 07, 2019).
- soL Haber. (2015a) <http://haber.sol.org.tr/dunya/rusya-ile-14-milyar-dolarlik-gaz-ve-petrol-ulasmasi-117971> (erişildi: 04 03, 2019).
- soL Haber. (2015b) <http://haber.sol.org.tr/dunya/obama-venezuelanin-abd-icin-ulusal-tehdit-yarattigini-iddia-etti-109906> (erişildi: 04 07, 2019).
- soL Haber. (2017) <http://haber.sol.org.tr/dunya/trump-venezuela-icin-askeri-secenek-mumkun-205948> (erişildi: 04 03, 2019).
- soL Haber. (2018a) <http://haber.sol.org.tr/dunya/abdden-venezuelaya-yeni-yaptirim-karari-207498> (erişildi: 10 26, 2018).
- soL Haber. (2018b) <http://haber.sol.org.tr/dunya/citibank-venezuelanin-banka-hesaplarini-kapatacak-161828> (erişildi: 10 26, 2018).
- soL Haber. (2019a) <http://haber.sol.org.tr/dunya/rusya-abd-baskisina-ragmen-venezuela-ile-ibirligini-surdurecegiz-258680> (erişildi: 04 03, 2019).
- soL Haber. (2019b) <http://haber.sol.org.tr/dunya/avrupadan-maduroya-secim-santaji-255428> (erişildi: 04 05, 2019).
- Şenkal, A. ve Bülbül Y. (2007) «"Kalkınma İktisadı ve Sosyal Yapılar " Piyasa ve Sosyal Yapıların Çözünürlüğü.» *Çalışma ve Toplum*, 2007: 91-116.
- Şenses, F. (2009) *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: İletişim Yayınları .

- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019) <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-amerika/venezuela/ulke-profil/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret> (erişildi: 04 04, 2019).
- Theguardian. (2002) <https://www.theguardian.com/world/2002/apr/21/usa.venezuela> (erişildi: 04 06, 2019).
- Topal, A. (2019) *Birgün Gazetesi*. 28 01 2019. <https://www.birgun.net/haber-detay/chavezi-deviremeyenler-maduroya-saldiriyor.html> (erişildi: 04 06, 2019).
- . (2007) *Latin Amerika'yı Anlamak Neoliberalizm, Direniş ve Sol*. İstanbul: Yordam Kitap.
- TÜİK.(2019) «Türkiye İstatistik Kurumu.» <http://tuik.gov.tr>. 16 02 2019. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (erişildi: 02 16, 2019).
- Tuna, M., Durdu Z. ve Şen H. (2011) *Modern Toplumun İnşası*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2011.
- U.S. Department of State . (2019) <https://www.state.gov>. 16 02 2019. <https://www.state.gov/e/eb/tfs/spi/venezuela/> (erişildi: 02 16, 2019).
- United Nations. (2019) <http://data.un.org>. 16 02 2019. <http://data.un.org/Data.aspx?q=GDP&d=SNAAMA&f=grID%3a101%3bcurrID%3aUSD%3bpcFlag%3a1> (erişildi: 02 16, 2019).
- Venezuela Ülke Raporu.(2014) Ülke Raporu, Ankara: Dış Ekonomik ilişkiler Kurulu .
- Venezuela Ülke Bülteni.(2015) Ülke Raporu, Ankara: Dış Ekonomik ilişkiler Kurulu .
- Venezuelanalysis. (2005) <https://venezuelanalysis.com/news/908> (erişildi: 04 03, 2019).
- Venezuelanalysis. (2007) <https://venezuelanalysis.com/news/2812> (erişildi: 04 03, 2019).
- Venezuelanalysis. (2010) <https://venezuelanalysis.com/news/5548> (erişildi: 04 03, 2019).
- Venezuelanalysis. (2013) <https://venezuelanalysis.com/news/10044> (erişildi: 04 04, 2019).
- Venezuelanalysis. (2014) <https://venezuelanalysis.com/news/11030> (erişildi: 04 04, 2019).
- Venezuelanalysis. (2017a) <https://venezuelanalysis.com/news/13532> (erişildi: 04 04, 2019).
- Venezuelanalysis. (2017b) <https://venezuelanalysis.com/news/13275> (erişildi: 04 08, 2019).
- Venezuelanalysis. (2018a) <https://venezuelanalysis.com/news/14056> (erişildi: 04 04, 2019).
- Venezuelanalysis. (2018a) <https://venezuelanalysis.com/news/12792> (erişildi: 10 26, 2018).
- Venezuelanalysis. (2018b) <https://venezuelanalysis.com/news/13671> (erişildi: 04 04, 2019).
- Wallerstein, I.(1993) *Jeopolitik ve Jeokültür*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- . (2000a) *Binghamton University*. 01 02 2000. <https://www.binghamton.edu/fbc/archive/33-tr.htm> (erişildi: 04 16, 2019).
- . (2000b) *The Essential Wallerstein*. New York: The New Press.

- . (2003a) *sendika.org*. <http://sendika63.org/2003/02/sisteme-karsi-yeni-isyandar-immmanuel-wallerstein-1253/> (erişildi: 02 07, 2019).
- . (2003b) *Gulbenkian Komisyonu, Sosyal Bilimleri Açın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- . (2004) *sendika.org*. 15 12 2004. <http://sendika63.org/2004/12/cin-ve-abd-rakip-jeopolitik-stratejiler-immmanuel-wallerstein-2239/> (erişildi: 04 13, 2019).
- . (2006) *Tarihsel Kapitalizm*. İstanbul: Metis Yayınları.
- . (2007) *Avrupa Evrenselciliği*. İstanbul: Aram Yayıncılık.
- .(2008) *Binghamton University*. 15 10 2008. <https://www.binghamton.edu/fbc/archive/243en.htm> (erişildi: 02 07, 2019).
- .(2009a) *Binghamton University*. 15 11 2009. <https://www.binghamton.edu/fbc/archive/269en.htm> (erişildi: 04 15, 2019).
- .(2009b) *Binghamton University*. 01 08 2009. <https://www.binghamton.edu/fbc/archive/262en.htm> (erişildi: 04 17, 2019).
- . (2011) *Dünya-Sistemleri Analizi-Bir Giriş*. İstanbul: Bgst Yayınları.
- . (2012) *Liberalizmden Sonra*. İstanbul: Metis Yayınları.
- . (2013a) *Amerikan Gücünün Gerileyişi, Kaotik bir Dünyada ABD*. İstanbul: Metis Yayınları.
- .(2013b) *Binghamton University*. 01 07 2013. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2013/356-tr.htm> (erişildi: 04 16, 2019).
- .(2013c) *BinghamtonUniversity*. 15 03 2013. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2013/349en.htm> (erişildi: 04 06, 2019).
- .(2013d) *Sosyal Bilimleri Düşünmemek*. İstanbul: Bgst Yayınları.
- . (2015a) *Modern Dünya Sistemi-I , Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl'da Avrupa Dünya-Ekonomisinin Kökenleri*. İstanbul: Yrın Yayınları.
- . (2015b) *Modern Dünya Sistemi-4 Merkezci Liberalizmin Zageri*. İstanbul: Yrın yayınları.
- .(2016a) *Binghamton University*. 15 12 2016. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2016/439en.htm> (erişildi: 04 15, 2019).
- .(2016b) *Binghamton University*. 15 09 2016. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2016/433en.html> (erişildi: 04 12, 2019).
- .(2016c)*Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmibirinci Yüzyıl için Sosyal Bilim*. İstanbul: Metis Yayınları.

- .(2017a) *Binghamton University*. 01 01 2017. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2017/440en.htm> (erişildi: 04 13, 2019).
- .(2017b) *Binghamton University*. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2017/462en.htm> (erişildi: 02 07, 2019).
- .(2017c) *Binghamton University*. 2017. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2017/449en.htm> (erişildi: 02 07, 2019).
- .(2017d) *Binghamton University*. 01 11 2017. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2017/460en.htm> (erişildi: 04 13, 2019).
- .(2017e) *Binghamton University*. 01 09 2017. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2017/456en.htm> (erişildi: 04 13, 2019).
- .(2017f) *Binghamton University*. 15 05 2017. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2017/449en.htm> (erişildi: 04 13, 2019).
- .(2017g) *Binghamton University*. 15 03 2017. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2017/444en.htm> (erişildi: 04 13, 2019).
- .(2018) *Binghamton University*. 15 02 2018. <https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/archive-2018/467en.htm> (erişildi: 04 17, 2019).
- .(2019) *iwallenstein*. <https://www.iwallenstein.com/about/> (erişildi: 01 28, 2019).
- Weisbrot, Mark, ve Jeffrey Sachs. (2019) *Kollektif Ceza olarak Ekonomik Yaptırımlar: Venezuela Örneği*. Araştırma Raporu, Washington: Center for Economic and Policy Research.
- West, D. (1998) *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Wilpert, G. (2007) *Sendika.org*. 02 11 2007. <http://sendika63.org/2007/11/venezuelanın-yeni-anayasasi-gregory-wilpert-16518/> (erişildi: 04 07, 2019).
- .(2003) *Venezuelanalysis*. 30 08 2003. <https://venezuelanalysis.com/analysis/74> (erişildi: 04 10, 2019).
- World Bank Group - International Development, Poverty, & Sustainability. (2019) <https://data.worldbank.org/>. 16 02 2019. <https://data.worldbank.org/indicator> (erişildi: 02 16, 2019).
- World Economic Form*. (2019) <https://www.weforum.org/about/world-economic-forum> (erişildi: 05 14, 2019).

Worldbank. (2019) «Worldbank.» *World Bank Group - International Development, Poverty, & Sustainability.* 03 04 2019.
<https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=VE> (erişildi: 04 03, 2019).

Yıldırım, C. (2011) «Birinci ve İkinci Nesil Washington Ulaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi.» *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2011: 1-23.

ÖZET

(ACAR, Abdurrahim, Immanuel Wallerstein Perspektifinden Venezuela’da Yaşanan Siyasi Gelişmeleri Anlamak, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019)

Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilen “Dünya Sistemleri Analizi” yaklaşımı, dünya-sistemi içerisinde bulunan ekonomik, siyasi ve kültürel alanların çözümlemesini yapmaktadır. Bu teorik yaklaşıma göre, kapitalist dünya-ekonomisi içerisindeki ülkelerin hangi konumda buldukları, eksenel iş bölümü tarafından belirlenen çevre, yarı-çevre ve merkezde olma durumları belirlemektedir. Merkez ve çevre ülkeler arasında gerçekleşen iş bölümü neticesinde çevre ülkelerden merkez ülkelere sürekli bir kaynak aktarımı gerçekleşir. Bu iş bölümünün sonucu olarak, bazı ülkeler dünya-sistemi içerisinde hegemonya konumuna yükselir. İçinde yaşamakta olduğumuz dünya-sisteminin hegemonik gücü ABD’dir. Fakat ABD hegemonyası gün geçtikçe zayıflamaktadır. Diğer taraftan, dünya-ekonomisi 1967-1973 yıllarında başlayan ve günümüzde hala devam etmekte olan bir krizin içerisinde yer almaktadır. Yaşamakta olan kriz, çevre ülkelerin ekonomik ve siyasi yapıları üzerinde olumsuz bir takım etkiler yaratmaktadır. Bu krizin yarattığı olumsuz sonuçlar üzerinden şekillenen mücadele, Wallerstein tarafından “Davos Ruhü” ile “Porto Alegre Ruhü” arasındaki mücadele olarak tanımlanmaktadır. Bu mücadele aynı zamanda neo-liberalizm taraftarları ile neo-liberalizm karşıtları arasında süren bir mücadeledir.

Bu çalışma kapsamında, Venezuela’da yaşamakta olan gelişmeler Wallerstein’in “Dünya Sistemleri Analizi” çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Wallerstein’in teorik yaklaşımının açıklayıcılık düzeyi test edilmiştir. Venezuela’da 1999 yılından beri yaşamakta olan özgün gelişmeler ve ekonomik-siyasi kriz ortamı vaka çalışmasına dayanarak analiz edilmiştir. Bu amaçla, Venezuela’nın siyasi ve ekonomik yapısı incelenerek yaşamakta olan kriz ortamının arkasında yatan nedenler analiz edilmiştir. Böylece, bir taraftan Venezuela’da yaşamakta olan gelişmeler teorik olarak

açıklanmaya çalışılmış, diğer taraftan ise Wallerstein'in teorik yaklaşımının geçerlilik düzeyi test edilmiştir.

Venezuela, modern dünya ekonomisi içerisinde yer alan bir çevre ülkedir. Venezuela aynı zamanda, 1999 yılından itibaren merkez ülkeler ile olan bağımlılık ilişkisini sonlandırmaya dönük politikalar geliştirmiş, bu amaçla Rusya ve Çin ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. ABD'nin Chavez tarafından uygulanan politikalardan rahatsızlık duyması sonucu, merkez ülkeler tarafından Venezuela'ya siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. Bu süreç, Venezuela'yı güçlü devletler arası mücadelenin merkezlerinden birisi haline getirmiştir. Venezuela'da yaşanan siyasi krizin arkasında güçlü devletler arasında gerçekleşen hegemonya mücadelesi dışsal neden olarak ortaya çıkmaktadır. Chavez'in ölümü ile birlikte Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi içerisinde yaşanan ayrışmalar ve partinin tabanı ile ilişkisinin zayıflaması ise içsel neden olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Venezuela, Kriz, Wallerstein, Merkez, Çevre, Yarı-çevre ,Hegemonya

ABSTRACT

(ACAR, Abdurrahim, Understanding of the Recent Political Processes in Venezuela from the approach of Immanuel Wallerstein, Ankara University, Institute of Social Sciences, Master of Art's Thesis, Ankara, 2019)

The “World-Systems Analysis” approach developed by Immanuel Wallerstein aims to analyze the economic, political and cultural spheres within the world-system. According to this theoretical approach, each country's relative position within the capitalist world-economy is determined by the status of being in core, semi-peripheral and peripheral zones, which in turn are characterized by the axial division of labor. The division of labor between the core and peripheral countries brings about a perpetual resource transfer from peripheral countries to the core countries. As a result of this division of labor, certain countries attain a hegemonic status within the world-system. The hegemonic power of the world system in which we live is the United States. However the US hegemony is declining day by day. Besides, the world-economy is in a crisis which has begun in the years 1967-1973 and which is still continuing today. The ongoing crisis results in certain negative effects on the economic and political structures of the peripheral countries. The struggle taking on its shape from the negative effects of that crisis is labelled by Wallerstein as the struggle between “the Spirit of Davos” and “the Spirit of Porto Alegre”. At the same time, this is a struggle which holds between the supporters and the opponents of neo-liberalism.

In this study, recent developments in Venezuela are evaluated within the scope of Wallerstein's “World-Systems Analysis”. In this context, the explanatory strength of Wallerstein's theoretical approach is examined. The unique developments and the economic-political crisis setting in Venezuela since 1999 is analyzed on the basis of case studies. To that end, the underlying reasons of the crisis setting is analyzed by investigating the political and economic structure of Venezuela. In this way, on the one part the recent developments in Venezuela are attempted to explain theoretically and the degree of validity of Wallerstein's theoretical approach is examined on the other.

Venezuela is a peripheral country within the modern world-economy. At the same time, it has developed policies toward the termination of the dependency relation with the core countries, and to that end it has developed close relationships with Russia and China. Due to the dissatisfaction of the United States from the policies implemented by Chavez,

political and economic sanctions have placed on Venezuela by the core countries. This process has turned Venezuela one of the centers of the contestation between the powerful states. The struggle for hegemony between powerful states emerges to be the external reason behind the recent political crisis in Venezuela. The dissolutions occurred within the United Socialist Party of Venezuela and the weakening of its relationship with its base after the death of Chavez are emerging as the internal reason of it.

Keywords: Venezuela, Crisis, Wallerstein, Core, Periphery, Semi-Periphery, Hegemony